

Landsbydreng og Lærer i Nordslesvig i Tiden fra 1864 til Sprogfor- ordningen af 1888

Af Niels Peter Olsen.
Udgivet ved Jens Iversen.

I. En nordslesvigsk dreng i årene efter 1864

I et Grænseland er det vel altid saaledes, at Kampen og Brydningerne mellem Nationaliteterne paavirker endog Smaa-børnene, og Indtryk heraf væves ind i hvert enkelt Menneskes allertidligste Barndomsminder.

Et af mine første Minder er følgende: Det er henimod Slutningen af 60erne; jeg kan vel være 5 Aar gammel og sidder uden for mit Hjem og leger. Med eet svinger en Rytter ind i Gaden. Det blinker fra hans Hoved og Bryst med Glimt af blankt Messing, og jeg ved straks, hvem det er. Jeg slipper Legetøjet og styrter ind i Huset: »Gendarmen! Gendarmen!« Saa løber jeg ind til Naboens og gentager Raabet. Og de unge Mænd i Huset skjuler sig straks, for maaske er Gendarmen paa Jagt efter Optanter. Gendarmen er min Skræk; for ham maa selv voksne Mænd gemme sig; men jeg har ogsaa en tydelig Følelse af, at han er vor Fjende. Den Dag blev der nu ingen Jagt; Manden red nok kun til Byen for at hæve sin Gage.

Saa er der Manden, der driver en Slags »Handel« med Optanter, som har brændt sig ind i mine Erindringer. Han er en af Sognets Mænd, men hans nationale Standpunkt er usikkert; saa meget sikrere er hans Interesse for at gøre Penge. Under de forholdsvis nye Myndigheder er han blevet gjort til Sognefoged, og han ved, hvem der er Optant og gaar hjemme og gemmer sig af Frygt for Udvisning. En Gang imellem kommer saa Sognefogden til Optantens Far: »Din Søn gaar jo hjemme; Jeg ved det nok«. Saa faar Hædersmanden stukket en

*) Niels Peter Olsen blev født den 19. December 1863 i Møgeltønder som søn af skomager Laust Carsten Olsen og Ane Margrethe, f. Staff og døde den 3. Februar 1936 som viceskoleinspektør i København.

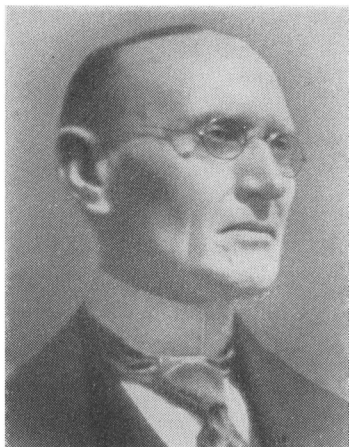
preussisk Daler i Næven, og hans Mund er lukket for en Tid. Dette mit allerførste Bekendtskab med menneskelig Nederdrægtighed har maaske præget sig saa dybt i min Erindring, fordi Manden senere en Tidlang var min Lærer, hvem jeg i en ualmindelig Grad foragtede.

En Sommerdag har jeg været med Naboens Søn ude paa Marken for at flytte Kalve, og vi ligger nu i Middagsstunden i Græsset uden for Havegærdet og snakker klogt. Min tre Aar ældre Broder kommer til: »Vil du ikke med i Skole i Eftermiddag, Peter?« Der har før været Tale om dette, og som Forberedelse har jeg lært Bogstaverne, saa jeg endda kan »springe« i dem, og begyndt at stave. Jeg nøler lidt med Svaret, for jeg ved, at Skole er Tvang. Mine Legekammerater gaar jo hos gamle Ann' for at faa Lærdommen ind, og det hænder saa tit, at de er hos hende, naar jeg kommer for at lege med dem. Men jeg er ikke helt utilbøjelig til at følge med i Skole, da det ikke er absolut morsomt at lege alene. Naboens Søn, der snart har et langt Skoleliv bag sig, men dog endnu maa trækkes med Lektierne, løfter advarende Røsten: »Gør det ikke! Du skal ikke!« siger han Gang efter Gang paa sin underlig jappende Maade. Trods Advarslen begynder jeg den Dag min Skolegang.

I Skolen mærker jeg ikke noget til Nationalitetskampen; Tysken er ikke kommet ind i Skolen endnu. Men en Dag bliver der Uro i Lejren. Degnen har meddelt Eleverne i ældste Klasse, at nu skal de til at lære Tysk. Deres Forældre maa købe en tysk Læsebog til dem; det er Schneiders »Fibel und erstes Lesebuch«. Nu har ganske vist i mange Aar mange Dreng og Piger gaaet i Aftenskole hos Degnen for at lære Tysk efter Geils Læsebog. Det har ingen forarget sig over, for det at kunne Tysk er nyttigt for alle og for nogle nødvendigt. Men dette har været frivilligt; nu kommer Tvangen: Alle skal lære Tysk! og saa bliver Sagen en helt anden. Der knurres alle Vegne; det gaar trægt med at faa Bogen købt; en enkelt Far nægter ligefrem at anskaffe den. Men alt dette Spræl nytter jo ikke en Smule, og saa falder Folk til Føje. Tysken holder sit Indtog i Skolen, men foreløbig er det kun faa Timer om Ugen, der skal læses Tysk og føres tysk Samtale om Winckelmanns Billeder. Paa

os smaa, der kigger ind i ældste Klasse, gør disse brogede og overfyldte Billeder et vist Indtryk; vi er vant til kun at se de nøgne hvidkalkede Vægge i Skolestuerne. De store Børn er det vist gaaet ligedan med, og snart begynder Tysken at glide ind i smaa Portioner.

Den unge Lærer, jeg har begyndt min Skolegang hos, er blevet forflyttet. Der er Lærermangel i Nordslesvig, fordi Skolesproget er Dansk eller til Dels Dansk. Man maa tage, hvem man kan faa, til Lærer for de smaa, og det bliver Sognefogden, ham der holder saa meget af preussiske Dalere. Sognefoged er han dog ikke mere, men i Stedet er han blevet Postagent. Han læste med os vist i et Par Aar; saa »laante« han af Postkassen og fik Tugthusstraf. I hans Sted blev en Glarmester Lærer; men med hans Kundskaber stod det saa daarligt til, at Degnen ynkedes over os og tog de ældste fra yngste Klasse ind til sig. Saaledes kom vi

Niels Peter Olsen

i ældste Klasse, længe før vi egentlig skulde have været det.

Før Postagenturet oprettedes, havde Byen en veritabel Postmester. Paa Posthusets Mur hang et stort Skilt med en vældig Ørn paa. En af de store Dreng lærer os smaa, hvordan Ørnen skal salutes: »Naar I gaar forbi den, skal i altid spytte og raabe Kukkuk; saa bliver Postmesteren gal, den Tysker«. Vi følger naturligvis Anvisningen; men ingen af os forstaar, at Postmesteren aldeles ikke bliver gal. Den gamle Slesvigholstener griner af vor Demonstration; han elsker ikke Preusserne mere end vi gør.

I den lille By udgives en dansk Avis; den udkommer vistnok 3 Gange om Ugen og i meget lille Format. Udgiveren er Nørrejylland, Jyllænder, som vi sagde, en ret svær, jovial Mand med kun eet Øje. Han er Bogtrykker og har formentlig ogsaa haft andet at gøre end at lave den lille Avis, for det kunde han

umuligt leve af. Folk kan godt lide ham, hvad der giver sig til Kende bl. a. i, at fattige Folk hyppigt, alt for hyppigt synes Manden, beder ham til Fadder. »Hvad koster det at blive fri?« spørger han saa og rækker med det samme Manden, der ber ham, Faddergaven. Det kommer der ingen Fortrydelse ud af paa nogen af Siderne. Hans Nabo er en gammel tilflyttet slesvigholstensksindet Bonde, og de to Naboer driller hinanden af Hjertets Lyst. Bonden har faaet en lille Gris, hvid med sorte Pletter, og Bogtrykkeren er henne for at se paa den. »Det er en Preusser, den er jo sort og hvid«, siger han. »Det er ikke saa nemt at sige, hvad den er«, svarer Bondekonen, »men en Jyllænder er den da ikke, for den har da to Øjne«. Historien løber Byen over og morer Folk, selv om det her var Danskeren, der led et Nederlag.

Jeg er ikke ret gammel, da jeg første Gang kommer med i Kirke. Hvad Provsten prædiker, ved jeg naturligvis ikke noget om; men een Ting lægger jeg Mærke til: Henimod Slutningen af hans Tale bliver der saadan en Uro, navnlig paa Mandssiden. Nogle hoster, andre nyser eller pudser Næsen med usædvanlig Energi, atter andre skraber med Fødderne i Gulvet. Først flere Aar senere gaar det op for mig, at al denne Støj, der gentager sig, hver Gang der er Mænd i større Antal i Kirke, bryder løs, naar Provsten beder for Kongehuset. Som voksen har jeg aldrig hørt dette, saa den drengagtige Demonstration er vel faldet bort efterhaanden.

Omsider er ogsaa jeg naaet saa vidt, at jeg skal begynde at lære Tysk. Bogen er købt. Et ungt Menneske, Kontorist paa Godskontoret, faar fat i den og tegner paa Bagsiden af Titelbladet to korslagte Dannebrogsgflag, som koloreres. Nedenunder skriver han Strofen: »Vort gamle Danmark skal bestaa osv.«. Saadan faar den Bog sin Indvielse. Den eneste, der misbilliger den, er den gamle Bogbinder, der engang fik Bogen til Reparation; men han var ogsaa en »Udlænding«, nemlig fra Tønder.

Det er mig paafaldende, hvor hyppigt de voksnes Samtale føres saa at sige efter et bestemt Skema. Naar den sædvanlige Hilsen er udvekslet, følger fra en af de samtalende uvægerligt Spørgsmaalet: »Naa, hvad mener du? Mon vi snart bliver danske igen?« Først er Spørgsmaalet mig ganske uforstaaeligt, for

vi er jo danske alle sammen med Undtagelse af et Par Tyskere, som ingen regner med. Der gaar lang Tid, før jeg opdager, at det er Genforeningen med Danmark, der menes.

Forbindelsen mellem Danmark og Nordslesvig er paa ingen Maade livlig. En Del Optanter har søgt til Nørrejylland; men hvad de har at meddele derfra, er ikke alt sammen lige opmuntrende. Der er ikke, hvad Bønderne kalder »gode Tider«, i Kongeriget. Folk fra Nord for Kongeaaen kommer sjældent saa langt ned i Landet som til min Hjemegn. En Gang imellem kommer en Uldjyde med sin Bylt paa Nakken; ham er der ingen Morskab ved. Morsommere er Pottemændene fra Vardeegnen, der gerne kommer hen paa Eftersommeren med Vognen fuld af sorte Jydepotter, der er pakket varsomt ind i Lyng; i den findes undertiden enkelte Revlingkviste med Bær, som vi synes er en Lækkerbidsken. Pottemændene gjorde i sin Tid gode Forretninger i Nordslesvig; efterhaanden blev de borte, og som voksen har jeg aldrig set jyske Pottevoogne. Saa er der Fannikerne, der kommer med Læs af tørrede Hvidlinger; De er morsomme i deres særegne Dragter. Alle disse jyske Forretningsfolk er der imidlertid kun paa Gennemrejse og forsvinder hurtigt igen.

Hyppigere er de fremmede Fugle, der kommer sydfra. Der er Lirekassemændene, som er stadige Gæster, skønt de sandelig ikke er velkomne. De fleste af dem er stærke, arbejdsdygtige unge Mænd, der foretrækker at farte Landet rundt med en Spillekasse fremfor at arbejde for Føden. Den Slags Folk har man ingen Sympati for i Nordslesvig. Derimod har man ikke noget imod at give en Skilling til »Pragerne«.

Det er Fællesbetegnelsen for de smaa omvandrende Hornorkestre, som der fandtes mange af. Et saadant Orkester bestod af en 5—6 Blæsere og havde Lov til, naar de havde spillet et par Numre, at gaa ind i Husene for at faa en Skilling for deres Umage, mens Lirekassemændene pænt maatte blive udenfor. Egentlig var der vel ingen Grund til at gøre Forskel paa de to Slags Spillemand, for »Pragerne« var vel lige saa arbejdssky som de andre. Navnlig i den Tid, Badesæsonen paa Sild varede, kom disse vandrende Musikere hyppigt gennem Byen paa Rejse fra eller til Sild. Morsomt var det, at de lidt efter lidt lærte at

stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor de var; i senere Aar var det ikke sjældent, at saadant et Korps paa Opfordring kunde spille »Kong Kristian stod ved højen Mast«. Af og til kom en Bjørnetrækker og lod sit Dyr gøre Kunster, eller der kom Mænd eller Drengene fra de bayerske og badensiske Bjerg-egne med dresserede Murmeldyr eller Marsvin. Fra Riesengebirge og Sudeterne kom Mænd med Muse- og Rottfælder, altid ens klædt i tykke nubrede Trøjer og med bredskygget blød Filthat; sortsmudskede som de var, gjorde de et ret skummelt Indtryk, saa dem slog Børnene ikke Følgeskab med. Mere tiltalende var de blonde Kvinder, vistnok fra Harzen, der drog Landet rundt med de saakaldte »svenske« Spaankurve. Talrigest var dog Besøget af omflakkende Haandværkssvende, »Bossere«, som de kaldtes. Mange af dem travede Aar efter Aar paa Landevejene, idet de tiggede sig frem. Arbejde søgte de ikke mere. Vandrelivet havde fanget dem ind; de foretrak Friheden med jævn Forsyning af Brændevin for det regelbundne Arbejde med nogenlunde trygge Kaar. Den eneste, der kom dem paa tværs, var Gendarmen, der af og til fangede dem ind som Tiggere; saa mistede de jo for en Tid den gyldne Frihed. I Byerne var der indrettet Herberger (zur »Heimat«), hvor de modtoges; paa Landet indlogeredes de i Fattighuset eller i Arresten, naar de ved Aftentid kom til Kommuneforstanderen og manglede Husly i en kold Nat.

En enkelt Gang kom en Flok mer eller mindre ægte Zigeunere. Flokkene kunde være ret store og kom undertiden med flere Vogne. De slog Telt op, hvor de mente, der var Betingelser for et længere Ophold. De saa tit ikke fattige ud; Kvinderne havde Smykker af Sølv og Sølvpenge flettet ind i Haaret; mærkeligt var det jo at se de ældre Kvinder ryge Tobak. Zigeunerne tiggede egentlig ikke, men gav sig af med at reparere Kobberkedler — at de ogsaa stjal, er der vist ingen Tvivl om, og i Byen var der nogen Ængstelse, saa længe Lejren var i dens Nærhed. Mændene drev ogsaa Hestehandel.

Endelig var der »Kunstnerne«, som kom og gav Forestillinger enten i et Telt eller i Kroens Gennemkørsel. Det var smaa Cirkusselskaber, Ekvilibrister osv., men det hændtes ogsaa, at en »Professor« lod sig se og gjorde Tryllekunster i Kroens Dansesal.

Alt i alt var der et livligt Rykind sydfra. Underligt nok kom Børn af disse fremmede færende Folk til at kaste deres Lod i Vægtskaalen, da Nordslesvigs Fremtidsskæbne skulde afgøres i 1920.

Og nu Sognets egne Folk. Ja, de fleste var naturligvis Hverdagsmennesker her som alle Vegne med faa Egenmærker, og dem, man havde, søgte man at dølgge, for det værste af alt var jo at »stikke af« mod andre. Skønt ikke saa fremtrædende som paa Østkysten var der dog ogsaa paa Vestkysten en tvdeligt udtalt Standsforskel. Gaardene var gennemgaaende ikke store, saa nogen Luksusudfoldelse var der ikke Raad til; men de fleste Gaardmænd sad jævnt godt i det, og de »gode Tider« i 70erne hjalp dem godt i Vejret. Gaardene var lette at drive, da alt var baseret paa Kvægopdræt og Fedning af Kvæg. Heller ikke Husmændene med Land til et Par Køer led nogen Nød; de fleste af dem drev en Smule Kreaturhandel som Bierhverv; om ikke med andet, saa handlede de med Faar. Ogsaa Haandværkerne slog sig ret godt igennem; der brugtes jo dengang langtfra saa mange Fabriksvarer som nu. Men Arbejderne, Daglejerne, havde det virkelig daarligt. I Sommertiden gik det godt, for der var Arbejde nok at faa med at slaa Græsset i de udstrakte Enge; Græsslaamaskiner kendtes endnu ikke. Der var dygtige Folk mellem Græsslaaerne; de paatog sig i Akkord Slaaningen af en Eng, og saa var der ikke noget, der hed Normalarbejdsdag. Saa snart Dagens værste Varme var forbi, tog de fat og slog, til Mørket hindrede dem i Arbejdet. Saa holdt de Maaltid og søgte Hvile i en Høstak, Men saa snart Solen stod op, var ogsaa de paa Pletten og slog, til Varmen tog fat. Saa gik det hjem til Hvile i Middags- og Eftermiddagstimerne. — I Efteraars- og Foraarsmaanederne var der ogsaa en Del Arbejde at faa med at holde Grøfterne mellem Engene i Orden. Men Vintertiden var slem. Daglejerne maatte være glad for at faa Lov til at tærskes hos en Gaardmand for Kosten og 50 Pf. til 1 Mk. om Dagen; det var jo ikke til at føde en Familie for. Det var derfor heller ikke noget Under, at naar Vinteren rigtig indfandt sig, befolkedes Fattiggaarden; det var Arbejderfamilierne med mange Børn, som Nøden nu drev derind. Der var Familier, som for ingen Pris vilde »paa Sognet«, og som foretrak at sende Bør-

nene ud at tigge, mest dog udensogns. Der uddeltes vel nogen Hjælp til de fattige i den strengeste Tid, men ret meget var det nok ikke. En af de største Gaardmænd i Sognet uddelte efter Sigende hver Vinter Kød af en Ko til Fattigfolk, men saadan noget var enestaaende Naar Foraaret kom med nyt Arbejde, affolkedes Fattiggaarden hurtigt; de fleste af dens Beboere vilde hellere ernære sig selv end ernæres af Sognet.

Der blev drukket tæt af saa at sige alle; i den Retning var der saamænd kun ringe Standsforskel. Det laa dels i gammel Vane, dels førte ogsaa Kvæghandelen det med sig. Der var dog den Forskel, at »pænere« Folk holdt deres Perialer mere for sig selv. Arbejderfamilierne tog det ikke saa nøje, men drak og skændtes og morede sig og sloges saa at sige for aabne Døre. Der var en Tid, hvor enkelte Arbejderfamilier af den Grund var ved at gaa til Grunde; men saa rejste de til Amerika eller blev vel hjulpet derover. Lidt efter lidt skiftede Arbejderstanden Karakter og blev i hvert Fald noget mere behersket i Nydelse af Brændevin. Anledning til Drikkeri var der nok af, idet Sognet havde ikke mindre end 6 Kroer dengang. I det mindste Søndag Eftermiddag og om Aftenen med samledes en Del af Byens Mænd i Kroerne, og som oftest gik de berusede derfra; men der var selvfølgelig mange Mænd, der aldrig drak eller i hvert Fald ikke berusede sig.

I min Skoletid naaede Germaniseringen af Skolen ikke saa vidt, at vi lærte at synge tyske Sange. De danske, vi lærte, var naturligvis absolut neutrale. Saa kunde der undertiden optræde en Vanskelighed, hvor den mindst ventedes. Vi havde lært Melodien til «O sanctissima». I Roskilde Kønvents Salmebog, som vi brugte, stod en Salme med denne Melodi: »Dyb af Kærlighed«; men i andet Vers hed det: »Ved din Varetægt Danmarks Kongeslægt bar Aarhundreder Kronen«. Hvad nu? Degnen grundede lidt paa det og bestemte saa, at vi skulde synge »Landets Kongeslægt«; det kunde ingen forarges over. Men mærkelig tit »glemte« Børnene denne Forandring i Teksten.

I og for sig gør det ingenting, at vi ikke lærer at synge danske Fædrelandssange i Skolen, for Hjemmene sørger for, at vi faar dem lært, og det ikke blot eet eller to Vers, men dem

alle. Det gaar ganske af sig selv at faa baade Tekst og Melodi ind i Hovederne, og de synges flittigt baade hjemme og paa Gaden. Vist intet Sted i Danmark har Børnene siddet inde med saa stor en Skat af nationale Sange som Børnene i Nordslesvig baade da og senere. Den Kærlighed, som dengang vakttes i Børnene, lever den Dag i Dag, da disse Børn er blevet gamle. Jeg har hørt, at naar Regimentsmusikken ved Lejlighed kommer til M[øgeltønder] for at give Koncert og spiller det sædvanlige Repertoire, saa bryder Folk sig kun lidt derom, og naar de nogen Tid har hørt taalmodigt paa Operamelodierne, kommer en af de gamle frem med en Anmodning om at faa nogle Fædrelandssange. Dem faar de, og saa er alt godt.

Ud over Sangen var der ikke megen aandelig Interesse i Sognet, ikke engang i religiøs Henseende. Om der i Tiden før 64 har været noget af den til Stede, ved jeg ikke; men har den været der, er den blevet fuldstændig dræbt af den gamle Provst,*) som i 14 Aar sad som Sognets Præst. Han var en sløj Prædikant, og desuden mente Folk, at han var tysksindet, skønt han var født paa Bornholm. Dette var nu i og for sig intet Bevis for, at han var dansksindet, for det hændte ikke sjældent, at tilflyttede Folk fra Kongeriget blev tyske. Provsten lod sig imidlertid aldrig mærke med nogen Tyskhed, og naar man alligevel mistænkte ham, var det, fordi han var blevet tilbage i Nordslesvig i 64, mens hans Kaldsfæller ellers havde uhyre travlt med at komme derfra. Selvfølgelig gjorde han ret i at blive; bare alle danske Præster og øvrige Embedsmænd havde gjort det samme. Det forstod man imidlertid ikke dengang, men man ansaa det nærmest som noget stort og modigt at de løb bort. De blev for en stor Del erstattede med gamle slesvigholstenske Præster, der efter Trearskrigen havde maattet drage sydpaa, fordi de var kommet alt for dybt ind i Opstanden. Imellem Krigene sad de nede i Tyskland, og mange af dem havde det smaat. Nu kom de eller Børn af dem tilbage og fik de ledige Embeder. Dels kom ogsaa nogle yngre tysk fødte Præster, som fik lært sig noget Dansk. Om disses Radbrækning af det danske Sprog var der mange Historier i

*) Johan Lauritz Sandal Bohr, f. 1815 i Nakskov, d. 1876 i Møgeltønder.

Omløb. Den gamle Provst var vist dansksindet nok, men maatte naturligvis være forsigtig. Han sad som Præst i to Sogne og gjorde vist kun, hvad han var haardt nødt til at gøre. Kirkebesøget var meget daarligt, i Almindelighed mødte kun en 5—6 Tilhørere. Det kunde ske, at kun en eneste mødte i Kirken foruden Provsten; det var en gammel Mand, der var Nabo til Kirken og trofast mødte hver Søndag. Naar han var mødt alene, enedes han og Provsten kønt om at lade Gudstjenesten falde bort.

Da de voksne var saa træge til at møde, maatte vi Børn pr. Tvang danne Menighed. Vi deltes i to Hold, og skiftevis skulde Holdene gaa i Kirke, som det hed for Sagens Skyld. Om Provsten stod bag ved denne Ordning, ved jeg ikke; maaske var det Degnens Paafund. Hvordan det end forholdt sig, saa fremmede det ikke vor Lyst til at gaa i Kirke.

I Sognene vestpaa havde de Præster, der ikke var stort anderledes, og her fik Sekterne og Sektere Indgang. Dette skete ikke i mit Fødesogn, og ogsaa heri kan man se et Bevis for, at der var stor Ligegyldighed for aandelige Ting. Nord for Grænsen var Højskolerne ved at skyde op, men heller ikke de fik Tilslutning fra Sognet. Det var Striden mellem Dansk og Tysk, der helt beherskede Folks Tanker og tog al Interesse.

Tiden var krigersk; 1848—50, 1864 og 1870 havde pirret de krigerske Instinkter. En del af de midaldrende havde været med i Trearskrigen, andre havde deltaget i Kampen ved Dybbøl, men de fleste blandt de yngre Mænd havde været med Kaptajn Hammer paa Kanonbaadsflotillen i Vesterhavet og var sammen med ham taget til Fange. Minderne herom blev atter og atter draget frem. Alt dette i Forbindelse med Ønsket om Forening med Danmark avlede Tanker om Krig. Hjælpen skulde komme fra Frankrig, Napoleon III var Befrieren, det var sikkert nok. At Folks Fantasi var ophidset, ses af de mange »Syner«, der sås i Nordslesvig i Tiden mellem 66 og 70. I Aftentimerne og om Natten vrimlede Vejene af Soldater med røde Bukser, Forvarsler for de franske Hjælpetropper; man havde ogsaa svært travlt med »Sybilles« Spaadomme og navnlig med en, der forkyndte, at Danmark skulde reddes af 60 Aars Mænd og 12 Aars Dreng, ført af Holger Danske. Han var nu ikke langt borte,

for efter Folks Sigende sad han i en lille »Pold« paa Byens Vestermark. Bare man dog var 12 Aar!

Jeg husker ikke en eneste Mand i Sognet, der var med den tyske Hær i Frankrig 1870; der har formodentlig slet ingen været, da alle, der ikke var Krøblinge, havde opteret for Danmark. Krigen bragte altsaa ikke paa den Maade Sorg, at Folk mistede Slægtninge; men bedrøveligt var det jo alligevel, for alle Forhaabninger til Frankrig faldt omkuld.

Af Begivenheder, der vakte Røre i Egnen, mindes jeg bedst, at nogle af Egnens mest fremtrædende Danske sendtes som Fanger ned i Tyskland, for at de ikke skulde ophidse Folket til Oprør. Det var saamænd ganske unødvendigt. Blandt de bortførte var ogsaa Redaktøren*) af Byens lille Avis, en ny Mand. Naa, han led vist ingen Nød i Fangenskab, og for hans Familie sørgede velstaaende Folk i Egnen godt og rigeligt.

Om denne Avis gjorde nogen Nytte, ved jeg ikke. Paa anden Maade søgte Redaktøren at vække den noget tunge Befolkning. Af og til holdt han Foredrag, og navnlig fik han sat Dilettantforestillinger i Gang. Jeg var for lille til at overvære dem, men husker tydeligt den Begejstring de vakte. Desværre viste det sig, at Bladet ikke kunde bære sig under den nye Redaktør. En Nat forsvandt han, idet han efterlod en stor Gæld. Bladet gik fallit, og siden havde Vestkysten i mange Aar ingen Avis selv. Dengang fik Flensborg Avis Indgang paa Egnen.

Der var et ret stort Sognebibliotek, som dog benyttedes alt for lidt; det var fornemmelig Børnene, der laante Bøgerne, navnlig i Vintertiden. Meget af, hvad der fandtes, var forældet og passede slet ikke for et Folkebibliotek; men Holbergs Komedier var der da og en hel Del af »Guldalderens« Litteratur. Mest læste var naturligvis Ingemann, Carit Etlar og H. F. Ewald. Blicher var ogsaa efterspurgt, men han var næsten for fredelig; Ingemanns og Etlars krigerske Scener egnede sig meget bedre til at væves ind i vore Lege; de optog os aldeles og gjorde deres til at sætte Danmark i et straalende, men desværre ikke helt sandfærdigt Lys.

I Legene spillede naturligvis Dansk og Tysk en Hovedrolle.

*) C. A. Willemoes (1837—1914).

Tumlepladsen var »æ Sandkul« lige Vest for Byen. Her laa »Fæstningen«, der i Aarevis blev holdt ved lige af det ene Hold Drengene efter det andet. Her plantedes endnu i 70erne Dannebrog paa Volden, før Stormen paa »Dybbøl« skulde finde Sted. Værst var det at faa »Tyskere« nok til Stormen, og det var ikke rart, naar Loddet traf én. Naar Slaget var endt, drog hele Drengeflokken som sejrrig dansk Hær gennem Byen med Dannebrog og den rødhaarede Trommeslager i Spidsen. Gamle Folk spaaede snarlig Krig, for Drengene krigedes saa voldsomt; saadan var det ogsaa før 48 og 64, sagde de.

Legenes bedste Tid var Vinteren. Syd for Byen laa de udstrakte Enge, der endnu længere sydpaa gik over i det saakaldte Underland, som Efteraar og Vinter stod helt under Vand. Gennem Engene gik paa Kryds og tværs de brede Grøfter, og somme Steder stod de fulde af Vand til Randen. Naar Frosten kom, laa her en ganske enestaaende Isbane, og den blev benyttet. Men forsigtig maatte man være, for hist og her var der Strøm i Grøfterne, og Isen kunde være falsk. Norden- og Nordvestvinden kunde ogsaa være saa skarp, at det blev ubehageligt at færdes ude paa den aabne Isflade. Saa søgte vi til Slotsgraven, der laa i Ring om Slottet og et Par af Haverne. Her var Læ, hvor stærk end Vinden var; men Frosten skulde være ret streng, inden Gravene, der laa saa lunt, frøs rigtig til. De tit vidtstrakte Lavninger i Marken, hvor der samlede sig en Smule Vand, frøs hurtigt til, og selv om Isen ikke var rigtig sikker, brugte vi den dog, da der ikke var nogen Fare ved at falde igennem den. Det var navnlig paa Isen, at Ingemanns og Carit Etlars Romaner fik nyt Liv.

Skønt Byen laa en Mils Vej fra Havet, var Interessen for Sø og Skibe udbredt blandt Drengene og forøvrigt blandt voksne med, eftersom de fleste af dem aftjente deres Værnepligt til Søs. Leg med Skibe var derfor almindelig, og hvad der gjorde Legen endnu mere tiltrækkende, var Lejligheden til at hejse Dannebrog paa Skudens Stortop. Hvor holdt vi Drengene dog af det Flag. Betegnende for Forholdene var det, at disse smaa Dannebrogflag kunde vække Forargelse selv hos ældre Mennesker med tysk Sindelag.

Der var kommet en ny Godsforvalter*) paa Slottet. Han var Tysker. Inde i Slotsparken var den største Dam i hele Sognet, ret et Verdenshav for et Legetøjsskib. Der sattes da Skuden ud med Flaget i Top. Saa kom Godsforvalteren forbi. I Parken færdedes vi altid frit, og der skete jo ingen Fortræd ved, at vi lod Skibet sejle paa Dammen. Sandsynligvis havde Forvalteren heller ingen Ting sagt til det, hvis ikke Flaget havde været der. Det irriterede ham imidlertid, og saa brød han løs med en Strøm af Skældsord, der varede ved, til vi fik Skuden i Land og fjernede os. Selv en ældre Mand kunde i den Grad lade sig beherske af den politiske Feber, som hærgede Landet.

De senere Aar af min Skoletid staar for mig som en graa og trist Tid. Degnen**) var anset for at være en dygtig Lærer, og maaske har han været det engang. Det forekommer mig, som om han arbejdede noget med os i den første Tid, jeg var i ældste Klasse. Fra de senere Aar har jeg Indtryk af, at han drev Tiden hen. Som saa mange af den Tids Lærere havde han til Speciale Katekisation over Balslevs Forklaring af Luthers Katekismus. Balslev lærte vi udenad fra Ende til anden, alle Skriftstederne, alle Forklaringer, ja endog alle Anmærkninger, og de sidste var os ligesaa vigtige som de første. Ogsaa Balslevs Bibelhistorie lærtes udenad, og dertil kom saa et Utal af Salmer. Hver Lørdag skulde vi kunne udenad den følgende Søndags Evangelium, og det undrer, at vi slap for Epistlerne. Vi fik saaledes Religion nok — som Udenadslæren. Ved Bisperog Provstevisitats og ved den aarlige Eksamen var det jo Religionen, der spillede Hovedrollen, og saa brillerede vi med vort udenadlærte Stof. Personligt har jeg unægteligt haft Nytte af al denne Læren udenad, fordi det samme Stof jo for største Delen skulde tilegnes paa Seminariet, og dette blev mig da meget let; men hvad Nytte mine Skolekammerater har haft af det, forstaar jeg ikke. Der blev ofret en uforholdsmæssig lang Tid paa dette ene Fag.

Undervisningen i Læsning foregik paa den Maade, at Eleverne var delt i to Hold. Ældste Hold læste i Juhl og Nojesens Læsebog for nordslesvigske Skoler under Tilsyn af to af de

*) N. J. Thomsen.

**) Simon Jørgensen Holm, degn i Møgeltønder 1861—78.

dygtigste Elever, der rettede Fejl i Læsningen og sagde »den næste«, naar et Barn havde læst en halv Snes Linier op. Der blev aldrig samtalt om det læste Stof; der blev aldrig givet Oplysninger af sproglig Art. Naar Bogen var læst til Ende, begyndte vi forfra. Bogen førte os gennem et meget broget Stof. Den var formet efter tysk Mønster og gav ikke daarligt Besked baade paa Geografiens, Naturhistoriens og slesvigholstensk Topografis Omraade. Et senere tilføjjet »Anhang« af den bekendte Dänenfresser Schröder i Haderslev fortalte om Preussen-Tyskland og Slesvig-Holsten i nyere Tid og var meget ensidigt. Dette Anhang sprang vi over. Yngste Hold læste paa samme Maade i Berlins naturhistoriske Læsebog for Folket, en Oversættelse fra Svensk. Dette skete under Opsyn af en Elev fra ældste Hold, der ligeledes rettede Fejl og sagde »den næste«. Læsestykkerne i denne Læsebog var i mange Henseender sværere end dem, der fandtes i ældste Holds; mærkeligtvis fandtes her Botanik, Zoologi, Geologi, Astronomi, Kemi og Fysik, der for det meste gik langt over Børnenes Forstand, og heller ikke dette tunge Stof blev gjort lettere ved forklarende Samtale. Al Læsning var kursorisk, og naar Bogen var læst til Ende, begyndtes der forfra ligesom i den anden Klasse. Forstod man det læste, var det jo godt, forstod man det ikke, naa ja, saa fik det hjælpe sig. Den tyske Læsning formede sig næsten som den danske, kun maatte Læreren her selv lede. Vi læste og oversatte til Dansk, læste og oversatte, og ogsaa her manglede Grammatikken aldeles. De tyske Samtaler om Winckelmanns Billeder var i høj Grad enfoldige og bragte kun lidt Udbytte. Da jeg forlod Skolen, kunde jeg læse og forstaa en tysk Bog og en Avis, men tale Tysk kunde jeg aldeles ikke.

Den megen kursoriske Læsning gav os en vis Færdighed i at læse flydende op, og det havde jo sin Værdi; men tit skortede det paa Forstaaelsen. Grammatik var ogsaa i Dansk aldeles udelukket, og naar en Del af os alligevel lærte saa nogenlunde at anvende Skriftsproget, at skrive ortografisk rigtigt og at sætte Tegn, saa maa det vist forklares dels ved, at der var ikke faa vel begavede Børn i Skolen, og dels ved, at den evindelige kursoriske Læsning tvang Ordbillederne ind i Hjernen aldeles rækanisk; Tegnsætningen lærte vi vistnok hovedsagelig ved, at

der ved Læsningen gjordes tydeligt Ophold ved hvert enkelt Tegn. Jeg slutter dette bl. a. af, at jeg endnu som Seminarist havde stor Tilbøjelighed til at sætte Komma foran Infinitivsætninger, hvad man som bekendt finder hos de fleste ældre Forfattere.

En Gang imellem havde vi Diktatskrivning, men hyppigere Afskrivning efter en Bog, en Metode, der bragte ikke helt ringe Resultat uden stort Arbejde fra Lærerens Side. Da jeg gik ud af Skolen skrev jeg ret godt ortografisk rigtigt. I det sidste Par Skoleaar fik vi af og til en »fri Stil« til Hjemmearbejde. Temaerne kunde undertiden være lidt underlige. Engang fik vi den Opgave at skrive et Brev til en antaget Tante og fortælle hende, at vor Broder ved et Ulykkestilfælde havde brækket Armen. Da jeg fik Stilen tilbage, skete det med den Bemærkning, at jeg havde behandlet Temaet uden Medfølelse med den uheldige Broder, og Paalæg om at skrive den om og lægge mere Følelse ind i Stilen. Da jeg samtidig fik at vide, at denne Følelse kunde man udtrykke ved paa passende Steder at skrive det lille Ord »desværre«, slap jeg forholdsvis let fra Omarbejdelsen ved passende Brug af det følelsesfulde Ord. Naa, Fler-tallet af Eleverne naaede vel saa vidt, at de kunde skrive et forstaaeligt Brev, og mere behøvede de fleste jo ikke at kunne.

For Ortografien blev der ikke gjort meget, og dog skrev vi Landsbybørn, synes jeg, meget lettere og meget bedre ortografisk rigtigt end f. Eks. Københavnerbørn. Jeg formoder, at dette hænger sammen med, at vi lagde mere Mærke til Ordnes Stavemaade, fordi Skriftsproget var saa afvigende fra den Dialekt, vi talte; vistnok udtalte vi ogsaa ved Læsning og Tale Ordene meget mere bogstavret, end man gør nu om Stunder i Skolerne, saa Synsbillede og Lydbillede mere dækkede hinanden og gav hinanden gensidig Støtte. Anderledes kan jeg ikke forklare, hvordan det gaar til, at de enkelte Breve, jeg faar fra gamle Skolekammerater, er ortografisk set meget godt skrevne, selv om det er en gammeldags Retskrivning, der anvendes. Ved blot nogenlunde flittigt Arbejde fra Lærerens Side, havde der kunnet komme noget fremragende ud af Undervisningen i Dansk.

Hvad tog da Læreren sig for i Dansktimerne? Han trak en Bænk hen til Væggen, saa han kunde støtte Ryggen mod denne

og lægge Benene op. Metoden var unægtelig magelig, Resultatet meget over Forventning.

Skønskrivningstimerne, som der ellers dengang blev lagt stor Vægt paa, var sande Hviletimer for Læreren. Han sad i sin Lænestol (Bavstol, som vi sagde) oppe paa Katederet. Hos ham stod en Papæske med Papirstimler med Forskrifter, mest Cordsprog og moralske Sentenser. Hvert Barn søgte sig den Forskrift ud, det syntes bedst om, og skrev en Side i Skrivebogen; saa byttedes Forskriften med en anden. Nogen Kontrol førtes ikke eller kun i Ny og Næ, Vejledning med Hensyn til Stilling og Penneføring gaves ikke. Paa Seminariet fik jeg at vide, at jeg skrev daarligst af alle Elever.

Skrivebøgerne, vi brugte, var fra Neu-Ruppin med pragtfulde Billeder paa Omslagets forreste og bageste Side og med ligesaa pragtfulde danske Vers. Et af mine Hefter viste paa Forsiden en Baad med to Drengene paa en Sø. Verset lød: »Vær forsigtig! Let I kan falde i det vaade Vand. Børen vogter eder vel, ellers droner I min Sæl« (!).

Regning lærtes efter Grünfelds Regnebog, som vi havde i en dansk Udgave. Hver Elev regnede paa egen Haand og egen Risiko. Naar noget nyt skal læres, giver Grünfeld en meget kortfattet Forklaring, illustreret ved et Eksempel, en »Opstilling«, som vi kaldte det. Som Regel gik vi vist meget let hen over Forklaringen og holdt os til Eksemplet, og det var ganske naturligt, for nu fulgte der i Regnebogen en lang Række Opgaver, der alle indlededes med det karakteristiske Ord: »Ligeledes«. Det var altsaa rendyrket Skablonregning, vi drev, og det faldt aldrig Læreren ind at prøve paa at faa os til at forstaa. Jeg husker, at vi Drengene spekulerede over, hvorledes $\frac{1}{2}$ gange $\frac{1}{2}$ kunde blive $\frac{1}{4}$. At det blev saaledes, var jo klart nok, for Grünfeld sagde jo, at vi skulde »gange« Tæller med Tæller og Nævner med Nævner, og Facitlisten viste, at vi fik rigtige Faciter, naar vi gjorde det; men hvorledes gik det til? Ingen prøvede at forklare os det, og at spørge om det faldt os aldrig ind; dertil stod Læreren os alt for fjernt. Naar man havde regnet Bogen til Ende, begyndte man et Stykke tilbage og pløjede saa det engang regnede igennem paa ny. Hovedregning drev vi en Tid; men i min sidste Skoletid faldt ogsaa den bort. Saa

længe vi endnu havde den, blev den drevet saaledes, at Læreren læste Opgaven op for os. I Reglen dannede saa 3 Drengene en Gruppe, der skulde »regne« Opgaven i Fællesskab. I hver Gruppe blev det som Regel den ældste Dreng, der regnede, medens de to yngre blev sat til at huske »Mellemfaciter«, en meget tankevækkende Øvelse. Jeg husker, at jeg som mindre har faaet indterpet af den ældre »Forregner«, at 25 % var lig $\frac{1}{4}$ af Summen; men det var blot noget, der antoges paa Tro og Love, og som ingen forstod eller skulde forstaa. Til sidst blev det vist Læreren for besværligt at læse Opgaverne op og høre paa de fundne Faciter, for pludselig hørte Hovedregningen op.

Historieundervisning var ukendt i vor Skole. Der stod i vor danske Læsebog nogle Beskrivelser af de slesvigske Byer, og til dem var knyttet smaa historiske Fremstillinger; samme Sted fandtes enkelte Skildringer af preussisk og tysk Historie samt nogle faa verdenshistoriske Læsestykker. Dem læste vi med Interesse og plagedes ikke med at skulle lære dem udenad. Dansk Historie var naturligvis bandlyst fra Skolen; men heller ikke Slesvigs eller Preussens og Tysklands Historie som Helhed hørte vi noget om. Læreren har naturligvis som dansksindet Mand ikke haft Lyst til at fortælle os om Tyskland eller Preussen, og Sandheden om Slesvig har han ikke turdet fortælle os. Mærkeligt er det blot, at han kunde slippe helt uden om Historien.

Dermed er ikke sagt, at vi Børn ikke kendte noget til Danmarks Historie. Der var tværtimod Dele af den, som vi var meget fortrolige med, men det kan jo ikke nægtes, at vor historiske Viden var stærkt paavirket af Ingemann og altsaa mindre paalidelig. Af Ingemann fik vi jo den Læresætning banket ind, at Danmark altid havde haft hele Retten paa sin Side og saa at sige altid havde vundet Sejre. Meldtes der en sjælden Gang om Nederlag, saa var det gerne en Følge af Forræderi. Paavirkningen fra vore Omgivelser gik i samme Retning. Folk saa i Begivenhederne i 1848—50 ikke en dansk Sejr blot over en slesvig-holstensk Oprørshær, men troede og vidste ikke andet, end at Danmark dengang havde overvundet Tyskland. At een Dansker kunde vinde mod 10 Tyskere var en faststaende

Kendsgerning. Det uheldige Udfald af Krigen 1864 forklaredes dels af, at det var 2 Stormagter, vi maatte kæmpe mod, dels af at Sverrig-Norge og England svigtede. Man fremhævede altid stærkt for os de mange Uger, Tyskerne maatte ligge foran Dybbøl, før de turde storme. Det faldt ingen ind, at Dybbøl kunde være taget længe før, og at man kun tøvede for at gøre Tabet af Mennesker mindre. I mange Hjem fandtes en Danmarks-historie, vistnok oftest Barfods og senere tillige A. D. Jørgensens 40 Fortællinger; men de fleste af disse Historiebøger var skrevet ud fra nationalliberale Synspunkter, og 1864 berørtes kun, mens man »kastede et Slør« over Ulykken. De af Egnens Folk, som havde været i Krigsfangenskab nede i Preussen, var fulde af Fortællinger om, hvor usselt Folk dernede havde det. Alt bidrog til at stille Danmark i det mest straalende Lys for os. Intet Under, at vi blev fanatiske Danskere. Noget rigtigt Begreb om Danmarks Historie har jeg dog først faaet, da jeg som voksen læste Allen og senere A. D. Jørgensens 40 Fortællinger.

I Geografi sled vi i et Par Aars Tid med at studere det store Vægkort over »Schleswig-Holstein«, som prydede Væggen; det var »Heimatkunde« og bestod mest i, at vi lærte en Del Navne. Senere gik det paa samme Maade med Tysklandskortet i en Række Aar. Den øvrige Del af Verden hørte vi ingenting om, og saa vi ikke noget til. Hvad vi ellers vidste om Slesvig, Holsten og Tyskland, havde vi hovedsagelig fra vor danske Læsebog af Juhl og Noiesen, hvis smaa geografiske Skildringer det alene skyldtes, naar vi i det hele havde en lille Smule Begreb om Geografi, da vi forlod Skolen. Denne Læsebog skyldtes det ogsaa, naar vi vidste, at der var andre Lande end Tyskland og Danmark.

Ganske tilfældigt var det vist, at vi fik en lille Smule Zoologi. Læreren havde faaet fat i Feddersens Zoologi og har saa rimeligvis faaet Lyst til at fortælle os lidt om nogle Dyr. Der var dog den store Mangel ved denne tilfældige Undervisning, at vi ingen zoologiske Billeder havde til Støtte. Alligevel staaer disse faa Timer som Lyspunkter i den ellers saa triste Skoletid.

Hvad der især gjorde det trist, var det, at vi Aar efter Aar maatte tygge det samme Stof om og om igen. De, der havde blot en Smule Evner, kunde alt udenad, som Skolen bød, længe før de var færdige med deres Skolegang, om Muligheden for at faa noget nyt at høre eller at arbejde med var helt udelukket. De havde egentlig ingenting at bestille det sidste Par Aar, og disse var derfor i Grunden ganske spildt for alt for mange, og for dem blev Skolen en Anstalt til Indøvelse i Dovenskab. Det var det værste ved Skolen, at den Mangel kunde Læreren have afhjulpet for en stor Del, hvis han havde gidet.

Provsten sad endnu stadig i Embedet, skønt Menigheden for længe siden havde faaet nok af ham. Saa døde han pludselig ved et Missionsmøde i Slotsparken. I hans Sted kom en ung, dygtig og nidkær Præst,*) men tysksindet, Søn af en af de i sin Tid landflygtige gamle slesvig-holstenske Præster. Han var ivrig for at faa samlet Menigheden, og det lykkedes ham ogsaa til Dels; han var en dygtig Prædikant og talte trods sin tyske Afstamning og Uddannelse godt Dansk. Jeg var blandt hans første Hold Konfirmander, og hos ham fik vi noget at bestille. Navnlig Davids Salmer gav os en hel Del Arbejde, og Søndag Eftermiddag samlede han os til Børnegudstjeneste. Det var næsten for meget af det gode; foruden ved Gudstjenesten i Kirken søgte han at samle Folk til Bibellæsning i Skolen og til Sangøvelser samme Sted. Dette havde han kun ringe Held med, saa det blev nærmest en lille, sluttet Kreds, der mødte, de samme Mennesker hver Gang. Hvad der voldte ham en Del Vanskelighed var hans tilknappe, noget mutte Væsen og saa hans Tyskhed, skønt den holdt han fornuftigvis hos sig selv. Da han ogsaa indførte den omtalte ekstra Børnegudstjeneste i Kirken Søndag Eftermiddag og samlede sine Konfirmander tre Gange om Ugen i Præstegaarden, maa man indrømme, at han ikke lod det mangle paa Flid, og var han end maaske ikke afholdt i Sognet, saa havde man stor Respekt for hans Arbejde. Som ældre blev han naturligvis noget mindre ivrig.

I hans Tid fik Folk igen nogenlunde lært at søge Kirken. Paa kirkelige Festsdage var der endog fuldt Hus; men da mødte

*) H. S. Prahl, sen. Egen og Gl. Haderslev (1845—1930).

ogsaa Mænd af Huse, for da skulde der ofres. For alle os Børn fra M. Sogn staar det vist i et ejendommeligt, festligt Skær, naar paa disse Dage den forgyldte Stjerne paa Orgelet gik rundt og »Klokkespillet« begyndte. Saa rejste Mændene sig alle som een og vandrede langsomt og højtideligt rundt om Alteret, hvor Offeret afleveredes indsvøbt i Papir. I Spidsen gik gamle Hans Tjener som Repræsentant for Herskabet paa Slottet. Heller ingen af os vil nogen Sinde glemme Gudstjenesten Juleaften, som den nye Præst fik indført. Fra et stort Juletræ, der naaede højt op i Hvælvingen, straaede Lysene. Hvem havde vel set Mage; i Hjemmene kendte man dengang — med faa Undtagelser — ikke til Juletræ. Saa var der ogsaa Lys i Lysekronerne og paa Stolestaderne i den lunt opvarmede Kirke, og Børnene havde faaet lært Julesange i Skolen, og Præsten havde i Skolen indøvet en ret rig Liturgi; alt var saa festligt, som man vel kunde tænke sig. Naar Klokkerne saa kaldte ved Firetiden om Eftermiddagen, strømmede alle, der paa nogen Maade kunde, til Kirken. Ved Sekstiden var Folk hjemme igen, saa Gudstjenesten kom ikke til at gribe forstyrrende ind i Hjemmenes Julefest.

I Hjemmene gik Juleaften i hyggelig, stille Ro. Juletræ tændte næsten ingen, saa nogen Dans om Juletræet fandt ikke Sted, og ogsaa Julegaver var næsten ukendte. Det var Julenadveren, der var Festens Glanspunkt; Gaasesteg eller Ribbenssteg og Risengrød med Kanel og Sukker paa. Der var flere Lys paa Bordet end sædvanligt, og der blev læst Bordbøn den Aften. Bagefter vankede der Æbleskiver i de fleste Hjem. Der var gemt Æbler og Nødder hen, som nu kom frem, og i hvert Hus var der bagt Julekage — og Pebernødder i Mængde. Bedst var de »smaa«, som der spilledes Kort om senere paa Aftenen. Gevinsten gemte Børnene omhyggeligt; det var saa rart i de første Skoledage efter Nytaar at have »smaa Bækkernødder« med i Lommen. Allerede under Maaltidet kom fattige Børn ind i Forstuen og sang et Salmevers; saa fik de et Par Kager for Ulejligheden. Henpaa Aftenen blev der drukket Kaffe, hvad der ellers ikke skete, og man fik Lov at blive oppe lige saa længe som de voksne, hvis man ellers kunde holde Øjnene aabne saa længe.

Nytaarsaften fejredes omtrent som Juleaften, men henpaa Aftenen begyndte man at skyde foran Husene eller kaste Potter paa Dørene, og stundom blev der ogsaa om Natten øvet Skarnsstreger. De, der skød eller »slog Potte paa« vilde gerne lade, som om de paa ingen Maade vilde ind for at trakteres, skønt det jo netop var det, de var kommet for. Der var dem, som denne Aften gjorde Besøg mange Steder og blev fyldt med Kaffe og — for Mændenes Vedkommende — med Kaffepunch. Præsten ivrede mod denne gamle Uskik og vilde gerne have den afskaffet, men dette lykkedes ham ikke.

Tiden mellem Jul og Nytaar og først i Nytaaret var Julegildernes Tid. I min Barndom var det i Kirkebyen nærmest mindre Kaffegilder, der holdtes.

Særlige Skikke knyttede sig dengang ikke til Festerne; de har vel nok været der engang, men var da gaaet fuldstændig af Brug. Heller ikke ved Bryllup eller Begravelse kom gamle Skikke til Syne. Af Folkefester var der saa godt som ingen. Ved Fastelavn var der Ringridning, og Folk stod i Kuldten og saa paa Rytterne, der for at holde Varmen nød rigelig Kaffepunch og efterhaanden blev mer og mer usikker i Sadelen. Det var dengang den eneste Rest af Folkefest, som var i Live. Den 8. April tændtes somme Steder om Aftenen et Baal til Ære for Kong Christian den Niende, hvis Fødselsdag det var den Dag, og saa var det jo tillige en lille uskyldig Demonstration mod Preusserne. Større Begivenheder var Krammarkerne Foraar og Efteraar i den nære Købstad. Vi Børn drog af Sted i den tidlige Morgenstund, tit i Storm og Regn for at se og nyde alle Herlighederne en hel Dag til Ende.

Min første Barndom faldt i Tællelysenes Tid. Jeg husker, hvorledes Mor støbte Tællelys i Blikforme. Mange Steder lavede man ogsaa »Praase«, idet man blot dyppede Vægen i smeltet Tælle og blev ved, til den Tykkelse var naaet, som man ønskede. Anskaffelsen af den første Petroleumslampe var en Begivenhed, om den end ikke forløb saa drastisk, som Jeppe Aakjær har beskrevet den i en af sine Fortællinger. I Almindelighed tændtes kun eet Lys i Stuen, saa Belysningen var svag; saa meget større Indtryk gjorde det, naar der Jule- og Nytaarsaften og ellers ved festlig Lejlighed tændtes flere.

Kul og Koks brugtes dengang ingen Steder paa Landet som Brændsel. Mange Steder havde man endnu Bilæggerovne, som man fyrede i fra Køkkenet; de egnede sig ikke til Fyring med Kul, men krævede Tørv og »Flaw«, dvs. Lyngtørv. Tørvene hentedes for største Delen i Moserne ved Sølsted og Tyvsig Nord for Tønder. Det var en Dagsrejse at hente to Læs Tørv, 7—8000 Stkr. saa langt borte, og det blev ret dyrt Brændsel. Ved Siden af disse Tørv fra Sølsted brugtes saa Lyngtørv, alt-saa Flaw, som de kaldtes. De kunde faas nærmere ved, paa Heden ved Gallehus eller Toghale, og de var gode til at holde Gløder ved lige med. Saadan en Bilæggerovn med tykke Jernplader, hvori der fyredes med Tørv og Flaw, gav en behagelig jævn Varme. I mange Huse havde man aabne Arnesteder i Køkkenet; ogsaa der var Tørv det bedste Brændsel. Paa særlig kolde Vinterdage kunde det være lidt vanskeligt at holde Vinduesruderne fri for Is; men naar om Aftenen Skodderne blev lukket for Vinduerne, blev det selv i den koldeste Tid rart varmt i Stuen.

De lange Vinteraftener gik hurtigt. Mor spandt for det meste, og mens Rokken snurrede, blev der læst højt; undertiden kom jo ogsaa en fremmed i Besøg, og saa drøftedes Byens Nyheder. De fleste bar endnu hjemmelavede Klæder. Garnet blev spundet i Hjemmet, men Tøjet blev oftest vævet ude, og der var dengang endnu i Sognet flere Vævere og Væversker; endogsaa en Uldkræmmer fandtes der, men han var tillige Tøjfabrikant i meget lille Format. Ogsaa Farvning skete hyppigt i Hjemmene; mange Steder havde man en »Farvepotte«, der ikke var helt appetitlig. Det hjemmefarvede Tøj blev vist ikke skyllet tilstrækkeligt, for det var slemt til at smitte af i fugtigt Vejr.

En Gang imellem kom Skrædderen*) for at sy Klæder til Husets Mænd og Dreng. Han gik det meste af Aaret paa Omgang fra Hus til Hus. Fra tidlig Morgen til sent ud paa Aftenen arbejdede han; Ottetimersdagen var dengang ukendt. Navnlig en af dem, en lille tør, mager Mand, husker jeg godt, fordi han var saa fuld af baade gamle og ny Historier og Anekdoter, at han syntes udtømmelig; men han, der var fra Stokke-

*) Peter Hansen Petersen, Stokkebro (1826—1903).

bro, havde jo ogsaa hele Sognet at øse af. Ogsaa Sypigerne gik paa Omgang i Hjemmene for at sy Kvindeklæder.

Jeg husker, at den første Høstmaskine kom til Byen. Det var en af de faa større Gaarde, der anskaffede den. Det var ikke nogen Græsslaamaskine, men en Mejemaskine, dog ingen Selvbinder. Den var lavet i Amerika og straaled af rød Maling og Lak. Nogen stor Beundring vakte den alligevel ikke, og der gik mange Aar, før den næste købtes. Sagen var vist, at en Del af de udstrakte Enge dengang endnu var for lave og bløde til at kunne bære en Græsslaamaskine, og de fleste Gaarde dyrkede kun lidt Korn, saa Anskaffelsen af en Mejemaskine blev alt for dyr til den Nytte, man kunne have af den.

I Almindelighed laa Byens Gade stille hen. Men i et Par Sommermaaneder var den Skueplads for en meget livlig Færdsel. Det var Badegæsterne til Sild, der pr. Vogn førtes fra Jernbanestationen i Tønder til Slusen ved Højer, hvorfra de med en lille Damper sejledes over til Sild. Jernbanestrækningen Tønder—Højersluse var dengang endnu ikke anlagt. Det hændte ikke saa sjældent, at en Vognrække paa 20—30 Vogne passerede gennem Byen. Største Delen af disse Mennesker var langt sydfra, hvad man kunde se paa deres Ydre; mange af dem var vistnok Jøder. Ellers var det nærmest Postvognen, som tildrog sig Opmærksomheden, naar den ved Middagstid passerede Byen, og Postillonen blæste sine korte, ejendommelige Melodier. En af disse havde man underlagt en Tekst, der maaske var hjemmelavet. Her er den:

De Ærter, de Ærter, de Ærter,
de er saa forbandede tynd'.
Ja, Fanden skuld' ha' den Kjælling,
som koger de Ærter saa tynd'.
De Ærter, de Ærter, de Ærter,
de er saa forbandede tynd'.

Senere afløstes de Melodier, der vist stammede fra den danske Tid, af »Schier dreissig Jahre bist du alt« o. lign. En Gang om Ugen kom Dagvognen fra Højer. Hvor ringe Forbindelse, der var mellem Nabobyer dengang, fremgaar jo tydeligt af, at de nævnte Køretøjer kunde besørge hele Persontrafikken. I en lang Aarrække besørgedes den halve Postforsendelse

mellem disse Byer af et Postbud, der om Aftenen gik fra Tønder til Højer med Brevene i sit Tornister og næste Morgen gjorde Turen tilbage. Hele Postombæringen i de 3 Sogne Møgeltønder, Daler og Visby besørgedes af 2 Postbude, der hver maatte gaa en 4—5 Mil om Dagen; men den Masse Aviser, Landpostbudene nu om Stunder slæber af Sted med, kendtes dengang ikke. I Sommertiden læstes ingen Aviser, og i Vinter-tiden slog gerne mange Familier sig sammen om een Avis.

Fjorten Aar gammel blev jeg konfirmeret 1878. Der skulde nu tages Bestemmelse om, hvad jeg skulde være. Selv havde jeg Lyst til at gaa til Søs, men det fik jeg ikke Lov til. Saa kom Præsten en Dag og vilde have, at jeg skulde prøve at tage Undervisningen paa mig i den Tid, da Andenlæreren skulde undervise i øverste Klasse, fordi Førstelærerembedet var vakant. Jeg trykkede mig stærkt. Det var aldrig nogen Sinde faldet mig ind, at jeg skulde blive Lærer, og nu skulde jeg oven i Købet undervise i den Skole, jeg først for et Par Maaneder siden var gaaet ud af, og hvor endnu mine Legekammerater gik som Elever. Nej! Præsten mente imidlertid, at det kunde jeg nok, og Mor skubbede efter af alle Kræfter, for saa blev der vel sat Bom for at gaa til Søs. Læselyst havde jeg altid haft, en jævngod Forstand havde jeg ogsaa, og saa gled jeg ind paa Lærervejen halvt mod min Villie og vistnok uden at tænke synderligt over, hvad jeg gjorde.

I en modnere Alder har jeg tit sagt til mig selv, at det jo var ganske uforsvarligt at lade Drengene, der som vi var opdraget til at være fanatiske Danskere, slaa ind paa Veje, der førte til at blive preussiske Embedsmænd. Det var forstaaeligt, at Folk lod deres Sønner studere til Læger og Jurister, til Dels ogsaa til Præster; men at lade dem blive Lærere med den Opdragelse, de havde faaet, var ganske afgjort et Misgreb, med mindre vedkommende Dreng var gjort af saa blødt et Stof, at han kunde helt omdannes i national Henseende og gaa ud af Seminariet som afnationaliseret eller som omvendt, altsaa tysksindet. Der var dem, der kunde, og de var de lykkeligste; for dem, der ikke kunde, blev Lærerstillingen i Nordslesvig en Pine, der for mange varede Livet ud.

Forældre og Værger har vel næppe tænkt dette rigtig igennem, naar de lod de unge Mennesker gaa den Vej. Det er vel gaaet saadan til, at de havde mindst Øje for de Pinagtigheder, de unge førtes ind i, og mest for de nationale Hensyn, der talte for, at Landets Ungdom blev hjemme og gjorde sin Gerning der. Gennem Aaringer var saa at sige al Ungdom udvandret — til Amerika eller til Kongeriget. Befolkningens Antal svandt ind fra Aar til Aar. De mere fremskuende blandt Folk indsaa, at den Tid vilde komme, da der ingen vilde findes til Afløsning, naar de gamle faldt fra. Haabet om en Genforening med Danmark levede stadig lige kraftigt i Hjerterne, men der var allerede gaaet mange Aar — 14 — siden Adskillelsen skete, og Paragraf 5 var ophævet. Man begyndte at indse, at man maatte regne med Aartier, hvor man før kun havde regnet med Aar. I Slutningen af 70erne begyndte der at lyde Tale om, at det var Ungdommens Pligt at blive i Hjemlandet, tage den preussiske Uniform paa og tage Byrden ved at være preussiske Embedsmænd paa sig. Nationalt set var dette naturligvis fuldkommen rigtigt; men for den enkelte blev det mangan Gang en slem Byrde at bære.

Naa, Præsten fik sin Villie sat igennem, og jeg underviste i Vakancen, saa godt jeg kunde. Senere overtog jeg igen Klassen, mens Andenlæreren i 6 Uger aftjente sin Værnepligt. En Vinter var jeg Lærer for Smaa børn i Østerby og endelig en Vinter for baade smaa og store Børn i St. Emmerske ved Tønder. De ældste blandt mine Elever var 15 Aar, mens jeg samme Vinter fyldte 17. Samtidig med at undervise maatte jeg paa egen Haand forberede mig til Optagelsesprøven paa Seminariet. Kun den sidste Vinter fik jeg een Times ugentlig Undervisning i Tysk hos den gamle Seminarielærer Rickmers i Tønder, som hver Lørdag Eftermiddag rettede mine Stile, gennemsaa mine Regneopgavers Løsning og prøvede mig i tysk Grammatik. Det var en rigtig Arbejds vinter for mig med megen Forberedelse til Undervisningen i ældste Klasse og Eksamenslæsning ved Siden af; det er ubetinget den strengeste Arbejdstid, jeg nogen Sinde har haft. I April 1881 blev jeg optaget i den danske Afdeling paa Seminariet i Tønder, hvis Opgave det var at uddanne Lærere til de dansktalende Børn i nordslesvigske Skoler.

II. Fra Seminariet i Tønder 1881—1884

Seminariet i Tønder holdt i Aaret 1881 Optagelsesprøve i April. Prøven var ikke særlig streng. Lidt generende var det at blive eksamineret i Historie ved Hjælp af Minutspørgsmaal; det skriftlige Svar skulde findes og nedskrives i Løbet af et Minut. Noget anstrengende var det ogsaa at blive sendt fra det ene Klasseværelse til det andet for i Løbet af en Time at blive prøvet i 3—4 Fag. Det havde imidlertid den gode Side, at vi blev hurtigt færdige, og at Direktionen derfor endogsaa kunde afse det meste af en Eftermiddag, saa vi kunde aflægge Besøg i et stort amerikansk Menageri, der paa Gennemrejse gjorde et kort Ophold i Tønder. I den danske Afdeling blev 19 optaget.

Prøvedagenes Aftener tilbragte vi Aspiranter til den danske Afdeling i de danske Seminaristers Forening »Enigheden«. Det var naturligvis Meningen, at vi skulde indfanges som fremtidige Medlemmer, men man bar sig ikke netop klogt ad hermed. Seminaristerne, navnlig de yngre, optraadte ret anmassende, og ikke alle Aspiranterne var i Stand til at se paa Komedien med et Smil og et Skuldertræk; for en Del af dem var disse Aftener ligefrem en Plage. »Enigheden« efterlignede svagt de tyske »Burschenschaften«, idet den hver Aften underkastede sine Gæster »Kaninerne« et Par Eksaminationer, f. Eks. i Dansk, dansk Litteraturkundskab, Danmarks Geografi osv. Ufrivillig komiske Smaascener spilledes, naar det hændte, at »Kaninen« var bedre funderet end Eksaminator, for hvem det da kneb med at holde gode Miner til slet Spil. Om man oprindeligt har ment, at man gennem denne »Kaninisering« kunde faa et Slags Begreb om den nye Kollegas aandelige Habitus, er ikke nemt at vide; sandsynlig er det vel, at det hele var tankeløs Efterabelse af Burschernes Skikke.

I Maj begyndte Undervisningen. I de to første Seminarieaar havde vi alt for mange daglige Timer paa Seminariet. De laa om Sommeren mellem 7 Morgen og 6 Aften, om Vinteren mellem 8 og 6. De mange Timers Ophold i Klassen virkede sløvende, men Forberedelsen hjemme var overkommelig. Tog man Tiden i Agt, kunde Hjemmearbejdet i Reglen klares paa et Par Timer. Nogle af Timerne paa Seminariet var fælles for de to Afdelinger.

Naar Hjemmearbejdet var fra Haanden, og man saa sig om efter en Smule Rekreation, opdagede man til sin Skuffelse, at Adspredelsen var noget ukendt i Tønder. Man var henvist til Romanlæsning eller Besøg hos Kolleger, hvor de evige Diskussioner snart blev trættende. Byens Hjem var lukket for enhver, der ikke netop gik paa Frierfødder. Noget særligt Ønske om at faa Adgang til Familier fandtes vel knap hos nogen. Vi var vist tilbøjelige til at anse Tønders Borgere for særdeles filistrøse, og fri for at være det var de ikke. I Vintertiden var der gerne et Par Maaneder Forestillinger paa Teatret, men ud over dette fandtes ingen Forlystelser. Tit blev da Knejpen det Sted, hvor man søgte Adspredelse.

Udenfor Seminariet gav Lærerne sig ikke af med Seminariesterne. Nogle af dem var vel for gamle til at de kunde have Interesse for, hvorledes vi levede vort Liv, andre var for »fornemme«. Gymnastiklæreren havde en Vinter (1880—81) arrangeret en ugentlig Danseaften i Gymnastiksalen, men der fortsattes ikke dermed. Danseforlystelserne førte til et Par Forlovelser, og det er saamænd ikke utænkeligt, at Direktør har forbudt Fortsættelsen for at hindre, at der kom flere.

Det var nærmest vore Foreninger, der maatte sørge for lidt Adspredelse for os. »Enigheden« var en Sammenslutning af alle danske Seminarister. Den var en Fortsættelse af en ældre Forening, der i endnu højere Grad end »Enigheden« synes at have efterabet Burschenschafterne, som Tyskernes Forening »Concordia« var en nøjagtig Kopi af. »Kaniniseringen«, Enighedsbaandet og den grønne Foreningshue var »Enigheden«s Arv fra Burschenschafterne. Baandet var »uden Ende«, sammensyet af to jævnsides løbende Baand, et hvidt og et grønt; midt paa det var med rødt broderet »Enigheden«. Egentlig skulde Baandet bæres af alle ved Møderne, men i Reglen var det mest Novicerne, der pyntede sig med det. Derimod blev det vist oftest baaret af alle, naar man kort før Bortrejsen fra Tønder mødte hos Fotografen for at faa taget et Klassebillede.

At Foreningen var i travl Virksomhed i Optagelsesprøvens Dage er omtalt. Næste Gang, den optraadte officielt, var, naar »Kaninernes« Stuer skulde indvies. Begivenheden indlededes med en Meddelelse til »Kaninerne« om, at paa en bestemt Aften

skulde Indvielsen foregaa. Traditionen krævede da, at hver »Kanin« skaffede en Flaske Portvin og Glas til Veje. En 3—4 ældre Kolleger indfandt sig som Indvielseskomité; dens Ordfører underkastede »Kaninen« endnu en Eksamination og endte med at døbe Stuen, idet han sendte en Sjat Vin op mod Loftet. Sikkert findes endnu paa mangt et Loft i de gamle Tønderske Seminaristhybler mørke Pletter som Minder om Stueindvielser. Navnet toges i Regelen fra Mytologien eller Litteraturen. »Kaninen« fik Ordre til at skrive det paa et Visitkort og fæste det uden paa Døren. Saa fortsatte Komiteen sin tunge Vandring, der blev stadig mere besværlig. Dagen efter havde mange »Tømmermænd«, og det saa meget mere, som Aftenen endte med et almindeligt Enighedsmøde. Heldigst slap »Kaninen«, der jo kun deltog i Nydelsen af een Flaske Vin og ikke just nødtes til at tage for sig af Varerne.

Der holdtes Møde en Gang om Maaneden. Henimod Sommeren blev de nye Medlemmer optaget. Formanden oplæste Love og gjorde i en lille Tale diskret opmærksom paa, at Foreningen gerne vilde bidrage lidt til at pleje Modersmaalet. De nye Medlemmer fik overrakt Baandet og Huen, som de naturligvis selv betalte. De gav ogsaa det Fællesmaaltid med efterfølgende Sold, hvormed »Kaningildet« sluttede. Fællesspisning fandt ellers kun Sted ved Stiftelsesfesten. De sædvanlige Møder varede 2—3 Timer, og der serveredes da Øl fra Fad. Af og til holdt et Medlem et Foredrag, der blev sunget efter Sæbroes Sangbog, der holdtes improviserede Smaataler, en eller anden oplæste eller deklamerede et Digt, eller en Sangforening optraadte. En saadan Aften kunde være ret underholdende; men et Møde kunde ogsaa forløbe saa mat, at man kun længtes efter Afslutningen. Dette var ikke mærkeligt, eftersom vi var henviste til altid at underholde os selv. Ikke ret mange Kolleger holdt af ved Siden af Arbejdet til Seminariet at samle Stof til et Foredrag, udarbejde dette og holde det. Foredragsholdere udefra var ikke til at tænke paa, Seminarielærerne stod os saa fjernt, at det aldrig faldt os ind at anmode en af dem om at tale for os i Foreningen, og nogen befrugtende Virkning vilde et Foredrag af en af de daværende Lærere vel heller ikke have haft. Ad mundtlig Vej kom saaledes sjældent nye Tanker og Synsmaader til os.

En Gang imellem gaves en Dilettantforestilling. Foreningen holdt dengang sine Møder i »Stadt Copenhagen«, i hvis store Dansesal en lille Tribune stilledes op som Scene. Dekorationer fandtes ikke. Ved hver Side stilledes et Skærmbæret, Baggrunden var et Tæppe, foran Scenen hang et stort Rullegardin. Det overlodes til hvers Fantasi at faa dette til at forestille en Stue, og der opførtes kun Enaktere med Stuedekoration og uden Scene- forandringer, f. Eks. Den tredie, Soldaterløjer, Store Bededags Aften o. lign. Da vi havde saa lidt Samkvem med Borgerne, kneb det som oftest meget at skaffe Garderobe, navnlig til Indehavere af kvindelige Roller; i Regelen lykkedes det alligevel saa nogenlunde, og der anvendtes stor Flid paa Indstuderingen. Forestillingerne forløb da gerne tilfredsstillende baade for de agerende og for Tilskuerne; blandt dem var der gerne en Del Gæster, navnlig velvillige Udlaanere af Garderobe.

Foredragene behandlede hyppigt litterære Emner, sjældnere historiske, som var sværere at holde neutrale. Foreningen ejede et lille dansk Bibliotek med Bøger af Datidens unge Forfattere: Drachmann, Hermann Bang, J. P. Jacobsen o. fl. De læstes flittigt, dels for Sprogets Skyld, der jo i ikke ringe Grad fornyedes af disse Forfattere, og dels for de nye, frie Synsmaaders Skyld. Det kan da maaske siges, at »Enigheden« i stor Beskedenhed har været med til at værne om og til Dels ogsaa at sprede dansk Kultur. Enkelte Elevers store Interesse for dansk Aandsliv ansporede andre, og at Interessen for dansk Digtning var vaagen hos mange, derom vidnede de skønlitterære Værker, der trods Ejernes knappe Kaar fandtes i mange Reoler. »Guldalderen«s Litteratur havde vi Adgang til i Seminariets Bibliotek, og ogsaa den studeredes flittigt. Det hændte vist ikke sjældent, at vi forløftede os paa, hvad vi prøvede at sætte os ind i; det kunde ikke undgaas, naar vi maatte arbejde helt paa egen Haand.

Tidens Strid mellem Romantik og Realisme blev vi naturligvis ogsaa revet med ind i, og den gav Stof til mangen Debat. En lille morsom Episode fra den Tid skal her meddeles. Vi havde faaet købt Herm. Bangs »Haabløse Slægter« til Biblioteket; men da Bogen dømtes til at være usædelig, rejste »Romantikerne« Krav om, at den skulde fjernes, ja ligefrem brændes. En Aften stod der i den Anledning en vældig Kamp i Foreningen. Skønt en

»Realist« tilbød at købe Bogen og saaledes befri Biblioteket for Forargelsens Genstand, vedtoges det dog, at den skulde brændes, og det blev den.

Blandt Foreningens Medlemmer var nogle udtalt tysksindede, men i Regelen medførte dette ingen Ulemper. Vi færdedes kollegialt og fredeligt mellem hverandre. De fleste af os var jo som Nordslesvigere hjemmefra vant til at leve i et Samfund med Elementer af forskelligt nationalt Sindelag. Det kunde hændes, at et tysksindet Medlem traadte ud, men som oftest var det da ikke af nationale Grunde. De tysksindede Kolleger, der ikke var saa omhyggelige for Fremtidens Brødpose, blev i Foreningen hele deres Seminarietid og syntes at befinde sig vel der. Omgangen med saadanne Kolleger var ikke vanskelig, fordi der fra begge Sider vistes Hensyn. Ubehageligt kunde det virke, naar en oprindelig tysksindet ung Mand udviklede sig til fanatisk Dansker. Vi saa skeptisk paa en saadan Kollega, og Eftertiden har oftest vist, at det var med Rette.

Forholdene førte jo med sig, at Politikken sjældent gav Anledning til Diskussion, naar man da ikke var helt sikker paa de tilstedeværendes Sindelag; men hvornaar var man det? Mand og Mand imellem vedstod enhver imidlertid gerne sine nationale Ønsker og Forhaabninger, og det maa siges, at det meget sjældent hændte, at en tysksindet Kollega optraadte som Angiver over for en Dansker. Men det hændte, og i saa Fald skulde der grumme lidt til for at faa en dansksindet Seminarist bortvist fra Seminariet. Dette manede naturligvis til Forsigtighed. Den eneste kriminelle »politiske« Handling, »Enigheden« indlod sig paa, var at abonnere paa »Flensborg Avis«. Det vil sige vi vovede ikke at tegne Abonnement paa Posthuset, men modtog Bladet gennem Dröhses Boghandel, der ogsaa skaffede os de danske Bøger, vi ønskede. Til Tider var naturligvis den politiske Interesse overordentlig vaagen, navnlig naar et politisk Valg stod for Døren, men vor Hovedinteresse var — vistnok for ensidigt — knyttet til dansk Litteratur.

»Enigheden« holdt i den Tid, jeg levede i den, aldrig Bal. Det kom maaske af, at vort Bekendtskab med Byens unge Damer var saa ringe, eller maaske var det sidste en Følge af det første. Ved vore Møder var kun sjældent nogen fremmed til Stede; kun deltog Boghandler Dröhse som Regel i vor Stiftelses-

fest, da han altid velvilligt hjalp os med, hvad han kunde. At indbyde Lærerne til at deltage faldt os aldrig ind, dertil stod de os alt for fjernt. En enkelt Gang kunde et forhenværende Medlem, der var ansat som Lærer i Byens Omegn, komme paa Besøg hos os.

I 70erne og Begyndelsen af 80erne var der i Nordslesvig mange Lærere, der havde faaet deres Uddannelse helt paa Dansk og ikke kunde Tysk. Alligevel skulde de undervise i Tysk, og de sendtes da — somme Tider Aar efter Aar — til et Seminarium i Slesvig eller Holsten for at faa et 6 Ugers Kursus i Tysk; for det meste var Udbyttet ringe, da Lysten manglede. Da det var de allerførste Begyndelsesgrunde i Sproget, der meddeltes dem, spillede Schmeiders »Fibel u. erstes Lesebuch« en stor Rolle i Undervisningen, og af den Grund gav de tyske Seminarister disse ældre eller gamle Lærere Øgenavnet »Fibelhusaren«. Under deres ufrivillige og pinlige Ophold i Tønder var de undertiden »Enigheden«s Gæster.

Hver Klasse havde desuden sin egen Klasseforening, der holdt Møde en Gang hver Maaned, og hvor Livet i det hele formede sig som i »Enigheden«. Maaske var det noget mere utvungent, fordi Medlemmerne kendte hinanden bedre, eftersom de dagligt mødtes i Klassen og kom i nærmere Berøring med hinanden. Klasseforeningens stemmebegavede Medlemmer dannede Klassens Sangforening, der derfor ogsaa navnlig lod sig høre paa Klasseforeningsmøder. Paa disse tog man mod Besøg af Kolleger fra andre Klasser, men Gæsterne modtoges vist ikke altid med aabne Arme.

En Tid havde vi faaet dannet nogle mindre Læsekredse, hvis Medlemmer nu og da samledes for at læse en Bog og samtale om den. Nogen videre Livskraft var der ikke i den.

I 1882 begyndte der at samle sig truende Skyer i Synskredsen. Direktor Castens havde faaet Skrupler med Hensyn til vor Sangbog (Sabroe), der ogsaa indeholdt »antityske« Sange. Han foreslog os at lave en særlig Enighedssangbog, som han kunde autorisere. Der blev straks taget fat paa Forberedelserne hertil, men i Maj 1883 ophævede Direktor alle vore Foreninger, fordi »de hindrede vor Tilslutning til Tyskland«.

Om »Enigheden«s Liv gennem Tiderne foreligger kun faa skriftlige Oplysninger, væsentligst i et Hæfte »Allehaande Op-

tegninger (!) af Elevforeningens Medlemmer«, som Foreningen 30. Aug. 1868 sendte ud til Cirkulation blandt Medlemmerne. Meningen har aabenbart været, at her skulde Eleverne, før de forlod Tønder, meddele deres Oplevelser i Seminarietiden, men dette er ikke blevet til stort. De første Hold har nærmest betragtet Hæftet som en Slags Stilebog og fyldt Bladene med aldeles ligegyldige Ting. Bogen maa dog straks i det første Aar give Plads for et ualmindelig grimt Angreb paa Foreningen, som tre anonyme Forfattere i en længere Artikel beskylder for at fremme Drikkeri. Ingen imødegaar Beskyldningen, der formodentlig har været falsk. Formanden meddeler senere, at Forfatterne er fundet og smidt ud af Foreningen.

En lille Række Spørgsmaal fra 1869 (?), stillet af fire Medlemmer, giver et lille Indblik i Foreningslivet. Der spørges om, hvorfor de danske Seminarister er saa tilbageholdende, bange, uselvstændige og frygtssomme, og hvorfor der er saa ringe Fortrolighed mellem dem; den ene staar usikker og ængstelig overfor den anden. Svarene ligger jo lige for Haanden; men Spørgsmaalene viser, at allerede dengang følte de danske Seminarister, at de stod paa gyngende Grund som dansksindede Elever ved en preussisk Lærestanstalt. De, der spørger, synes at vente bedre Forhold af en Tilnærmelse til »Concordia«. Tanken har dog nok været dødfødt; i hvert Fald berøres de aldrig mere senere.

Seminarist A. D. Jepsen fra Branderup giver i 1870 en morsom lille Skildring af Optagelsesprøven 1867. Han kommer til Tønder uden ringeste Anelse om den »Fuchsning«, som venter ham. Med Vemod ser han sin Broder, der har kørt ham til Byen, drage hjem; nu er han altsaa ene mellem vildfremmede. Derfor gør det saa meget større Indtryk paa ham, da han paa Vej til Seminariet »tilfældigt« møder en Seminarist, der er Venligheden selv, straks bliver Dus med ham og tager ham under sine Vinger. Han placeres i Seminariets Korridor ved Siden af »Ham Knægt« — der bruges altsaa »Burschennavne«. De faar Paalæg om at holde sig sammen og ikke følge med andre Seminarister, der muligvis vil lokke dem med. Først senere gaar det op for ham, at han er blevet indfanget af et Medlem af den »fuchsende« Gruppe blandt Seminaristerne. Lidt modvillig følger han siden med de andre »Füchse« ud til Schweizerhalle,

og undervejs betror man ham, at Direktor vil komme derud om Aftenen for at holde en Forprøve. Derude foregaar saa »Fuchsnigen«; de udklædte Eksaminatorer og Censorer optræder med saa stor Alvor, at det først til allersidst, da Maskerne kastes bort og Løjerne slippes løs, gaar op for den unge Mand, hvad han har været ude for. Prøven har indbragt ham en »Attest«, der stempler ham som en Umulighed. Forfatteren overdriver maaske nok lidt sin Naivitet, men Fremstillingen viser jo, at Foreningen dengang var en ret tro Kopi af en tysk »Burschenschaft«.

Før Optagelsesprøven 1876 er det blevet besluttet, at Navnet »Fuchs« skal ombyttes med »Kanin«, men i Hovedsagen er Forholdene endnu som i 60erne. I »Kanintiden« er Seminaristerne optraadt lidt udæskende overfor Aspiranterne, saa der hos disse har samlet sig en Del Bitterhed, som kommer til Udbrud ved Stueindvielsen og Kaningildet. I dette Gilde deltager Seminarielærerne. Det sker endnu i 1880, men ikke senere. Efter Gildet begynder Direktor Richter*) at undersøge, hvad der har givet Anledning til Striden. To af de nye Kolleger udpeges som »Sladderhanke«; deres Stilling har efter dette sikkert ikke været misundelsesværdig. Direktor gør de nye opmærksomme paa, at de har kun Forpligtelser over for Seminariet, og raader dem til ikke at gaa ind i Foreningen, hvis det er dem imod. Det blev forbudt »Enigheden« at holde Møde med Kaninerne, et Forbud, som man trodsede, uden at der skete noget i den Anledning. Sagen løber ud i Sandet, maaske fordi der ikke har været »Politik« i den, maaske ogsaa, fordi Richter ikke var fremfusende. I nogen tid stod de to uden for Foreningen, men senere blev de Medlemmer. Meddelelsen er meget tilfreds med det Sammenhold, der efter hans Mening førte til Sejr. En af de for Sladreløst mistænkte hævder senere, at han ikke har sladret. Han havde af »Kaniniseringen« faaet det Indtryk, at Foreningen kun tænkte paa Pjank; senere fik han et andet Syn paa den.

*) Skoleraad C. F. Richter, som ved Seminariets Rekonstruktion i 1864 var kommet fra Köpenik i Brandenburg, var Seminariets Direktor fra 1871—78, da han udnævntes til Direktor for Lærerindeseminariet i Augustenborg. Han døde 23. Januar 1890.

Af senere Begivenheder er det navnlig Slagsmaalet i Møgeltønder og Huekrigen, som omtales.

Spektaklerne i Møgeltønder opstod, da Seminariet i December 1878 var paa en Fællesudflugt. Lærerne var med og tillige nogle teologiske Kandidater, der som Hospitanter opholdt sig i Tønder for i en Fart at tilegne sig den Viden udi Pædagogik, som man ansaa for nødvendig for, at en Præst kunde fungere som Lokalskoleinspektør. Lærerne og de tyske Seminarister tog ind i Østerkroen, hvor Værten var tysk, de danske Seminarister gik til den danske Vesterkro. De fik overladt et Lokale ved Siden af Skænkestuen, men henpaa Aftenen kom en Del af Spiritus paavirkede Tyskere til Stede og vilde bryde ind i Danskerens Stue. De blev smidt ud, og saa var Slagsmaalet i Gang. At i hvert Tilfælde Tyskerne var »politisch entrüstet« fremgaar af de Meddeleren anførte Udraab: »De verfluchten Dänen!«, »Haut die dänischen Hunde« — Slagsmaalet fik et alvorligt Efterspil, fordi Tyskerne paa Vejen til Tønder mødte den tysksindede Degn fra Møgeltønder, hvem de behandlede ret ublidt. Han klagede til Direktør Castens, der efter Richters Forflyttelse i Efteraaret 1878 havde overtaget Ledelsen af Seminariet. Castens tager fat med sædvanlig Kluntethed, og Sagen endte med Bortvisning af tre tyske Seminarister. Med tydelig Forundring fortæller Meddeleren, at den danske Afdeling slap uden Bortvisninger, da der jo dog var »Politik« med i Sagen. Han mener, at Tyskerne i nogen Tid pønsede paa Hævn, som dog udeblev. Fra anden, absolut paalidelig Side hævdes, at Begivenheden ikke havde nogen Indflydelse paa det fredelige Forhold mellem Parallelklasserne. Saaledes Heinr. C. Nissen*) fra Fjelstrup, der var med paa Turen.

Huekrigen udkæmpedes ligeledes i 1878. »Enigheden« havde ombyttet den grønne Hue med en sort Silkehue med Sølvtræse og Sølvkors foran; den lignede den danske Studenterhue. Den blev baaret i nogen Tid, uden at nogen gjorde Indvendinger, men Byens slesvigholstenske Borgere ærgrede sig. Direktør Richter var imidlertid blevet forflyttet, og Seminariet styredes interimistisk af Seminarielærer, Pastor Engel**). Den 2. September fejredes Sedandagen i Aulaen. Festtalen vakte Forargelse hos

*) H. C. Nissen, sen. lærer i København, f i Hoptrup 1859.

***) J. C. B. Engel (1841-1913) senere Præst i Hjordkær og Havnbjerg.

Tyskerne, der syntes, at den mere skildrede dansk Historie, end den forherligede Tyskernes Sejr over Frankrig. Efter Talen samledes Seminaristerne i det største Klasseværelse, medens Lærerne raadslog, om der skulde holdes Optog gennem Gaderne. Raadslagningen trak længe ud, de tyske Seminarister, der var irriterede i Forvejen, blev utaalmodige, støjede og trampe- de og ringede Gang paa Gang med Klokken i Korridoren. Danskerne syntes, at dette var usømmeligt og bad om Ro, og saa kom naturligvis Drillelysten op hos Tyskerne, der begyndte at synge »Die Wacht am Rhein«. Danskerne gik ud og ventede udenfor, til Lærerne endelig kom. Det blev overladt Seminari- sterne at tage Bestemmelse om Optoget, og Tyskerne stemte for det. Med faa Undtagelser udeblev Danskerne fra Toget, der fandt Sted om Eftermiddagen. Pastor Engel ansaa dette for at være en politisk Demonstration og foretog en Undersøgelse. Da Borgerne fik Nys om, at de danske Seminarister var paa Kant med Pastor Engel, indgik de med en Klage over den Forargelse, de »danske« Huer vakte. Engel forbød Seminaristerne at bære Huerne. Da kort efter Direktør Castens blev indført i sit Em- bede af Regeringsraad Schneider fra Slesvig, mødte de danske Seminarister til Festligheden med de sorte Huer paa. Ingen sag- de noget til det, og Huerne blev igen baaret i nogen Tid. Bor- gerne kom imidlertid igen med deres Klager, og Castens ud- stedte da paa ny Forbud. Skønt Kampen endte med, at Huerne forsvandt, er den desværre anonyme Meddeler dog ved godt Mod. Igen en Gang har det vist sig, at der var Sammenhold mellem »Enigheden«s Medlemmer, da det kneb, og det kan trø- ste for megen Modgang. I det hele er det jo altid det, der volder Ængstelse, om alle er til at stole paa, og viser det sig, at ingen el- ler kun faa svigter, er der altid Glæde og undertiden lidt uskyldigt Praleri, slutter han.

Det har i Halvfjerdserne, da den politiske Kamptid i Dan- mark oprandt, sikkert tit forekommet de danske Enighedsmed- lemmer, som om man i Kamptummelen i Kongeriget var ved at glemme Nordslesvig; den samme Følelse havde vi ogsaa i 80erne. Saa meget større var Glæden, naar der viste sig Tegn paa, at det dog ikke helt var Tilfældet. Saadan et Tegn var Drachmanns »Derovre fra Grænsen«, der som faa andre Bøger

blev læst og elsket og endog har begejstret en ung dansk Seminarist til at skrive et lille Digt til Drachmanns Pris. Dette er noget overordentligt, for sandt at sige stod det uhyre daarligt til med Versekunsten trods det, at vor Interesse for Digtning var saa levende. Det skete f. Eks. aldrig, at der blev skrevet Lejlighedssange til vore Fester.

Optegnelserne slutter 1881. I det sidste Aar er de fleste anonyme, et Tegn paa, at Meddelerne har følt sig usikre og ængstelige. Da Foreningen 1883 blev ophævet, afsluttede dens sidste, ungdommelige Formand Optegnelserne saaledes:

»I nogen Tid har Luften været mer end almindelig lummer; endelig i Dag (28. 5. 1883) faldt Lynet, som slog »Enigheden« ihjel. Uventet kom dette vel ikke, men derfor er Bedrøvelsen lige stor. Hele Seminariet var kaldt sammen af Direktor til at møde Kl. 6. Efter at den tyske Afdeling havde faaet nogle Næser for sit Foreningsvæsen, kom Turen til os og »Enigheden«. Direktor »beklagede«, at han maatte lukke Foreningen. Han motiverede denne Handling med, at Foreningen havde et alt andet end slesvigholstensk eller tysk Præg; tværtimod næredes vore fra de nordslesvigske Hjem medbragte vrang Sympatier gennem Foreningen, og hos dem, der ikke allerede ved Ankomsten var belemrede med disse Sympatier, indpodedes de gennem Foreningen. Denne stod da som en Hindring for vor Tilslutning til den tyske Kultur, og denne Hindring maatte han til Bedste for os rydde af Vejen. Tillige pegede han paa de i Foreningens Sangbog indeholdte »antityske« Sange, som han mente vi nok sang ved vore Møder. Til sidst erklærede han ikke blot »Enigheden«, men ogsaa Klasseforeningerne for ophævet. Derimod tillod han os naadigst, at vi maatte slutte os til »Concordia«. Ophævelsen har fremkaldt baade Sorg og Harm, men mest Harm. Blandt de ældre vil der vanskeligt findes nogen, som følger Direktors Indbydelse, men blandt de ganske unge kan der vel findes en eller anden, der er ubefæstet nok til at gaa ind i Tyskernes Ledebaand. Saa længe de nordslesvigske Hjem, fra hvilke største Parten af Nordslesvigs Lærerstand udgaar, er danske, vil Lukningen af Foreningen ikke føre til det Maal, man stræber hen til; maaske en eller anden kan drages over i Tyskernes Lejr, men Hovedstyrken vil blive ved Sandheden. Skulde det imidlertid ske, at Seminariet kom til at

udklække Fortyskningsapostle, saa har Nordslesvig lidt et Tab, da »Enigheden« lukkedes.

»Enigheden« har i de 16 Aar, den bestod, holdt det Flag højt, under hvilket den løb af Stabelen. Dette blev — rigtignok som en Dadel — udtalt af Direktor ved Lukningen, men den Dadel er jo for os en Ros. Vi vil, tror jeg, trods alt holde fast ved vort Haab«. —

Ja, hvor Ungdommen er sangvinsk! To Aar efter var den danske Afdeling ved Seminariet ophævet, og alle Seminarister fra Nordslesvig var Medlemmer af den tyske Forening.

Seminariet var jo Externat. De Værelser, vi boede i, var tit langtfra forsvarlige i hygiejnisk Henseende; men dengang spillede Hygiejnen ikke den Rolle som nu. Naar man straks efter Ankomsten til Tønder meldte til Direktor, hvor man havde lejet Værelse, kom der en Lærer for at inspicere; men det hele var en Formsag, og det hændte aldrig, at en Stue blev kasseret. Det var naturligvis ikke de bedst situerede Borgere, som lejede Værelser ud, og Møblementet var som Regel tarveligt. Mange Steder boede kun en enkelt eller et Par Elever, men der var ogsaa hele smaa Kaserner. De fleste spiste hos deres Værter, men en Del i Smaapensionater eller i »Herberge zur Heimat«, der nærmest var oprettet for at modtage den Sværm af vandrende og tiggende Haandværkssvende, som søgte herop fra Tyskland; Værten søgte at øge Indtægten ved at holde Middagsbord. Middagen betaltes med 50—70 Pf, og fuld Pension kunde faas for ca. 400 M aarlig; det forstaas let, at Levemaaden ikke kunde være luksuøs. Værre end den flove Kost var det daarlige Drikkevand, som man gav Skyld for de Tyfusedemier, der af og til hjemsøgte Byen.

Seminariets Elever havde fri Lægehjælp og fri Medicin. Hos Lægen var der et stadigt Rykind af »Patienter«, der uden større Formaliteter fik en Attest og en Receipt. Den »syge« fik saaledes et Par ekstra Fridage, der bekvemt kunde bruges til at gøre noget forsømt Arbejde færdigt i. Naar det var besørget, blev Ferien gerne saa kedelig, at den syge hurtigt kom sig.

Tønder Seminarium havde fra gammel Tid Ry baade i Slesvig og Holsten, og i den tyske Afdeling var der altid mange Holstenere. Trods Ryet var Undervisningen i mange Henseender »minderwertig«. For en Del beroede dette paa Regeringens Re-

gulativer, men til Dels var det ogsaa en Følge af Lærernes Ukyndighed eller Ugidelighed. Det bedste, vi vandt, var en ret stor Færdighed i at undervise; den seksklassede Øvelsesskole gav os nemlig Lejlighed til at undervise selvstændigt og under Ansvar, og hver Seminarist fik Lov til at forsøge sig paa alle Øvelsesskolens Trin. Desuden var den teoretiske Undervisning i Metodik fyldig og god, saa at vi, da vi kom ud i praktisk Lærervirksomhed, ingen Sinde stod helt raadville og famlende over for Spørgsmaalet om, hvordan der skulde tages fat. I den Henseende stod den preussiske Seminarieuddannelse højt over den danske; med Hensyn til Massen af Kundskabsmeddelelse stod den maaske tilbage.

Forholdet mellem Seminariets to Afdelinger — den tyske og den danske — var i min Tid køligt, men afgjort fredeligt. Paa Seminariet færdedes vi sammen uden ringeste Gnidning; udenfor holdt hver sig naturligvis helst til sine egne. Et Par Fællesudflugter, vi foretog, forløb paa bedste Maade.

Fælles var ogsaa den daglige Morgenandagt i det største Klasseværelse i Stueetagen, hvor Orgelet var. Her deltog alle 6 Klasser med de 6 Lærere, som skulde undervise i den første Time. En Lærer kontrollerede, om alle Elever var til Stede; det hændte jo, at en eller anden forsømte »Andagten«. Et Vers af en Salme blev sunget; Orgelet spillede af en Seminarist, mens en eller anden stod frem som Forsanger. Derefter bad en af Lærerne en Bøn. Det var dog ikke alle, som paatog sig dette Hverv; mest ejendommelig var Dr. Blügel*) hvis Bøn indskrænkede sig til en Mumlen, som i hvert Fald jeg ingen Sinde forstod et Ord af.

I April 1884 bestod 17 Elever fra den danske Afdeling Afgangseksamen; det var det næstsidste Hold, Afdelingen dimitterede.

Jeg er i Tvivl, om jeg skal prøve paa at give et Rids af Seminariets Lærere, for jeg mindes de fleste af dem uden Sympati; jeg vil forsøge og prøve at være saa objektiv som muligt.

*) Seminarielærer, Dr. Blügel forflyttedes i 1884 sammen med Seminarielærerne Krause, Todsén og Michelsen til Haderslev for at paa-begynde Indretningen af det nyoprettede Seminarium der efter Opløsningen af den danske Afdeling i Tønder. Han døde af Tyfus i sin bedste Alder i 1895 som Seminariedirektor i Rheydt.

Direktor Castens*) var en lille, temmelig svær pluskæbet Mand med rundt Hoved, tykke Læber og en Pande, der lignede den brede Ende af en Violin. Ansigtet var gnavent og surt og oplivedes kun nu og da af et vrantent Smil, hyppigst fremkaldt af en af hans egne drastiske Bemærkninger. Han havde været Præst og underviste i Pædagogik og Historie. Pædagogikens Historie og Metodikken var godt lagt til Rette, Psykologien var mindre god. Hans Maade at undervise paa var Diktat, men han vidste selv, at Maaden var uheldig; maaske brugte han den af Magelighed. Mærkeligt var det at høre ham dadle den gamle Latinskoles Unatur, naar den ikke vilde lade Modersmaalet komme til sin Ret; baade han og vi vidste jo, at den samme Unatur ikke blot taaltes, men ved Tvang gennemførtes i Nordslesvigs Skoler.

Historie fortalte Castens i tæt Tilknytning til David Müllers »Leitfaden«, og kun meget sjældent holdt han et frit historisk Foredrag. Timerne blev derved uden Interesse. Enkelte historiske Personer havde han et Horn i Siden paa; de fik — i Tilgift til Lærebogen — en spydig, mer eller mindre drastisk Bemærkning med paa Vejen. Naar i en følgende Time en Seminarist gengav Fortællingen og opvarmede Spydigheden, viste det vrantre Smil sig paa Castens tykke Kinder. Skønt Manden var Holstener, gav han os intet af Holstens eller Slesvigs Historie. Da Slesvig jo ikke har haft noget at gøre med Tyskland før 1864, indtraadte det mærkværdige, at vi maatte sidde og slide med brandenborgske Kurfyrster i lange Baner, mens vi ingenting fik at høre af vort Hjemlands Historie. Da David Müller ogsaa kun tog Hensyn til Verdenshistorien, som den berører Tysklands, frembrød vor historiske Viden store Huller, dem enhver kunde udfylde, hvis han gad.

*) L. H. A. Castens havde været Præst i Itzehoe og var fra 1878 til 85 Seminariedirektor i Tønder, hvorfra han i samme Egenskab blev forflyttet til det nyoprettede Seminarium i Haderslev. Han blev pensioneret 1906 og døde 1913 i Lybæk. — Castens Afløser blev en Østpreusser ved Navn Munther. Hans Direktorat var kort og lidet lysteligt, og der kom meget snart Rivninger mellem ham og Seminaristerne, og med Byens Befolkning laa han i Avisfejde. 1886 opløste han saa ogsaa den tyske Sammenslutning »Corcordia«, hvilket ligeledes satte meget ondt Blod og kort efter vendte han da ogsaa tilbage til Østpreussen, hvor han var kommet fra.

En eneste Gang har jeg set den mugne Mand ligesom skyde Ham. Det var paa en Udflugt til Højderne ved Hütten, som han deltog i. En Aften sad vi i en Landsby i Krohaven og drak Øl, og da kom den gamle »Bursch« op i ham. Han sang usnerpede Sange for os og glemte sig i den Grad, at han endog opfordrede os Danske til at synge vore »nordiske« Sange, hvad han ikke behøvede at anmode to Gange om.

Som saa mange smaa, tykke Mænd var han i høj Grad impulsiv, handlede paa Grundlag af pludselige Indskydelser og afstedkom derved Ulykker. Da vi traadte ind i Seminariet, advarede han os Danske energisk imod at give vort Sindelag til Kende paa nogen Maade. At hans Ord ikke var Mundsvejr, fik vi lært, da han kort efter bortviste en dygtig Elev, blot fordi han havde spurgt en tysksindet Kollega: »Hvad sætter du højest, Tysklands store Nutid eller Danmarks store Fortid?« For os var denne Afslutning paa en ret uskyldig Affære en virkelig Sorg, og at der ogsaa blandt Lærerne fandtes dem, hvem den brutale Afgørelse faldt for Brystet, tjener dem til Ros. En Mand med større Selvbeherskelse og mindre Næver havde uden Vanskelighed kunnet jævne Sagen, uden at der skete Ulykker. »Slaget i Møgeltønder« mellem Seminarister fra de to Afdelinger, der, som omtalt, førte til Bortvisning af et Par tyske Seminarister, skyldtes ogsaa hans Klodsethed, den han udviste, hver Gang han fik en »Sag« til Behandling; Begivenheden var jo i sig selv betydningsløs og kun fremkaldt ved, at de vedkommende havde drukket for meget; og at en lille Tildragelse i en Sangtime — en Seminarist havde kastet et løst Bind efter en Kollega — ikke førte til en ny Ulykke, var sandelig ikke Castens Fortjeneste. Men da græd han af Vrede, sagde min Meddeler.

Gnavenheden og Trangen til at skælde og smælde holdt sig trofast hos ham gennem Aarene, og i den allersidste Time, vi havde hos ham, kulminerede den; det var forøvrigt vor sidste Seminaritime overhovedet, og det hele kom over en ren Smaating, som ikke engang vi var Skyld i. Han havde ærgret sig over nogle Seminarister i den tyske Afdeling, der ikke havde forbedret sig, og saa holdt han for os en Dommedagstale, der var

spækket med Ukvemsord. Han tog saaledes Afsked med os som den »Gentleman«, han nu en Gang var.

Det var sidste Gang jeg saa ham i Magt og Vælde. I Eksamensdagene havde Regerings- og Skoleraad Dr. theol. Karl Schneider fra Provinsiaskolekollegiet i Slesvig Ledelsen og Castens var den lille, og da jeg to Aar senere kom til Tønder for at tage Anden Eksamen, var han forflyttet til Haderslev.

Gamle Rickmers*), den danske Afdelings Førstelærer, var Friser, hvad ingen skulde se paa den lille, spinkle Mand med den stærkt fremspringende Næse. Hans Hovedskal havde en ejendommelig Form, der endnu mere fremhævedes af det lange Nakkehaar. Hans Hoved var Genstand for utallige Karikaturtegninger i Kladdebøger og paa Klassetavlen; men der var intet som helst ondt bag Tegningerne. Der er ingen Tvivl om, at enhver Tøndersk Seminarist, som har kendt Richmers, mindes ham med venlige Følelser.

Han underviste i Matematik, Regning og Geografi. Han stak ikke dybt i Viden, men hans Undervisning var praktisk og kunde følges af enhver, der vilde. Han formaade ikke at vække Interesse for Fagene, men de blev heller ikke til Tortur for nogen. En Gang imellem kørte han fast i et geometrisk Bevis, saa han maatte trippe hen til Katederet og lade, som om han noterede en Elev f. Eks. for Uopmærksomhed; imens fik han Tid til at kige i sit Hæfte, som laa deroppe, saa han kunde føre Beviset videre. Undertiden vilde Uheldet, at Eleverne opdagede, at Rickmers var paa vilde Veje, før han selv mærkede det, og fra alle Sider strømmede saa velvillige Sjæle til for at bringe Orden i Tingene. Rickmers lod sig dog ikke overrumple. Med Værdighed gennede han Hjælperne paa Plads, tog Svampen og tørrede hele Historien paa Tavlen ud: »Wee? Sie verstehen diesen Beweis nicht? Na, dan fangen wir wieder mal von vorne an!« En af de ivrigste Hjælpere blev »noteret«, i Hastværket maaske med Blyantens stumpe Ende, og naar det var besørget,

*) Olde Hinrich Rickmers, født 17. December 1819 i Sønderende paa Før, besøgte Seminariet i Tønder 1840—43, var derefter Degn i Medelby Vest for Flensborg, blev i Maj 1864 Andenlærer ved Tønder Seminariums danske Afdeling (B) og 1. Marts 1879 dens Førstelærer. Han tog sin Afsked 1. Oktober 1891 og bosatte sig i Flensborg, hvor han døde 13. Maj 1905. Han begravedes i Tønder.

havde Rickmers ved Hjælp af Hæftet igen bragt sig paa ret Køl. I den allerførste Tid var der blandt os nogle, der ængstedes ved hans Notater og begyndte at se lidt skævt til ham for hans formentlige »Strengheds« Skyld. Men som det gamle Barn, han var, overdrev han, og det varede kun faa Uger, før vi alle kendte ham. Det voldte ham sikkert en Smule Ærgrelse, naar han mærkede, at vi tog os Noteringen temmelig let, og saa kunde der falde en »skarp« Irettesættelse: »Sie fallen pure durch!«

I Geografi gav Rickmers intet ud over Lærebogen, — Daniels Leitfaden, men han formanede stadigt til at bruge Kortet flittigt. Efterhaanden som hans Hukommelse svandt, kneb det for ham at huske Navne og Tal. I Slesvigs og Holstens Geografi var han godt hjemme og havde en særlig Interesse for Jernbanerne. Det hed sig, at det kom af, at han anbragte sine Penge i Jernbaneaktier. Dette gav en fræk Seminarist Anledning til at spørge ham, om han havde Aktier i Tønder-Tinglev-Banen. Rickmers blev paa ingen Maade vred over Frækheden, men var ved at gaa bagover af Forbløffelse over Elevens Uvidenhed; troede han da virkelig, at man kan have Aktier i en Statsbane!

Rickmers havde en Tidlang undervist den danske Afdeling i Religion, og der gik mange kuriøse Fortællinger herom, navnlig med Hensyn til Sproget. Noget Dansk kunde han og havde sammen med en Kollega udgivet en paa Dansk skrevet tysk Grammatik for nordslesvigske Skoler; den var ikke ilde, men Rickmers havde utvivlsomt ogsaa i sin Tid været en særdeles dygtig Børnelærer. Han havde i Tiden mellem Krigene været Lærer i Medelby, der laa i de Distrikter, der havde blandet Skole- og Kirkesprog. Her havde han altsaa undervist Børn i Dansk og paa Dansk, men han beherskede ikke Sproget: »Vil De saa kaste op i Deres Bebel!« skal have været en af hans staaende Vendinger.

Hans barnlige Natur viste sig vel tydeligst i hans Glæde over pæne Klæder; fik han en ny Dragt, knejsede han i flere Dage. Vi havde naturligvis et vaagent Øje for hans smaa Svagheder, men ogsaa for hans varme Hjertelag, og det sidste gav os det afgørende Indtryk af ham. Da mit Hold forlod Tønder, sendte vi ham som Udtryk for vor Forstaaelse og Anerkendelse

af hans venlige Sindelag en Gave, der blev modtaget med stor Glæde.

Havde Rickmers store Evner som praktisk Lærer, var det modsatte Tilfældet med hans jævnaldrende Kollega Wilms*), vor Lærer i Naturhistorie. Han var en stor, svær Mand med et bredt, fyldigt Ansigt og et langt hvidt Haar. Han var nok en ret hidsig Natur, men gjorde sig Umage for at tøjle Hidsigheden, der dog ret ofte løb af med ham. Han var meget religiøs og havde et i manges Øjne noget kunstlet fromladent Væsen, der kunde minde om visse herrnhutiske Indremissionærers Lader: Hovedet paa skraa og blid Stemmeføring. En Del af os følte sig frastødt af dette og vilde ikke ret stole paa ham; maaske gjorde man ham dog Uret derved.

Hans Viden paa det naturvidenskabelige Omraade var ikke ringe, men rent skematisk; i hans Bevidsthed stod Dyr og Planter ikke som Dele af en levende Natur, men som Led i et System. Denne tørre Systematik kunde han naturligvis ikke give os Interesse for; han oversaa eller tænkte maaske aldrig paa, at Systemet vel kan bruges som Afslutning paa den naturhistoriske Undervisning, men aldrig som dens Udgangspunkt. Leunis's Lærebøger, sande Skeletter af Bøger, var Wilms ikke Mand for at give Kød og Blod. I Sommersemestrene bestemte vi Planter efter Leunis; i Vintersemestrene drev vi Zoologi, alt for hyppigt paa den Maade, at vi i Leunis satte Kryds ved de Dyr, vi skulde kende; saa maatte vi se at søge Kundskab om dem, hvor vi bedst kunde.

Efter den Tids Fordringer var Seminariets naturhistoriske Samling meget god, men vi fik kun sjældent noget af den at se. »Ich hab' es ja oben in der Schublade, liebe Leute, aber ich darf es nicht herausnehmen, es könnte doch zerbrochen werden«, hed det, og saa morede vi os med Leunis.

I den tyske Afdeling underviste Wilms ogsaa i Historie og Geografi og beredte den mange Kvaler med sine mnemotekniske Kneb og Kunster. Heldigvis havde han ikke overført dem ogsaa paa Naturhistorien.

*) Seminarielærer Wilms, fra 1864 Lærer ved den danske Afdeling, døde 3. Februar 1897; Forfatter til »Mnemotechnische Bearbeitung der Welt- und Culturgeschichte«, 1867.

Det var ikke store Ting, vi lærte i Wilms's Timer, og Forberedelsen til dem kunde man nemt snyde sig fra. Begyndte blot Eleven paa en Sætning og standsede i rette Tid, saa fuldendte Wilms den aldeles uvilkaarligt. »Die Pflanze ist eine« »Doldenpflanze, chut«, skreg Wilms. Desværre lod Metoden sig daarligt bruge ved Eksamen, fordi Censor jo snart mærkede Uraad.

Det faldt Wilms meget svært at forlade sin Gerning, og Regeringen havde nok megen Møje med at faa ham til at indse, at han dog til sidst blev for gammel. Jeg mindes ham uden Bitterhed, men ogsaa uden Veneration.

Johannsen*) var Gymnastiklærer; det saas paa hans strunke Holdning og paa Fodskiftet. Han underviste tillige i Violinspil, Sang, Harmonilære og Tegning. Han var Dirigent for Seminariets Musikkorps, spillede paa alle mulige Instrumenter, kunde alt, men ingenting til Gavns. Han var middelhøj, havde et stærkt, men meget graanet Fuldskæg, var Angelbo, Seminarist fra Skaarup, talte godt Dansk og var stolt af at kunne det.

Gymnastiktimerne var fælles for de to Afdelingers Parallelklasser, saa Holdet talte ca. 50 Mand, der ikke deltes i mindre Hold, ikke engang under Apparatøvelser. Følgen var, at vi ingenting fik udrettet og maatte anvende alt for megen Tid med at se paa. Da Timen desuden gerne begyndte med en længere Passiar mellem Johannsen og en Klynge Seminarister, blev ingen let nogen Gymnastiker, uden han var det i Forvejen.

Johannsen var medgørlig og gik hellere end gerne med til at forvandle en Time i den lumre Gymnastiksal til en behagelig Spadseretime i det fri, en saakaldt Marchøvelse. Desværre turde han ikke gøre det saa tit, som baade han og vi ønskede, for Vejen førte jo forbi Direktorboligen, og hvis Castens lagde Mærke til, at Turene blev for hyppige, kunde det saamænd godt falde ham ind at komme ud og genne os tilbage. — En Sommerdag var vi paa »Marchtur« ud ad Løgumklostervejen

*) Peter Jürgen Johannsen, født 17. Febr. 1835 i Hestoft, Slesvig Amt, Seminarist fra Skaarup 1856—59, blev i Juni 1867 Gymnastiklærer for Afdeling A og B og Musiklærer for den sidste. 1. 5. 1890 blev han forflyttet til Uettersen i Holsten og døde 1896.

og havde gjort Holdt ved en Kro for at slukke Tørsten. Castens, der spadserede paa Borgerdiget, vel for at holde Øje med os, har vel lagt Mærke til Hvilet, for da vi var paa Hjemvejen, saa vi ham komme tværs over Engene hen mod os, men saa standsedes han af en bred, vandfyldt Grøft. Hvor Johannsen — og vi med — gottede sig den Dag! — En Markedsdag havde vi anmodet ham om at give os fri den sidste Time, hvad han dog ikke turde. Men han tilbød at lade os faa »Marchøvelse« paa Øvelsesskolens Legeplads, der kun ved et lavt Stakit var adskilt fra en lille Baggade, og han vilde lukke Øjnene for, at vi lidt efter lidt forsvandt; men vi maatte selv tage Ansvar, hvis der fulgte noget efter. Forsvindingsnummeret udførtes paa mindre end fem Minutter, og alt gik godt. — Om Sommeren badede vi i et Mudderhul i Hvidaen.

Violintimerne var fornøjelige baade for Johannsen og os. Egentlig lærte vi heller ikke noget i dem, men lidt Øvelse i Sammenspil fik vi, da vi spillede Kompositioner, der var udsat for 2 og 3 Violinstemmer. Morsomt var det, naar en af Johannsens egne Kompositioner løb af Stabelen under vældig Larm, idet Violinerne ledsagedes baade af Messinginstrumenter og Flygel. Forestillingen foregik i Aulaen.

Som Sanglærer indøvede Johannsen en Del Salmemelodier med os og var fornuftig nok til at vælge originale danske Melodier; men Arbejdet blev trivielt, fordi vi Aar ud, Aar ind tyggede Drøv paa de samme Melodier.

Harmonilæren gav et magert Udbytte; vi drev det kun til at kunne harmonisere en Melodi, over hvis enkelte Noder bestemte Signaturer angav Treklangen, der skulde bruges.

I Tegnetimerne arbejdede hver Elev, som han vilde, og tegnede, hvad han havde Lyst til. Udbyttet var oftest smaat, men mislykkedes totalt, naar Johannsen greb »forbedrende« ind.

Heldigvis kunde en Tegnetime jo ogsaa bruges til andet end Tegning. Johannsen stiller paa Tribunen i Aulaen, der var Tegnesal, to Taburetter over for hinanden og tager Plads paa den ene. I Haanden holder han en skaaret Tallerken, hvid paa den synlige Flade, men paa Undersiden lumskelig smurt til med Kørnøg. »Vil en af Dem tage Plads paa Taburetten der og gøre nøjagtig som jeg, saa skal jeg lære Dem en Kunst«. Ingen mel-

der sig, for Johannsens Spøg er ikke altid af fineste Slags. Men Spøgen maa jo heller ikke gerne gaa helt i Vasken, og saa er der en, der ofrer sig for det almindelige Bedste og faar Ansigtet prydet med sorte Streger. Men kender Seminaristen det gamle Kneb, faar Johannsen ogsaa en pyntelig Streg ned ad Næsen. Saa afbryder han straks Legen, smiler tvungent og skotter lidt arrigt til Fyren, der ikke har større Respekt for sin Lærer.

Ja, Respekt var det jo ikke netop, Johannsen indgød. Hans »Kælenavn« var Harlekin, ikke helt misvisende og vistnok givet ham af de tyske Seminarister. Selv paastod han, at det var Danskerne, der havde givet ham det, fordi han var tysksindet, og saaledes blev Johannsen en Martyr for sin politiske Overbevisning.

Hans Kollega i Musikfaget, K r a u s e*) var en helt anden Type. Han var Gammelpreusser, lille, tætbygget, havde sympatiske Ansigtstræk og »Kunstnerhaar« eller noget hen imod det. Han havde en ejendommeligt halvt vadende, halvt vraltende Gang. Han var musikalsk helt igennem og spillede godt paa Orgel, Klaver og Violin, dirigerede det store Kor, der bestod af Sangerne i fire af Seminariets seks Klasser. Han stillede store Krav til Sangerne, men anvendte for lidt Tid paa Indøvelsen af de enkelte Stemmer, saa det næsten blev Sang fra Bladet, vi præsterede. Da vi danske Seminarister havde saa faa Timer hos ham, har jeg ikke noget bestemt Indtryk af ham.

Endnu en Musiker havde vi at trækkes med, W e n d l i n g**), »ein Hundsrücker Kind«, som Rickmers sagde. I to Aar underviste han os i Klaver. Elever, der var flinke i Klaverspil i Forvejen, fik maaske lært noget hos ham. Os andre havde han ikke

*) Seminarie-Musiklærer Krause, Seminarist fra Bernburg i Anhalt var Seminarielærer i Coswig i Anhalt, kom i 1864 i samme Egenskab til Tønder og forflyttedes 1884 til det nyoprettede Seminarium i Haderslev, hvor han kort efter døde.

**) Peter Wendling, født 4. Maj 1844 i Bell paa Hundrückbjergene mellem Mosel og Rhinen, besøgte Seminariet i Neuwied ved Rhinen, senere Lærer i Lütjenburg og Berlin, derefter Præparandlærer i Barmstedt, 1876 Seminarielærer i Tønder, 1891 udnævnt til Overlærer ved Seminariet. Han tog sin Afsked 1. Oktober 1910, hvorefter han flyttede til Kiel, hvor han døde 22. September 1924.

Taalmodighed med. Vi interesserede ham ikke og fik kun lidt ud af hans Timer.

Tods en*) var vor Lærer i Dansk. Hæn var Tønderaner, men som en af hans Kolleger sagte antydede, ingen Patricier. Han var velproportioneret, optraadte med stor Værdighed, hans Gang var langsom og afmaalt, Ansigtstudtrykket grundende. Han holdt meget af Sarkasmer og holdt sig selv for en fint dannet og vittig Mand. Over for nye Elever var han ikke sjældent drillesyg, og mærkede han, at en havde et særlig blødt Gemyt, kunde han ligefrem forfølge saadan en med Spot; mer end een Gang har han faaet en blød Sjæl til at fælde Taarer. I de ældre Klasser vovede han ikke dette Spil.

Hvad Tods en sad inde med i Dansk, var et indgaaende Kendskab til Petersens lille Uddrag af Meyers danske Grammatik. Baade Originalen og Uddraget var paa den Tid aldeles forældede. Den lille Bog, som vi sled med i tre Aar, indeholder kun en Samling af Regler og Undtagelser fra dem. Vort væsentligste Arbejde var at finde Eksempler til at illustrere Reglerne med og saa naturligvis i at lære Regler og Undtagelser udenad. Jeg mindes ikke et eneste nok saa lille Forsøg paa virkelig Sprogundervisning. Aldrig nogen Sinde blev et interessant sprogligt Fænomen taget under Behandling.

Dansk Litteratur kendte Tods en kun meget lidt til; den nyere var ham helt fremmed. Litteraturhistorien berørte han aldrig. Af danske Værker læste vi i de tre Aar kun »Hakon Jarl« og en af Holbergs Komedier. Da Direktor Castens var Ibsen-Beundrer fik vi Lov til at læse »Kongsemnerne«. Vi »læste« disse i bogstavelig Forstand; paa en Behandling indlod Tods en sig ikke — af gode Grunde, intet Forsøg blev gjort paa at føre os ind i Forstaaelsen. I øvrigt morede vi os med Juhl og Noiesens Læsebog for nordslesvigske Skoler, hvis barnlige Læsestof for os forvandlede til Analysestof. Det gyser i en, naar man mindes disse Dansktimer.

Vi prøvede, saa godt vi kunde, selv at bøde paa denne Un-

*) Seminarielærer Tods en forflyttedes ligeledes 1884 til Haderslev Seminarium. I 1893 udnævntes han til Kredsskoleinspektør i Sønderborg og fik senere Titel som Skoleraad. Han tog sin Afsked 1. Oktober 1910 og døde i Sønderborg den 27. August 1918, hvor han ogsaa begravedes.

dervisnings store Mangler. De fleste af os ejede Flors Haandbog og brugte den flittigt. Seminariets Bibliotek var fra Tiden mellem Krigene ret godt forsynet med Litteratur fra Aarhundredets første Halvdel. »Gennembruddet«s Litteratur købte vi en Del af til »Enigheden«s Bibliotek. Ikke faa danske Seminarister udførte et ret stort Arbejde for at sætte sig ind i dansk Sprog og Digtning.

Vor Tysklærer var i de to sidste Seminarieaar Michelsen*). Han var fra Flensborgegnen, en ren nordisk Type med røde Kinder og et langt, gult Skæg. Han var i en ganske ualmindelig Grad kejtet, stiv og undselig. Kom han ind i Klassen, naede han i faa, lange Skridt Katederet, synligt genert af, at vi alle fulgte ham med Øjnene. Havde han først sat sig deroppe, skulde der meget til for at faa ham til at rejse sig og gaa hen til Klassetavlen. Han sagde sjældent et overflødigt Ord. Stive som Soldater i Geled marcherede hans Eksempler op, og i samme strenge Orden fulgte Reglerne. De fleste af hans Eksempler var klassiske Citater og syntes at vidne om en uhyre Belæsthed og Samlerflid; senere opdagede vi, at det var Wetzels, som var Samleren. Der var i Michelsens Undervisning intet, som var uklart eller taaget, Stoffet var let at overskue og at huske. Men desværre var det hele saa trøstesløs tørt og forbenet. Undervisningen gav aldrig Anledning til Undersøgelse af sproglige Ejendommeligheder.

I de to Aar læste vi ikke et eneste større tysk Digterværk, men maatte nøjes med det Stof, som Schneiders »Germania«, en Læsebog for de højere Klasser, bød paa. Hvad vi her læste, blev omhyggeligt gennemgaaet med os, men paa samme tørre og aandløse Maade som Grammatikken. Heller ikke i Tysktimerne hos Michelsen berørtes Litteraturhistorien. Hans Undervisning var altsaa langtfra morsom, men alligevel var vi tilfredse med den, fordi vi i det første Seminarieaar havde gennemgaaet haarde Prøvelser paa Tyskens Omraade.

Uden for Seminariet kunde Michelsen være baade elskvær-

*) Seminarielærer Michelsen forflyttedes 1884 til Seminariet i Haderslev. Efter en svær Sygdom tog han sin Afsked i Efteraaret 1909, boede indtil 1920 i Haderslev, da han flyttede til Burg paa Femern, hvor han ogsaa døde.

dig, imødekommende og underholdende. Han var hjælpsom og villig til at laane en pengeløs Seminarist Rejsepenge til Ferien, og han knyttede ikke som gamle Rickmers faderlige Formaninger til Hjælpen.

Stoltenberg*) var en stor og svær Holstener med et kraftigt Fuldskæg. Han var flegmatisk og sled sig ikke op i Arbejde. Han underviste os i Fysik, Kemi og Havebrug. Kemien fik de fleste kun ringe Udbytte af, fordi Stoltenberg ikke satte os ind i Fagets almindelige Teorier og dets Terminologi, inden han tog fat paa selve Undervisningen. Forsøgene indskrænkede han saa meget som muligt. I Fysik gik det bedre, da vi her havde bedre Forudsætninger for at kunne følge. Fysikken var jo ikke som Kemien et ganske nyt Fag for os. Havebrug drev vi om Sommeren praktisk med meget ringe Udbytte, om Vinteren teoretisk med endnu mindre.

Stoltenberg havde en stor Børneflokk og sad økonomisk daarlig i det. For at hjælpe paa dette, oprettede han en Privat-Præparandskole, hvor en Del Seminarielærere og enkelte af Folkeskolens Lærere underviste. Skolen havde til Tider ikke faa Elever, men betalte sig ikke, saa Stoltenberg til sidst forpagtede den til en Lærer sydfra. Han ejede nominelt et Par Huse med Haver i Nærheden af Seminariet og forsøgte sig her med Dyrkning af Roser, der i Badetiden i Massevis skulde sendes til Sild. Forsøget mislykkedes totalt, men Stoltenberg havde haft den Fornøjelse en Tidlang at leve i Haab om Velstand.

Religionslærer Rathje**) var en bleg, mager ung Mand, stilfærdig, men energisk og pligttopfyldende. Skønt han var Holstener, talte han meget godt Dansk. Hans Undervisning formede sig mest som Foredrag, hvis Hovedtanker vi noterede. Han var den Lærer, der gav os den fyldigste og mest udviklende Undervisning, men vi syntes, han var alt for grundig. Største Delen

*) Nicolaus Theodor Marcus Stoltenberg, født 3. Marts 1844 i Krokau ved Kieler Bugt, Seminarist fra Segeberg 1863—66, Lærer i Østerfeld og Bovenau, studerede ved Universitetet i Kiel Naturvidenskab, 1874 Seminarielærer i Tønder, pensioneredes 31. December 1890.

**) Heinrich Rathje, født 12. Okt. 1852 i Neustadt i Holsten, Seminarist fra Tønder 1871—74, Lærer i Flensborg, i Efteraaret 1874 ved Præparandanstalten i Aabenraa, 1879 Seminarielærer i Tønder, hvor han døde 24. Januar 1892.

af første Semester brugte han f. Eks. til at fastslaa for os Bibelens guddommelige Oprindelse. Med en stor Fordybelse i Stoffet kunde vi ikke naa gennem Pensum, hvad vi var noget utilfredse med. Han mente, at det var ham mindre om at gøre at naa gennem det hele; han foretrak at give os et solidt Grundlag for et videregaaende selvstændigt Arbejde. — Hans Helbred var skrøbeligt, og han døde ung.

Som Rosinen i Pølseenden og en lille Per Spillemand kommer sidst i min Raritetssamling lille K r i e g e r*), Tønderaner ligesom Todsen, men efter hans eget Udsagn »Patricier«. Han var Forstander for Øvelsesskolen, og som Hjælpelærer underviste han lidt paa Seminariet, hvor vi — Gott sei es geklagt — et helt Aar igennem havde ham til Lærer i Tysk. Han var en lille firskaaren Mand med et forholdsvis stort, rundt Hoved; hans Gang var ejendommelig trippende. I det store Hoved raadede Kaos, og naar han begyndte Behandling af et Emne, vidste ingen — ikke heller han selv — hvor han vilde ende. Det spruttede med »Nebenbemerkungen, in die Westentasche zu stecken«, som han ængsteligt forhindrede os i at notere. Naar Timen var til Ende, var man som Regel ikke paa det rene med, hvad der egentlig havde været Tale om, og et stenografisk Referat af en saadan Time vilde have frembudt et kuriøst Skue.

Naturligvis var han ivrig Nationalist og veg ikke tilbage for at paastaa, at der stak politisk Demonstration bagved, naar en Seminarist forsømte f. Eks. at memorere et tysk Digt. Paa den Maade opnaaede han engang at karambolere med vort Hold og maatte »gaa til Kanossa«, da han mærkede, at vi vendte Spyd det og ankede over hans Undervisning.

De tre Lærere Todsen, Michelsen og Krieger havde i Forning udgivet en lille Bog med tyske Samtaler over de dengang alle Vegne brugte Winckelmannske Anskuelsesbilleder. Bogen fandt stor Udbredelse. Det karakteriserer de tre Lærere, at de i Forordet til den lille Bog udtalte, at Folkesproget i Nordslesvig er »et fremmed Sprog«. For en almindelig menneskelig Forstand løber det jo fuldstændig rundt, naar det siges, at Mo-

*) Philipp Krieger, født i Tønder 1855, Seminarist fra Tønder 1872—75, var fra 1885—1919 Forstander for Præparandanstalten i Aabenraa, efter 1920 flyttede han til Kiel, hvor han døde 1928.

dersmaalet skal være et fremmed Sprog; men for disse tre, der alle havde nordslesvigsk dansk Dialekt til Modersmaal, var dette Galimatias altsaa troværdig Tale.

Taget som Helhed var det jo ikke netop et Elitekorps af Lærere, der dengang virkede ved Seminariet, og hverken deres Personer eller deres Undervisning øvede nogen nævneværdig »germaniserende« Indflydelse paa os. Det er tit blevet sagt, at Tønder Seminarium har øvet stor Indflydelse som tysk Kulturcentrum i Nordslesvig; for mig lyder denne Paastand som et Paradoks. Det har muligvis bidraget til at vedligeholde Tyskheden hos dem, der forud var tysksindede; men at vinde Prose-lyter formaaede det ikke. Set fra et tysk Standpunkt maatte det jo være Seminariets Formaals at vinde os danske Seminarister ved at føre os ind i tysk Aandsliv og gøre os fortrolige med det, at aabne Døren ind til den tyske Kultur og dens Skatte. Der blev ikke gjort det ringeste Forsøg i den Retning, skønt det havde været saa nemt at ordne. Det første Aars kaotiske Undervisning i Tysk gjorde intet andet end at sløve vor Interesse, og de sidste to Aars tørre og aandløse Beskæftigelse med et tarveligt Stofudvalg vakte ikke vor Kærlighed til Sproget eller Digtning, knap nok vor Interesse ud over, hvad vi nødvendigvis skulde bruge til Eksamen. Det nødtørftige Kendskab til Sprogets Grammatik sad vi allerede inde med, og i tre Aar var der Tid nok til at fæstne og udvide vore Kundskaber paa dette Omraade. Naturligt havde det været, om Seminariet havde gjort os bekendt med saa mange af de store Digteres Værker som muligt, men nej, intet hørte vi om Goethe og Schiller, ingen Læsning af deres Værker eller vi hørte noget om deres Indflydelse paa tysk Digtning i det hele. Man lod os simpelthen staa fremmede over for tysk Aandsliv og Kultur og Kunst, saafremt vi ikke selv fandt paa at sætte os lidt ind i det. Og i Stedet for de uendelige Rækker af grammatiske Regler, som vi i Aarenes Løb maatte tygge igennem, kunde man i det mindste have budt os Sammenligninger mellem de to beslægtede Sprog, vi engang skulde undervise i. Hvilken Fylde af Stof til udviklende Betragtninger laa der ikke gemt her, og hvor interesseret vilde vi have været. Alt dette lod Seminariet ligge fuldstændig brak. Som om man lagde meget større Vægt paa at chikanere

og fortrædige os som Danske end paa at vinde os for tysk Kultur og Tyskheden. Man lod ingen Lejlighed til Chikane gaa unyttet forbi. Vi blev f. Eks. Aar efter Aar tvunget til paa Kejserens Fødselsdag og paa Sedandagen at tradske i Optog gennem Gaderne til Tonerne af Die Wacht am Rhein, Heil dir im Siegerkranz eller Slesvig-Holsten-Sangen. Jeg antager at det voldte nogle af Lærerne større Glæde at tænke paa, at vi nu nødtvungne gik der i Triumftoget, end at tænke paa Festens Anledning. Smaadrillerier hørte til Dagens Orden. En Lærer søgte at hævde, at Nation og Stat »i vore Dage« var et og det samme, en anden paastod, at Nordslesvigs danske Stednavne var oprindelig tyske. Det er rigtigt, at den Slags Bemærkninger kunde man affærdige med et Smil og et Skuldertræk, men en Brod efterlod de ligegodt. Mest smerteligt var det naturligvis, naar vort nordslesvigske, danske Modersmaal haanligt kaldtes for »Kartoffeldänisch« eller »Rabendänisch«. Det kan derfor med Sandhed siges, at alt dette virkede langt mere frastødende end tiltrækkende. Det er derfor heller ingen Fortjeneste, naar de fleste af os slap gennem vor Seminarietid uden at sætte vor danske Nationalitetsfølelse over Styr.

Ulige vanskeligere var det for den unge Lærer at bevare Troskaben mod Nationaliteten. Idelig blev han mindet om, at hvis han nu var fornuftig, saa laa der en aaben Vej for ham, og der sparede ikke paa Ros og Opmuntring. At være fornuftig var naturligvis at opgive sin Danskhed. At være eller holdes for at være tysksindet var en mægtig Løftestang, naar det gjaldt Forfremmelse. Udsigten til økonomisk Fordel har bragt mange til Frafald. Siden Slutningen af 80erne stod desuden Truslen om Forflyttelse »im Interesse des Dienstes« i Baggrunden som et Skræmsel for dem, der var stædige og ikke lod sig lokke. Hvem ønskede vel at sendes til Sydslesvig eller Holsten, til en Befolkning, der vilde modtage den »danske« Lærer med Mistro eller Had! Det er forstaaeligt, at mange i Tidens Løb faldt fra og — muligt paa Skrømt — gik over i Fjendens Lejr. og der skal ikke gaas for skarpt i Rette med dem; men

Tønder var i Begyndelsen af 80erne en lille og stillestaaende By. Den laa dengang saa ensom og afsides derude paa Vestkysten, forbunden med Verden kun ved den lille Jernbane

Tønder-Tinglev. Her sneglede sig daglig nogle faa Tog af Sted med fænomenal Langsomhed. Hvert Øjeblik standsede de ved en lille Station, hvis Forstander havde Beværterbevilling. De mange Beværtninger skadede øjensynligt Kørselshastigheden paa Banen og var ikke til Gavn for Togfunktionærene, hvad blussende Kinder og rødblaa Næser vidnede om. Med Togene kom kun faa fremmede til Byen, der dengang mindst af alt drømte om at blive Turistby. Heller ikke Banens Transport af Varer var overvældende. Varetransporten besørgedes for en stor Del af Fragtvoгне, og af og til rumlede saadan en med stort, hvidt Lærredssejl over gennem de stille Gader paa Vej til eller fra Flensborg.

Maanederne Juni, Juli og August var Banens Glanstid. Da kom Togene ind med en Mængde Badegæster sydfra, der var paa Vej til Sild. Fra Tønder bragtes de pr. Vogn til Højer, og de store Dage mobiliseredes alt, hvad Byen ejede af Køretøjer, mangen Gang de mærkeligste Oldsager af Karosser. Den lille Damper, der førte de rejsende til Sild, kunde kun sejle ved Flodtid over Vadehavet. Traf det sig, at Toget kom ind til Tønder flere Timer før fuld Flod, maatte de rejsende tage ind paa Byens Hoteller, hvis Ejere da fik en Ekstrafortjeneste; men som Regel maatte Tønder nøjes med den Indtægt. Vognlejen gav.

Mod Nord, Vest og Syd besørgedes Forbindelsen af Dagvogne og Postvogne, der ogsaa kun bragte faa fremmede til Bys. Dagvognskuskene var Kommissionærer i stor Stil, og naar Vognene forlod Byen, bortførte de et Utal af Pakker og Sække, Æsker og Kasser.

Omegnens Befolkning kom naturligvis »te Stajs« for at handle, men sjældent i saa stor Mængde, at Gadernes stille Præg ændredes. Kun til Fredagsmarkederne i Foraars- og Efteraarstiden kom Bønderne i Flokkevis, ikke fordi de alle havde noget at sælge eller i Sinde at købe, men gammel Skik og Vane krævede, at enhver Gaardmand helst skulde til Marked for at holde sig a jour med Priserne. Fjedervognene rullede ind i Byen fra alle Kanter. I forreste Agestol sad Fatter med Tømme, Pisk og Merskumspibe, i den bageste Mutter i fuld Puds. Det saa standsmæssigt og højtideligt ud. Hver Bonde havde sin be-

stemte Gæstgivergaard eller Købmandsgaard, hvor han »spændte fra«, og den staaende Middagsmad i alle Gæstgivergaarde var Kødsuppe med Boller og Kød med Peberrodssovs.

Paa Torvet og i de nærmeste Gader stod Dyr i Hundredvis, om Foraaret magert Kvæg, der solgtes til Marsken, om Efteraaret Fedekvæg, der for en stor Del købtes af Handelsmænd fra Vesttysklands Fabriksegne. Det var vanskeligt at bane sig Vej gennem Mylderet af Dyr, Handelsmænd og Tilskuere, og Gødningen laa tommehøjt over Brolægningen. Lidkøbene blev drukket i de mange Beværtninger. I saa godt som hvert Hus var der paa Markedsdagene Beværtning, og Kaffepunchen flød i Strømme. Henimod Aften drog de fleste Landboere hjem, Manden ikke helt upaavirket af Spiritus, men Mutter havde da faaet ham fra Byen i ordentlig Tid. Var han alene, gav han alt for let efter for vestslesvigsk Svaghed for højt Kortspil og blev i Byen til ud paa Aftenen eller Natten med.

I en Sidegade ned mod Skibsbroen var der en enkelt Gang Foraarsmarked, men det var uden Betydning. Her kunde Byens Smaamestre købe et fedt Faar til Vinterslagtning. En Mester tog engang sin Lærling, der var fra Landet, med som sagkyndig Raadgiver. Drengen undersøgte med Omhu de forskellige Dyrss Ben, og da man spurgte ham, hvorfor, svarede han, at han søgte efter et Dyr med noget Kød paa Benene, for det var dem, han fik at gnave.

Tønder vrimlede ogsaa til Hverdags af Beværtninger. Der var Gader, hvor man fik Indtryk af, at næsten hvert andet Hus var en Kro. Tilsyneladende klarede Indehaverne sig nogenlunde; de levede vel mest af Markedsdagens Fortjeneste. Men iøvrigt var Tønderanerne dengang ingenlunde Afholdsmænd. Ogsaa indbyrdes undte Gæstgiverne hinanden deres Søgning. Følgende Anekdote, der vist redeligt maler Virkeligheden, husker jeg fra den Tid: Hver Morgen tog Værten i Gadens vestligste Kro 20 Pf. i Lommen og gik til nærmeste Gæstgiver mod Øst for at faa en Passiar og en Kaffepunch, som han betalte med de 20 Pf. Naar det var overstaet, gik Pengenes nye Ejer hen og gjorde ligesaa, og i Dagens Løb vandrede de 20 Pf. østpaa paa den ene side af Gaden og vestpaa paa den anden, til de endelig om Aftenen havnede hos den oprindelige Ejer efter at

have haft et kortvarigt Ophold i hver eneste Gæstgiver-vestlomme i Gaden. Naar de rigtige Folk kommer til, kan der skabes stor Omsætning med en beskedent Kapital.

I Krostuerne samledes om Aftenen en Del af Byens Borgere, mest for at passiare ved Kaffepunchen eller Øllet. Byens Anliggender og de faa smaa Skandaler drøftedes, oftest paa stilfærdig Maade; Strid blev der sjældent. Til daglig var Borgerne yderst medgørlige; saa meget mærkeligere var det, at de ved Lejlighed kunde fanatiseres op til sandt Raseri, hvad baade 1864 og 1914 har vist. Om Politik taltes der sjældent, og den politiske Interesse var i det hele ringe. Borgernes Flertal var Slesvigholstenere og viste det ved paa Festdage at hejse det slesvig-holstenske Flag; Tyske Flag saas sjældent. Tit stod Flagenes Størrelse i en pudsig Modsætning til Husets. Som Kunder var Omegnens Danskere naturligvis velsete i Tønder, men som Danske mindre. Byen gjorde ingenting for at drage danske Dyrskuer, Ringridninger o. lign. ind til sig, skønt dette dog vilde have bragt Fortjeneste, og da Danskerne senere vilde holde Valgmøder i Byen, vakte det Borgernes fanatiske Vrede. Danske Skilte var for Tønderanerne, hvad Korset er for Fanden. Et Par handlende, som hængte et dansk Skilt ud, fik dem tjæret over ved Nattetid, og samme Skæbne ramte »Vestslesvigs Tidende«s Skilt et Par Gange. De danske Seminarister kunde jo ogsaa irritere Borgerne med deres Huer og Sange, men saa gik man ogsaa helt modigt til Direktionen med Klager og frelst »Schleswig-Holstein«.

De gamle vaskeægte Slesvigholstenere havde imidlertid heller ikke meget tilovers for Preusserne, der var dem lidt for stramme, men ikke alle var saa ærlige som lille F. (ham mæ æ Najs), der aabent vedkendte sig, at havde han vidst, hvad 1864 skulde føre til, vilde han have foretrukket at blive under Danmark. Preusserne gjorde heller ingenting for at hjælpe Byen fremad; tværtimod. Derfor saas næsten aldrig et preussisk Flag, og Rigsflaget hejstes for det meste kun paa de offentlige Bygninger. Man skilte jo Byen af med Halvdelen af Seminariets Elever og flyttede dem til Haderslev, der i Forvejen havde baade Militær og Latinskole. Sagen var, at Haderslev trængte til at blive germaniseret, men Tønder havde ingen politisk Om-

vendelse behov, og saa gik det den stakkels lille By, som det plejer at gaa de alt for dydige Børn: de faar det mindste Stykke, naar Kagen deles ud. For mange tønderske Familier var Seminariets Deling et føleligt økonomisk Tab.

Rigspolitisk stemte Tønder med de Nationalliberale, og i mange Aar var en Hr. Francke Kredens Rigsdagsmand. Men i Begyndelsen af 80erne opstillede ved et Valg Fremskridtspartiet en Modkandidat og sendte en af sine bedste Talere, Eugen Richter selv, til Tønder for at agitere. I »Tonhalle« holdtes et Vælgermøde, dengang en stor Sjældenhed i Tønder. Lokalet var fyldt til sidste Plads, og Richter holdt en livlig og vittig Tale mod Regeringen og de Nationalliberale. Han sluttede med det for Lejligheden tilpassede Citat: »Wähle, wie du, wenn du steuerst, wünschen wirst, gewählt zu haben«. Francke blev talt sønder og sammen, og Richter hilstes med dundrende Bifald. Enhver, som ikke kendte Forsamlingen, maatte tro, at dens Flertal var begejstrede Frihedsmænd. Naturligvis blev Francke genvalgt paa Valgdagen. Bifaldet var blot et spontant Udtryk for den Kendsgerning, at Vestslesvigerne udmærket kan goutere en god Vittighed, selv om den rammer dem selv og deres Venner.

Til daglig lod man Politikken skøtte sig selv eller overlod det til Byens to Aviser at varetage den. »Vestslesvigs Tidende« var nylig oprettet og kæmpede tappert for at faa Plads ved Siden af »Flensborg Avis«, der var meget udbredt paa Vestkysten. Man sagde i Tønder, at »Vestslesvigs Tidende«s Redaktør var den Mand i Byen, der sled hardest Dag efter Dag, og saadan var det vist ogsaa. »Tondernsche Zeitung« redigeredes mest med Saksen. Originale var i dobbelt Forstand de Korrespondancer, Bladet bragte fra Omegnen. I den Landsby, de stammede fra, har de sikkert været interessante; ved at bringe dem til offentlig Kundskab, blev de ufrivilligt komiske. Økonomisk sad Bladet godt i det.

Den lille By havde en talrig Stab af Embedsmænd: en Landraad, to til tre Herredsfogeder, Jernbane-, Told- og Postmænd osv. Men de spillede absolut ingen førende Rolle. Landraaden var nærmest ildeset paa Grund af hans Fornemhed, og i det hele stod Embedsmændene paa saa forskellige Trin af Rang-

stigen, at de ikke kunde gaa i Flok. Men heller ikke blandt Borgerne fandtes Førere. Store Forretninger var der ingen af. De gode Forretninger, der efterhaanden gjorde deres Indehavere formuende, krævede tilsyneladende helt og aldeles Ejernes Interesse for at trives. De mindre handlende og Smaahaandværkerne havde nok at gøre med at skaffe Udkommet. Politimærkede man ikke noget til, der var vist kun en eneste Betjent, som sjældent saas, og de to Gendarmer skulde nærmest overvaage Landdistrikterne.

Ogsaa Natvægterne var jo kommunale Embedsmænd, og vort Forhold til dem var ikke altid det bedste. Polititimen var fastsat til Kl. 11, og var man ved den Tid i en Knejspe, indfandt der sig næsten altid en Vægter og forkyndte »Feuerabend«. I Almindelighed fik saa Kerberos et Glas Øl, og saa havde man Fred for ham en Times Tid, til han igen blev tørstig. Der blev naturligvis ved Lejlighed grint noget af dette »Feuerabend«, og en Vægter havde følt sig stødt over dette. Han havde mærket sig en af Grinebiderne, og da denne en Aften kom ud fra »Kopenhagen«, greb fat i en Trillebør, der stod i den smalle Gang, og muntert kørte frem med den, sprang Vægteren til fra en Dør og greb Synderen, der blev noteret og mulkteret paa Grund af rolighedsforstyrrende Støj. Dette gav Anledning til, at der udviklede sig et spændt Forhold mellem Vægterne og os Seminarister, og en Aften fandt en større Demonstration Sted, idet vi i Flok og Følge drog gennem Vestergade op mod Torvet. Hvad vi egentlig havde i Sinde, ved jeg ikke, og har sandsynligvis ingen af os nogen Sinde været paa det rene med. Paa Hjørnet af Storegade og Lillegade skete saa et Sammenstød med Vægterne og deres Hunde. Det endte — flovt nok for os — med, at tre Kolleger blev anholdt og for Natten anbragt i »Porthuset«, dvs. Fængslet. Næste Dag førtes de højtideligt af Slutteren op til Raadhuset for at faa dikteret en Mulkt. Dermed var saa Spændingen udløst, og i Fremtiden raadede igen det gemytlige Forhold, der havde et Glas Øl til Basis.

Tønder var en meget kedelig By. Maaske forløb Familiefesterne livligt nok, men offentlige Forlystelser fandtes saa godt

som ikke, og for den, der ikke havde Slægtninge i Byen eller Omegnen, var Opholdet i Tønder trist.

Blandt Borgerne var Foreningslivet ringe. Men om Vinteren kom gerne først et tysk og senere et dansk Skuespiller-selskab og gav Forestillinger paa Byens eneste lille daarlige Teater i Østergade. Den tyske Trup kunde friste Livet her en Maanedes Tid, men de stakkels Mennesker led tit bitter Nød. Besøget skulde de jo have fra Byen og Egnen mod Syd, men Tønderanerne var ikke teaterbegeistrede, og Landboerne syd-paa endnu mindre, baade her og der var Kunstinteressen minimal. Der var Aftener, hvor der spilledes for en halv Snes Tilskuere eller endnu færre. Blev det for slemt, gjorde Selskabet Udflugter til Højer, Løgumkloster og Nibøl. Skuespillernes aabenbare Fattigdom gav dem ingen Anseelse og deres »Kunst« ikke heller. Det danske Selskab var Vilh. Petersens, der i en Aarrække hver Vinter gæstede Tønder. Det klarede sig bedre, for til de danske Forestillinger strømmede Folk til fra Vest, Nord og Øst. Besøget var derfor i Regelen godt, stundom rent overvældende. »Gøngenhøvdingen«, »I Dynekilen« og lignende Trækplastre kunde Gang efter Gang ikke blot fylde Salen, men Folk stod langt ud i Gangen udenfor. De danske Skuespillere havde derfor ogsaa Raad til at bo paa Hotel eller i pæne Gæstgivergaarde, hvorimod de tyske paa Grund af deres daarlige Indtægter maatte nøjes med at leje sig ind ofte i de tarveligste Smaaværelser og derfor ogsaa nærmest regnedes for Proletarer. De danske stod ogsaa kunstnerisk højere end de tyske. For os danske Seminarister var disse danske Teateruger en dejlig Tid, men unægtelig led Arbejdet en Del derved.

En dejlig, men desværre oftest kortvarig Afveksling i Ensformigheden kunde ogsaa Frostene bringe. Naar Vandet i Engene Syd for Byen frøs til, laa der her en umaadelig og mageløs Isbane. Saa mødte Ungdommen med Skøjterne, og en kort Stund kunde der være morsomt i Tønder.

Byens store Dage var ved Siden af Kvægmarkederne og Hestemarkederne de to aarlige Krammarkeder: Pinsemarkedet og Mikkelmarkedet. Det var sikkert med ublandet Misfornøjelse, at Byens Smaahaandværkere og Smaahandlende saa disse Flokke af besværlige Konkurrenter holde deres Indtog og slaa

Boder og Telte op i Gaderne og paa Torvet. Hvert af Markederne varede fulde tre Døgn.

Største Parten af de fremmede var Folk, der Aaret rundt drog fra Marked til Marked, og for det meste kom de samme Mennesker Aar efter Aar og slog Telt op paa samme Plads. Paa Torvet rejstes hvert Aar det samme Skydetelt; her var Teltet med den forstenede Havfrue, Verdens største Kæmpekvinde og dens mindste Dværg. En smart Tønderaner havde en »Salonkeglebane«, der laa paa høje Træbukke, og ved Siden af havde hans Kone Friluftrestaurant med Kaffepunch og stegte Aal som Specialiteter. Her stod »Jyden« med sit Kuglespil; Kuglen, der var ophængt i en Snor, skulde ramme en lille Kegle i Bagslaget. Forunderligt nok lykkedes Kunsten saa godt, naar man prøvede for Spøg, men aldrig naar det gjaldt. Paa Lilletorv stod den fremmede to Etagers Karrusel, funkende af Messingbeslag, Perlestikninger paa vajende Gardiner og de mærkværdigste Ridedyr. Den fordunklede jo rent Byens hjemlige Karrusel, Claus, der hvirvlede rundt i en Baggaard udenfor en Dansesal. Paa Hjørnet ved Apoteket stod Jacob von Amerika, en Jøde i Sind og Skind, der havde Fødselsdag hver eneste Dag i Aaret og i den Anledning næsten forærede sine Varer bort. Ud for Raadhuset fremviste Kasper og Rikke Scener af deres Familieliv for Tilskuerne, der for det meste forsvandt, naar Tallerkenen kom. I alle Byens Danselokaler var der Dans hver Dag fra Middag til langt ud paa Natten, og de større Gæstgivergaarde bød paa Tingeltangel. Naar de tre Dages Tummel og Støj var til Ende, sænkede Stilheden sig dobbelt tyngende over den lille By.

Hvorledes Livet levedes indenfor Hjemmenes Vægge, blev en Hemmelighed for de fleste af os. Muligvis har Familiefesterne været baade muntre og fugtige nok. Bøgerne fra Drøhses Lejebibliotek har vel udfyldt mangan Time; deres Tilstand vidnede i hvert Fald om flittig Brug. Mange Familier havde større eller mindre Haver, hvoraf nogle laa ud mod Hvidaaen. Her tilbragtes Sommeraftenerne. Skønt en Del af Haverne laa ved den kønne Mølle dam, var der kun faa Baade, saa Dammen laa mest øde. Spadserestien langs Dammen og Aaen med Udsigten over Engene benyttedes kun lidt af Borgerne, mere af Semi-

naristerne. Sommersøndage var om Eftermiddagen Færdselen i Alleen og paa Vejene i Byens Nærhed lidt livligere. Familierne vandrede til »Schweizerhalle« eller til »Altona«, hvor Mændene spillede Kegler, mens Madammerne nød deres Kaffe og Kaffe-sladder og Ungdommen legede. En Gang imellem udstraktes Turen til Møgeltønder, men saa maatte Vejret være særlig fint, og navnlig maatte det ikke blæse: »Vi Stajsfolk kan slet indes mæ den Blæst, den æ vi jo int vaan te ind i æ Staj«. Men Blæsten er jo en stadig Gæst ude paa Vestkysten.

Tønderanerne vilde helst paastaa, at de talte Tysk i Hjemmene; gik man dem paa Klingen, kunde man i det højeste faa dem til at indrømme, at de talte baade Tysk og Dansk. I Virkeligheden var det saaledes, at de fleste indfødte indbyrdes fortrinsvis talte den vestslesvigske Dialekt med en særegen Klangfarve, der gjorde, at en »Tynneringer« straks kendtes paa Maalet. I Dialekten havde der dog indsneget sig en Mængde tyske Gloser. Plattysk kunde ingen af de indfødte tale. Det Tysk, der taltes, var med dansk Ordføjnning og til Dels ogsaa Ordvalg: Es ist ein sjönes Wetter su und hängen Seug auf in su trocken«, »Wollen Sie so gut sein und kommen nieder und essen«. Med en vis Ret kunde Tønderanerne jo hævde, at dette ikke var Dansk; men det er et ligesaa stort Spørgsmaal, om det er Tysk. Tønders sproglige Tilhørsforhold fremgaar vel tydeligst af, at alle indfødte talte dansk Dialekt, men ikke en eneste kunde tale Plattysk.

Det var efter tre lange Aar med ublandet Glæde, at jeg drog bort fra denne »Musenstadt an der Wiedau«, som en lokal Poet engang — Gud ved, hvorfor — betegnede Tønder, og jeg har ingen Sinde følt Længsel efter den.

III. Tre Aar Lærer i Nordslesvig 1884 — 1887

I de tre Aar, jeg sled Skolebænken i Tønder, var vi spændt godt for, da vi jo skulde uddannes i to Sprog. For mig, der ikke var forberedt til Seminariet paa en Præparandskole, havde det i Begyndelsen været lidt vanskeligt at gaa ind i Arbejdet. Under mit Selvarbejde havde jeg vænnet mig til, saa vidt jeg var i Stand til det at gaa til Bunds i Tingene. Paa Seminariet var der ikke blevet stillet mange Krav i den Retning. Naar man

tilegnede sig Tingene rent hukommelsesmæssigt, var man ovenpaa, og den Maade at arbejde paa havde jeg da ogsaa efterhaanden tilegnet mig og var blevet en jævngod Elev, selv om jeg ikke tør sige, at den nye Arbejdsmetode havde skærpet min Interesse og min Flid. Men jeg dimitteredes altsaa i 1884 med en pæn Eksamen.

Saa længe det var en absolut Nødvendighed for en Landsbylærer i Nordslesvig at kunne Dansk, var der Lærermangel i Landsdelen. Egentlig var det jo kun Landets egne Børn, der kunde søge Embede der. I Byerne, hvor der siden 1864 undervistes udelukkende paa Tysk, kunde ogsaa Sydslesvigere og Holstenere komme til. Det var meget let for dansktalende Lærere at faa Ansættelse og blev endnu lettere derved, at en Del dansk-sindede søgte sydpaa, navnlig til Flensborg, Kiel, Altona og Hamborg, hvorved de jo slap for de mange Ubehageligheder, en dansksindet Lærer var udsat for i Nordslesvig; at de ogsaa derved gjorde Uret mod deres Hjemland, anfægtede dem tilsyneladende ikke. Paa Grund af disse Forhold havde Seminariesterne i den danske Afdeling altid alle sammen faaet Ansættelse, inden de endnu havde taget Afgangseksamen. Idet vi indbyrdes enedes om, hvor enhver af os skulde søge, var der altid kun een Ansøger til hvert ledigt Embede, og det blev saaledes — morsomt nok — os, der besatte Embederne, og ikke Regeringen.

Den 17. April 1884 tiltraadte jeg mit første Embede som Lærer. Det var i Bredebro, et Par Mil Nord for Tønder. Lønnen var 1000 Mark, fri Bolig med de allernødvendigste Møbler og fri Brændsel. Efter Tidens Forhold var Lønnen ikke daarlig, men spare skulde man naturligvis.

Jeg blev indført i Embedet af Lokalskoleinspektøren, dvs. Præsten, hvorfor Begivenheden fik et svagt gejstligt Præg.

Endelig var man da kommet i nye Forhold og mellem nye Mennesker, som man maatte tage Stilling til. Først var der ens nærmeste foresatte, Præsten som Lokalskoleinspektør. Det var i dette Tilfælde Pastor Thiesen. Heldigvis var han ikke af den Type, der stadig bærer den præstelige Velærværdighed til Skue. Han var en meget jævn og ligefrem Mand, hvad der muligvis hang sammen med, at han i sin Ungdom havde siddet

som Bonde paa en lille mager Gaard inde paa Højderyggen. Først i en sen Alder og som gift Mand havde han begyndt sin Uddannelse som Teolog. Denne Uddannelse havde vist i mange Maader været forceret, men han havde beholdt en Del af Bondens Jævnhed i sin Optræden. Han var gift anden Gang med en ung Kvinde af en Familie »uden for Bondestanden«, som det dengang hed, og maaske var dette Aarsagen til, at han ikke søgte megen Omgang med Bønderne, men næsten kun omgikkes Konens Familie. Hun var Datter af en Rentier Wulff i Brede, en af Sognets mest udprægede Danskere. Sine Børn af første Ægteskab tog han sig ikke meget af. Han var af dansk Slægt og vistnok ogsaa selv dansksindet. I Familien taltes kun Dansk, og det gjorde han ogsaa med Sognets Lærere, selv i Tjenestesager. Hans jævne Væsen skaffede ham mange Venner i Sognet, men det skadede hans Anseelse en Del, at han havde vanskeligt ved at klare sig økonomisk. For Skolen havde han ikke megen Interesse. Faa Uger efter, at jeg var kommet til Sognet, flyttede han til et større Kald paa Østkysten.

I Vakancen fungerede Præsten fra et Nabosogn som Lokal-skoleinspektør. Han indfandt sig en Eftermiddag, da Børnene havde faaet fri paa Grund af Varme; det tog han sig ikke nær, men anmærkede i Protokollen, at han havde besøgt Skolen, og betroede mig ugenert, at han kun var kommet, fordi han fik denne Inspektion betalt med 100 Mark. Han benyttede Lejligheden til i Skyndsomhed at tage mig i Ed som preussisk Embedsmand, hvad der gik for sig uden Spor af Højtidelighed.

Sognet havde Ret til at vælge sin Præst mellem tre af Ansøgerne, som blev præsenteret af Konsistoriet i Kiel. En Søndag mødte saa de tre Præster og holdt hver sin Prædiken over samme Tekst. Jeg husker, at dette gejstlige Væddeløb forargede mig i høj Grad, men jeg var jo kun ung dengang. Det endte med, at Pastor J. A. Schmidt blev valgt, skønt han var tysksindet, medens en af hans Medbejlere, der var kendt som dansksindet, blev vraget. En af Sognets gamle Lærere og en Lærer fra et Nabosogn følte sig saa forargede over dette Udfald af Valget, at de uden for Kirkedøren og meget højrøstet bebrejdede Menigheden, at den havde foretrukket den tysksindede. Kredsskoleinspektøren fik Nys om dette, og de to fik en alvor-

lig »Næse«. En halv Snes Aar senere var de ikke sluppet med den.

Pastor Schmidt var i de fleste Henseender en fuldstændig Modsætning til Pastor Thiesen. Han besad den præstelige Værdighed i fremtrædende Grad og glemte ikke noget Øjeblik, at han var Præsten. Iøvrigt var han et meget skikkeligt Menneske, der sikkert aldrig med Villie gjorde nogen Fortræd, naar han kunde undgaa det. Han var tysksindet, og Hussproget i Præstegaarden blev nu Tysk, hvad det vist ingen Sinde før havde været, og ogsaa med os Lærere talte han Tysk, undtagen naar vi var Gæster i hans Hus sammen med andre af Sognets Folk. I Skolen kom han sjældent, nærmest kun til Eksamen. Efter denne samledes Præsten, alle Sognets Lærere og Distriktets Skoleforstandere hos den Lærer, der havde haft Eksamen, for at spise til Aften, og bagefter tilbragtes et Par Timer med Kortspil, Samtale, Sang osv., og der serveredes Toddy. Første Gang, Pastor Schmidt var med til dette, fulgte han gammel Skik og Brug; men senere har han nok syntes, at det var alt for verdslig en Afslutning, og for Fremtiden afslog han Toddy. Familien holdt sig meget for sig selv, hvad der maaske kom af, at Udarbejdelsen af Prædikenerne gav ham saa meget at bestille, at der ikke blev Tid til Selskabelighed. Skøndt han allerede havde været Præst i flere Aar, før han kom til Bredebro, var han f. Eks. ikke i Stand til at holde en lille Tale paa fri Haand ved en Nødtaab eller lignende Lejlighed. I det hele og store kom vi Lærere godt ud af det med ham.

Min daglige Arbejdsfælle var Førstelærer Thomsen*),

*) Degn Jes Thomsen blev, skønt præsenteret som Nr. 3 af Kirke-visitatoriet, udnævnt til Degn og Førstelærer i Bredebro i 1892, efter at hans Forgænger Jens Iversen (Skaarup Seminarium 1836—38) var død i Embedet, om hvem han kort og godt indfører i Skolekrøniken: »Petersens Nachfolger 1858 war Jens Iversen, von dänischer Gesinnung«, og om dennes Svingersøn: »1887 zog der Lehrer P. Olsen mit Sack und Pack nach seinem »gammel Danmark«. — »Vestslesvigs Tidende« for 14. September 1887 bragte følgende Meddelelse: »Tvangsforflyttelse. Andenlærer P. Olsen i Bredebro er af Regeringen i Slesvig blevet forflyttet som Tredielærer til Landsbyen Bergenhusen ved den holstenske Grænse«. — Thomsen tilbragte efter endt Skoletid en Time eller to hver Eftermiddag til med sin sirlige Haandskrift at skrive sine Klassesavler tæt fulde med det Pensum, som Børnene den næste Dag med Skønskrift maatte afskrive i deres Hæfter og ordret udenad lære igen til den føl-

Degnen, som han almindeligt kaldtes og ønskede at kaldes. Han var dengang en Mand i 40 Aars Alderen med en talrig Børneflokk. Han var Seminarist fra Tønder, hans Uddannelse faldt i en Tid — sidst i Treserne — da Seminariet efter Anneksionen var kommet ind under preussisk Styre og de dengang endnu gældende reaktionære saakaldte Stiehlske Skoleregulativer af 1854. Uddannelsen har derfor under denne Omdannelse vistnok været ret mangelfuld. I hvert Fald var Thomsens Kundskabsforraad yderst lille. Han var fra Haderslev, hvor hans Far havde været Vært i et mindre anset Hus. Denne Skavank ved hans Herkomst var kendt af en Del af Sognets Beboere og bidrog ikke til at højne hans Anseelse. Da han desuden var fremtrædende tysksindet og besad visse mindre tiltalende Karaktertræk, levede han ret isoleret. Hans tyske Sindelag var det, der havde skaffet ham det gode Embede, og han forstod udmærket at snobbe for Myndighederne. Bl. a. forsøgte han at smugle mere Tysk ind i Skolen, end der var paabudt. Dette mislykkes dog, da Sognefolkene var paa deres Post. Han var af den Slags Lærere, der anser sig for færdige, naar de har taget deres Eksamen, og som derfor gaar tilbage Aar for Aar. Han sad bogstavelig talt kun inde med den Kundskabsmængde, som han skulde meddele Børnene. Det, Børnene skulde lære, havde han optegnet i Hæfter. I mindre Partier blev dette Stof lidt efter lidt skrevet op paa Klasses tavlen, hvorefter Børnene skrev det af og lærte det udenad. Da Degnen ogsaa kunde det udenad, stod ved Skoleaarets Slutning han og Børnene fuldstændig i Højde med hinanden. At der i 80erne kunde undervises paa denne Maade i en preussisk Skole, lyder utroligt, men er ikke desto mindre sandt. Til hans fremtrædende Egenskaber hørte ogsaa Lyst til Kortspil; efter hans eget Sigende havde han gennem Kortspil søgt at hjælpe paa Indtægterne, mens han endnu sad i mindre Embeder.

I Sognets største By sad en yngre Mand som Enelærer med en aldeles overfyldt Klasse. Byen var den fattigste i Sognet,

gende Dag. Denne Undervisningsmetode praktiserede han, indtil han i 1910 tog sin Afsked. Han dekoreredes med en preussisk Orden. — I hans Tid var hans Forgængers Sønnesøn og Navne Andenlærer ved Skolen i Bredebro fra 1907, indtil han i 1912 forflyttedes til Flensborg.

saa det var ingen nem Stilling at være Lærer der. Han var en ordknap Mand, der tænkte godt, men langsomt, og han var ikke standset i Væksten, da han forlod Seminariet. Da han var saa indesluttet, og jeg havde min gode Del af denne Fejl, kom jeg aldrig i noget nærmere Forhold til ham. At han besad en god Del Menneskekundskab, fremgik af, at han saa meget som muligt undgik Samkvem med Degnen.

I en anden af Sognets Byer sad en af mine Seminariekolleger som Enelærer. Skønt han havde været Elev i den danske Afdeling ligesom jeg, kendte jeg kun lidt til ham fra den Tid. Han var fra Tønder og var af Regeringen blevet tvunget ind i den danske Afdeling. Et Par Aar i Træk (1879 og 1880) bestemte nemlig Regeringen, at nogle af de Aspiranter, der meldte sig til Optagelse i den tyske Afdeling, kun kunde optages, hvis de var villige til at gaa ind i den danske Afdeling. Det var naturligvis tysksindede unge Mænd, som var i Besiddelse af noget Kendskab til Dansk. Regeringens Hensigt med dette Eksperiment var jo klar nok, men Udfaldet svarede ikke til Forventningerne. F. var altsaa Tønderaner og kunde saaledes tale den vestslesvigske Dialekt i Tøndersk Skikkelse, og paa det var han blevet dansk Seminarist. Det har været haardt for ham at arbejde med det danske Skriftsprog i Seminarietiden, og meget fik han da heller ikke ud af det. I private Samtaler brugte han aldrig andet end Dialekten, vistnok i Følelsen af, at han aldeles ikke beherskede Dansk. I Tønder havde han ikke været Medlem af den danske Forening og stod os derfor fjernere end andre ligeledes tysksindede Kolleger, der stod i »Enigheden«. Om Politik brød han sig meget lidt og var i det hele et usædvanlig godmodigt Menneske, som det vist var en ren Umulighed at komme paa Kant med. Ved Siden af var han umaadelig flegmatisk og — rent ud sagt — doven. Hans Evner var gode, og han havde alle Betingelser for at blive en dygtig Lærer; men han holdt mest af at dase Tiden bort. Hans Arbejde i Skolen var mindre energisk, hvis man ellers tør dømme efter Resultaterne. En Del af sin Fritid anvendte han til Jagt paa Hugorme, som han tog med hjem og spærrede inde i en ledig Stue. Om han har troet at kunne faa en Ekstraindtægt ved at sælge Byttet til zoologiske Samlinger, ved jeg ikke;

nogen Efterspørgsel efter denne Vare var der ikke. Først da Hugormeungerne begyndte at kravle under Døren og kom ud i Skolens Forstue, hvor de skræmte Børnene, afskaffede han Stutteriet. Hans Flegma viste sig desværre ogsaa i, at han var umulig at drive til at forberede sig til Anden Eksamen. Et Tilbud fra to unge Kolleger om fælles Arbejde, afslog han glatvæk; der var jo Tid nok, hele fem Aar havde han at løbe paa; det vilde, syntes han, nærmest være storsnudet at melde sig til Prøve efter to eller tre Aars Forløb. Da han endelig fire Aar efter Afgangseksamen meldte sig til Prøven, fik han ikke Lov til at deltage. Han fik sin Afsked som Lærer, men anvendtes en Del som Vikar hist og her. Den haarde Kur virkede, og da der jo ikke var noget i Vejen med Evnerne, fik han et Par Aar efter sin Eksamen. Senere blev han Degn i et lille Sogn ude ved Vesterhavet, hvor han blev ualmindelig afholdt af Befolkningen; men der vedblev at gaa Rygter om hans Ladhed. Personligt har jeg kun de bedste Minder om denne Kollega.

I Sognets mindste By var der en gammel Lærer J. I sine yngre Aar havde han siddet i den største By med en overfyldt Klasse og haft det strengt. Til Gengæld arbejdede han nu som ældre med en Klasse paa godt 20 Elever. Skønt han vel ikke var stort mere end 50, var han gammel baade af Udseende og i Tankesæt. Skolehuset laa paa en opkastet Forhøjning, en Slags Værff, der ved Stormflod var omflydt af Vand, men det var sjældent, at dette hændte. Han havde en Svaghed for Spiritus og kunde daarligt komme til Kirkebyen uden at faa en Taar over Tørsten, og saa blev han sluddervorn. Hans Speciale som Lærer var Katekisation; det var i det hele mærkværdigt, saa mange blandt de gamle Kolleger der havde dette Speciale. J. havde den Ejendommelighed, at naar han i sine Tanker havde tilrettelagt en Samtale med Børnene, holdt han stædig fast paa sin Tankegang, selv om Børnene standhaftigt vægrede sig ved at gaa ind paa den. Han var dansksindet og lagde ikke ringeste Skjul paa det. Den Anerkendelse, han fik af Myndighederne for sit politiske Sindelag, var, at han den ene Gang efter den anden sendtes til Tønder for at faa Kursus i Tysk. Resultatet var langt fra opmuntrende, og saa lod man ham omsider i Fred.

Forskellen i Alder og hans meget gammeldags Syn paa Skolens Arbejde var Skyld i, at jeg heller ikke kom i nærmere Forhold til ham.

Som overalt i Nordslesvigs Sogne var ogsaa i Bredebro Befolkningen overvejende dansksindet; men der fandtes naturligvis en Del Hjemmetyskere og enkelte indvandrede Tyskere. Hvad der forundrede mig noget, var det fredelige Forhold, der bestod mellem Danske og Tyske; det var ganske anderledes i mit Fødesogn, hvor man mere bedømte en Mand efter hans nationale Stilling end efter hans moralske Egenskaber. Der kunde det at være »en god dansk Mand« dække over mangan moralsk Brist. I Bredebro mærkede man i det daglige Liv meget lidt til Nationalitetskampen. Danske som Hjemmetyskere var af samme sindige, fredsommelige Temperament. Der fandt venskabeligt Samkvem Sted mellem Folk med udpræget forskelligt nationalt Sindelag, og, som fortalt, betænkte den dansksindede Menighed sig ikke paa at vælge en vitterlig tysksindet Præst. Noget lignende kunde aldrig være hændet i mit Hjemsohn. Den eneste i Bredebro, som gjorde politisk Opstyr, var en indvandret Østpreusser, der vist ikke var helt rigtig i Hovedet; selv Hjemmetyskerne tog efterhaanden Afstand fra ham, og han maatte til sidst drage bort. Der var som overalt en Del Optanter, der maatte være meget forsigtige i deres Færd, da der skulde saa lidt til at fremkalde en Udvisningsordre allerede dengang; senere blev det jo meget værre. En yngre Gaardmand blev f. Eks. udvist, fordi hans voksne Datter havde deltaget i en Fællesrejse, nogle unge Piger foretog til Kongeriget. Hjemmetyskerne satte sig imidlertid i Bevægelse og samlede Underskrifter paa en Ansøgning til Landraaden om Ophævelse af Udvisningsordren, og Manden fik Lov at blive i sit Hjem. En anden udvist Mand, der engang imellem inkognito besøgte sit Hjem, blev under et saadant Besøg anmeldt til Gendarmen af den omtalte Østpreusser, hvad der vakte stor Harme ogsaa hos Hjemmetyskerne. Kun naar et politisk Valg stod for Døren, sporedes der Uro, og Lidenskaberne kom i Bevægelse. Det hændte endogsaa, at det ved selve Valget kom til Haandgribeligheder mellem ældre og ellers meget besindige Mænd; dette stod vel dog i Sammenhæng med, at Valget fandt Sted i Kroen.

Nogen politisk Fører fandtes ikke i Sognet. Befolkningen var som paa Vestkysten i Almindelighed ikke aandeligt vakt. Kun ganske enkelte yngre havde engang i deres helt unge Aar været paa en Højskole. Jeg tror, den havde ligget i Brøns. Noget videre Udbytte af Højskoleopholdet mærkede man ikke. Nogen særlig religiøs Interesse fandtes heller ikke, skønt Provst Carstens ved en Lejlighed lovpriste Sognets »Kirkelighed«. Denne bestod dog i, at der var ret godt Kirkebesøg, og ifølge gammel Skik gik man regelmæssigt til Alters. Mens der i Nabosognene fandtes baade Baptister og »Bornholmere«, mærkede man intet til saadanne Bevægelser i Bredebro.

Gaardmændenes Interesser samlede sig hovedsagelig om Kreaturhandelen, deres Hovederhverv. Gaardene var nemme at drive, takket være de store Enge, der gav Græs og Hø i Overflod. Korn dyrkedes kun til Husbehov. Ingen af disse Gaardmænd ragede i Intelligens og aandelig Udvikling op over de andre, og derfor var der ingen Føreremner; paa dem har i det hele Vestkysten altid været fattig. Af Familier, der stod paa et højere aandeligt Niveau, var der kun een. Den var dansksindet, ogsaa politisk interesseret, men isolerede sig og dyrkede med Lidenskab Musikken. En enkelt ung Bonde med aandelige Interesser blev betragtet som en Art Særling, og ham isolerede man.

Sognet havde engang haft en ret udbredt Kniplingsindustri, idet en af Fortidens betydelige Kniplingskræmmere havde boet her. Senere havde man prøvet at starte et større Væveri, men det gik i Stykker. Ogsaa en lille Industri med Fremstilling af Seler var gaaet til Bunds.

Standsforskellen var ret fremtrædende til Trods for, at baade rige og fattige sendte deres Børn i samme Skole. Selv i Skolen og paa Legepladsen traadte Standsforskellen tydeligt frem; endnu mere fremtrædende blev den naturligvis senere i Livet.

For Arbejderne var Kaarene strenge. Arbejdet med at slaa Græs i de store Enge blev for en stor Del gjort med Maskine. Saa søgte man Erstatning for dette Arbejde ved at stryge Tørv i Moserne i Nabosognet mod Syd. Her opstod i et Par Sommermaaneder hele smaa Arbejderkolonier, idet Mosearbejderne

flyttede derud med hele Familien og boede i Træskure. Arbejdet var strengt, men ret godt betalt. Folk havde endnu dengang i Almindelighed den Mening, at til strengt Arbejde hørte nødvendigvis Nydelse af Brændevin; det gav Kræfter, mente man. Denne Tro delte ogsaa Mosearbejderne; der var blandt dem Mænd, der daglig drak en Liter Brændevin. De blev hurtigt til Vrag.

Embedsmænd havde Sognet kun faa af, og paa den Tid var de alle indfødte Nordslesvigere, der talte Landets Sprog og baade i Temperament og Livsførelse stod Befolkningen meget nær. Selv Gendarmen, der jo var Preusservældens særlige Repræsentant, talte Egnens Dialekt og var som født Slesviger ingeniunde ivrig efter at gøre Fortræd. Følgende lille Oplevelse kan tydeliggøre Forskellen mellem en nordslesvigsk og en ægte preussisk Gendarms Optræden. I Badesæsonen blev vor egen Gendarm sendt til Sild for at gøre Tjeneste der, og imens passedes hans Distrikt af Gendarmen i Løgumkloster, som en Gang imellem kom for at »revidere«. I Bredebro boede en gammel pensioneret Lærer, for hvem mangen Gang det blev vanskeligt at faa Tiden til at gaa. Saa lagde han sig paa smukke Sommerdage med et Medetøj og en Bog nede ved Aaen. Fiskene legede saa med Snøren, han havde kastet ud og glemte, mens han læste, og det var en hel Begivenhed, naar han fangede en Skalle. Men en Dag overraskede Gendarmen fra Løgumkloster ham dernede, og da Manden ikke havde løst Fiskekort, maatte han give et Par Mark i Bøde. En anden smuk Sommerdag sad jeg dernede med mit Medetøj, da vor egen Gendarm kom til. »Nu faar du vel en Bøde«, tænkte jeg. Det var dog ikke Meningen. Gendarmen gik til det nærmeste Hus og laante sig et Medetøj, og saa sad vi et Par Timer sammen og passiarede, mens Fiskene legede med Snørerne og bed Ormene af Krogene.

Kommuneforstanderne var jo valgt af Beboerne og bosiddende Mænd, der var lige saa skikkelige om end maaske knap saa vigtige som Sognefogederne hertillands. Nogle af dem var dansksindede. Udstykningen af Sognet i flere mindre Kommuner var for saa vidt heldig, som de enkelte Byers særlige Interesser blev bedre varetaget, men den kunde ogsaa føre til, at der kom Strid og Splid mellem Sognets Beboere. En lille Kom-

mune i Brede Sogn med meget faa Smaakaarsfolk fandt saaledes paa, at den ikke vilde være fælles med de andre Kommuner om Forsørgelsen af Sognets fattige. Til Gengæld nægtede saa Nabokommunen at modtage den separatistiske Kommunes Børn i sin Skole. Snæversyn og Snæverhjørtethed traf man ikke sjældent paa.

Overfor den dansksindede Lærer var Befolkningen taktfuld i en Grad, der var overraskende. Saa vidt muligt undlod man at tale om Politik i hans Nærværelse. Kun en eneste Gang husker jeg, at en klodset Bonde bragte mig i Forlegenhed ved i et Selskab at spørge mig: »Hvad er saa De?« Men øjeblikkelig faldt man fra flere Sider over ham med Bebrejdelser for hans klodsede Spørgsmaal.

Den egentlige Inspektion af Skolen foretoges af Kredsskoleinspektøren. Det var dengang Skoleraad Burgdorf. Han var gammel Slesvigholstener, men en meget dygtig Mand og en human og forstaaende Inspektør. Nogle mente, at han var »kattevenlig«, men det Indtryk har jeg aldrig haft af ham. For mit Vedkommende har jeg kun godt at sige om ham, og jeg har altid kun haft Glæde og Nytte af hans Besøg. Naar jeg sammenligner ham med min første Inspektør her i København, maa jeg erkende, at den københavnske var betydelig mere »preussisk« i sin Optræden end den gamle slesvigholstener Burgdorf. Som Vejleder for unge Lærere var han just den rette Mand og aldeles upreussisk i sin Væremaade. Han havde selv været Lærer og ikke glemte, at han havde været det. Hans store Distrikt, der idelig førte ham ud paa Rejser, hindrede ham i at blive Kontormenneske. Saalænge jeg kendte ham, stod han frisk og virksom midt i det praktiske Skolearbejde. Han forstod at bedømme Værdien af et Arbejde, der var præsteret, ogsaa under de i mange Henseender vanskelige Forhold i Nordslesvigs tvesprogede Skoler. Han sparede ikke paa Anerkendelse, naar han fandt, at der var arbejdet godt, og det giver jo en ung Lærer Mod og Lyst til Arbejdet. De Indvendinger, han havde at gøre, fik oftest Form af gode Raad, der i Regelen var saa indlysende gode, at man gerne fulgte dem. Skønt jeg kun i et Par Aar arbejdede under hans Ledelse, er han den, jeg undervisningsmæssigt set har lært mest af. De første

to Aar som Lærer maatte jeg jo samtidig med at passe Skolearbejdet forberede mig til Anden Eksamen. Det tog paa Kræfterne, hvad Burgdorf lagde Mærke til, og han skaffede mig da fra Regeringen en Rejseunderstøttelse og forlængede min Sommerferie, saa jeg fik en Maanedes Rekreatiønsophold i Lipp-springe. Dette gjorde han, skønt han godt vidste, at jeg var dansksindet. I det hele var det nok saadan, at de Embedsmænd, der var gamle Slesvigholstenere og i 1866 havde faaet knust alle deres Forhaabninger, langtfra var saa slemme at have at gøre med som de ægte Preussere eller de til Preusserne omvendte Slesvigholstenere.

Paa een Gang opdagede man, at Tønder Kreds var for stor for een Kredsskoleinspektør. Den deltes saa mellem to. Burgdorf beholdt den sydlige, tyske Del; vi i den nordlige Del fik en ny Mand med det dansklydende Navn Mosehuus. Han havde været Præst og indrømmede ved sit første Besøg, at han egentlig ikke forstod sig videre paa Skolevæsen og først nu skulde til at sætte sig ind i det. Da det ellers ikke var preussisk Sædvane at betro et Embede til en ukyndig, virkede hans Tilstaaelse noget forbløffende. Det var jo heller ikke behageligt at staa under Ledelse af en overordnet uden Forstaaelse af Arbejdet. Et Par Aar senere forstod jeg, hvad der laa bag ved Fænomenet. Planerne om Uddrivelse af det danske Sprog af Skolerne var under Overvejelse. Burgdorf har nok ikke haft Lyst til at deltage i den Bedrift, da han i sin Tid havde set Virkningerne af det danske Sprogeskript i Mellemslesvig i Aarene mellem Krigene. Mosehuus var netop Manden til at være med i en saadan Aktion, og derfor fik han Embedet.

Det er i Nordslesvig gaaet mangen sydfra tilflyttet Embedsmand saaledes, at han i Tidens Løb blev mere og mere skrap over for Danskheden. Aarsagerne hertil var mange. En »schneidig« optræden kunde kanske drage højere Autoriteters Opmærksomhed hen paa en og skabe gunstige Avancementsforhold. Danskernes stædige Fastholden ved eget Sprog og egne Sæder vakte Forbitrelse og sluttelig Fanatisme hos uforstaaende fremmede Embedsmænd. Mange begreb slet ikke, at Nordslesvigerne ikke med Kyshaand modtog den »overlegne« tyske Kultur; de kunde ikke tænke sig anden Grund hertil end treven

Stædighed, der skulde kues eller brydes ved Tvang. Til en Embedsmand af denne Type udviklede Mosehuus sig efterhaanden. I Samtaler med mig har han f. Eks. foreholdt mig og halvt regnet det for en Demonstration, at jeg var født i en udpræget dansk By; i hvert Fald var det noget, der afgjort var en Mangel hos mig. Da han senere blev Kredsskoleinspektør i Aabenraa, optraadte han som fuldkommen Tyran over for dansksindede eller formodet dansksindede Lærere. Der blev endogsaa fortalt, at han undertiden i brutal Fanatisme var lige ved at lægge Haand paa dem, han havde et godt Øje til.

En Lærer, der i denne Periode arbejdede i hans Distrikt, har fortalt mig følgende. Læreren foretog i sin Sommerferie en Udflugt til København. For at undgaa unødvendig Opsigt tog han paa sin egen Station ikke Billet til København, men ventede med at købe denne, til han kom længere nordpaa, hvor han mente at være ukendt. Alligevel vidste Mosehuus kort efter hans Hjemkomst Besked med hans Rejse og mistænkte ham for at have været i København for at hente Midler til dansk Propaganda. Læreren blev kaldt ind til Landraadskontoret, hvor han fandt Landraaden og Mosehuus, der havde anset Sagen for saa vigtig, at han havde Kredsens højeste Autoritet til Hjælp. Der holdtes nu skarpt Forhør, og Læreren maatte berette om sine Besøg paa Museerne, i Omegnen osv. Naar der spurgtes efter, hvem han havde besøgt, nævnte han mig og andre ligesaa farlige Modstandere af Preussen. Saa brast omsider Taalmodigheden: »Det er slet ikke det, vi vil have at vide. De skal fortælle, hvilke Agitatorer De har besøgt«. Den Slags havde Læreren ikke haft at gøre med, og Sagen maatte altsaa falde. Fanatismen havde altsaa i den Grad gjort Mosehuus blind, at han kunde tænke sig Muligheden af, at en Lærer skulde indlade sig med antityske Agitatorer.

Et Par Gange havde jeg Besøg af Regerings- og Skoleraad S a s s fra Slesvig. Han var dengang ret ny i sit Embede og optraadte meget jævnt og elskværdigt. For mig havde hans første Besøg den Følge, at han lovede at anbefale mig hos Regeringen til en Rejseunderstøttelse. Senere udviklede han sig i samme Retning som Mosehuus, og i Grunden havde han til sidst vist alle ældre Lærere i Nordslesvig mistænkt for at være dansk-

sindede, i hvert Tilfælde alle, der ikke tog ivrig Del i »Den tyske Forening«s agitatoriske Arbejde. Naar han i senere Aar havde været paa Inspektion i Nordslesvig, kom der gerne i blaa Konvolut »der blaue Brief« Opfordring fra Regeringen til en Del ældre Lærere til at søge Afsked. Det var ikke ualmindeligt, at ældre Lærere efter hans Besøg ganske af sig selv søgte deres Afsked snarest muligt, da de vilde undgaa at modtage det blaa Brev. En hel Del Lærere kommanderede han til Seminariet i Tønder, for at de kunde faa Kursus i tysk »Bühnenaussprache«. Efter Kursusprøvens Afslutning sagde han engang — han havde selv været Præst — hoverende til Provst Kier: »Heute habe ich dänische Lehrer tüchtig gefoppt«. Det kan vist ikke nægtes, at han efterhaanden opnaaede at blive grundigt hadet af nordslesvigske Lærere. Personligt har jeg kun mødt Velvillie hos ham; men jeg havde jo ogsaa kun at gøre med ham i hans første Embedstid.

Arbejdet i Skolen frembød ikke faa Vanskeligheder. Den største var, at man skulde arbejde med to Sprog, hvoraf det ene var Børnene fuldstændig fremmed, og det andet delvis fremmed, da dansk Rigssprog jo afviger betydeligt fra Vester-egnens Dialekt. At lære Børnene Dansk var alligevel ikke svært, navnlig ikke, hvis man konsekvent gennemførte altid kun at tale Rigssproget til dem og i Undervisningen konsekvent forlangte, at Børnene skulde tale Sproget, saa godt de kunde. Mange i Nordslesvig fødte Lærere vilde nødvendig følge denne Praksis, skønt de indsaa, hvor gavnligt det vilde være for Eleverne, at den gennemførtes. Skolemyndighederne stillede ingen Krav til Lærerne i den Henseende. Saa meget skarperne holdt de Øje med, at der i Timerne med tysk Undervisningssprog taltes Tysk. De ganske smaa fik deres Tysk indprentet gennem Samtale i Tilknytning til Iagttagelse af Ting eller Billeder, og her kunde naturligvis Dansk ikke holdes ude, hvis Undervisningen ikke skulde blive helt papegøjemæssig. Med de større læstes Tysk efter Schneiders Fibel og samme Forfatters »Kinderfreund«. I de første Skoleaar indskrænkedes Grammatikken til det allernødvendigste. Men da Børnene jo kun i Skolen hørte Sproget og øvedes i det, kunde de naturligvis ikke tilegne sig det udelukkende gennem Øret, og de ældre maatte derfor slide

en Del med at lære Grammatik. Trods alt Slid fra Lærerens og Elevernes Side blev dog Udbyttet mangen Gang ringe, især hos Børn med smaa Sprog-evner. I Samtaler om det læste Stof var det meget vanskeligt for Børnene at frigøre sig fra Læsestykkets Sprog og udtrykke sig frit og nogenlunde korrekt i Formen.

Elevantallet var stort, over 50 i Klassen, og Børnene var i Alderen mellem 7 og 11 Aar, saa de stod paa et meget forskelligt udviklingsstandpunkt. Som Følge heraf maatte Eleverne deles i tre forskellige Afdelinger, og med hver af dem maatte Læreren beskæftige sig direkte ca. 20 Minutter hver Time. Den største Vanskelighed laa nu i at finde passende skriftlig Beskæftigelse til Børnene i den Del af Timerne, da de skulde være selvbeskæftigede. For en ung Lærer var alene det at lægge en Læseplan til rette en stor Vanskelighed, som man først overvandt nogenlunde, naar man havde samlet en til Dels ret bitter Erfaring. Her stod den unge Lærer, der kom lige fra Seminariet, desværre fuldstændig paa bar Bund. Teoretisk og praktisk havde vi paa Seminariet lært at undervise i en Klasse med Børn i nogenlunde samme Alder og paa nogenlunde samme Udviklingsstrin. Men skønt man vidste, at de fleste af os skulde arbejde i Landsbyskoler og i Klasser med vidt forskellige Børn, havde man ikke fundet det nødvendigt at give os nogen Vejledning i Arbejdet der. Senere prøvede Seminariet i Tønder at bøde paa denne Mangel ved at knytte Skolen i Tønder Landsogn, dvs. Landsbyskolen i Emmerske til Seminariet som Øvelsesskole. Hvad Nytte man fik af Forsøget, ved jeg ikke.

Mens Læreren altsaa mundtligt arbejdede med ca. en Trediedel af Klassen, skulde de to andre Afdelinger arbejde paa egen Haand. Den Udvej at drive Stillelæsning eller Afskrivning laa jo nær, men Arbejdet gav saa ringe Udbytte, at man hurtigt opgav saadant Selvarbejde. Meget bedre Udbytte fik man, naar man kunde give Eleverne smaa delvis fri Udarbejdelser som Opgave, men saa maatte man naturligvis altid forud have gennemarbejdet det Stof, man vilde bruge, omhyggeligt med Børnene. At have saadant Stof tilrede Dag for Dag og Time for Time var for Læreren en Opgave, der vist ingen Sinde er blevet løst tilfredsstillende.

For Læreren var Timerne meget anstrengende, men noget hjalp det jo, at det ugentlige Timetal ikke laa over 30. Alligevel blev mange Lærere meget hurtigt slidt op, og det var ikke sjældent, at en Lærer maatte søge sin Afsked kun godt 50 Aar gammel. Maaske er Arbejdet blevet noget lettere, dengang Dansk blev lukket ude af Skolen, men det var altsaa efter min Tid. Da sad jeg i København med et klækkeligt Tillæg til det ugentlige Timetal, idet jeg i en Aarrække maatte arbejde 42 Timer ugentlig i Skolen for at tjene 1200 Kr. aarligt.

I Foraaret 1885 havde jeg prøvet at komme til Flensborg og var ogsaa blevet præsenteret til Valg. Saa gik der »Politik« i Sagen, idet man havde lagt Mærke til, at den bekendte dansk-sindede Jacob Plaetner interesserede sig for at faa mig valgt. Ved Valget fik jeg Stemmer fra de danske Skolekommissions-medlemmer, men Tyskerne stemte paa Tyskere, og jeg blev da ikke valgt. Næste Aar søgte jeg igen og blev atter præsenteret. Nogle af mine Elevers Forældre kom og tilbød af egen Lomme at give mig et Løntillæg af 100 Mark aarlig, hvis jeg vilde trække min Ansøgning tilbage, men dette vilde jeg ikke gaa med til. Jeg var ked af Landsbyskolen og syntes, at naar jeg ikke kunde komme i et nærmere Forhold til Elevernes Hjem end det, jeg stod i, kunde jeg ligesaa godt se at komme til Byen. Arbejdet der var lettere, og med Kræfterne stod det ikke altid for godt til.

Uheldet vilde imidlertid, at Valget i Flensborg fandt Sted samtidig med, at der holdtes Anden Eksamen i Tønder, og til den havde jeg meldt mig. Jeg var i Tvivl om, hvad jeg skulde gøre, enten tage til Valg eller gaa op til Eksamen. Til denne havde jeg nu forberedt mig i to Aar, den lille pædagogiske Afhandling og Tegningen var indsendt; alt dette vilde jeg nødig gøre om igen, og saa sendte jeg Afbud til Flensborg. Eksamen bestod jeg ret pænt. For min Afhandling, der omhandlede mit Yndlingsfag: Sprogundervisningen, fik jeg Ros af Regerings- og Skoleraad Schneider fra Slesvig, hvad der overraskede mig, fordi jeg havde hævdet, at der ikke kunde være tale om, at den første Læseundervisning skulde kunne gives paa Tysk i de nordslesvigske Skoler; det vilde være ganske meningsløst at gøre de i og for sig ikke meget interessante første Læseøvelser

endnu uudholdeligere ved at foretage dem i et Sprog, som Børnene ikke forstod. Schneiders Bemærkninger om min Stil viste da, at man tænkte det samme i Slesvig.

Men forøvrigt begyndte der at vise sig Tegn paa, at der var noget i Gære mod det danske Sprog i Skolen. Et af dem var, at der en Dag kom Meddelelse fra Regeringen om, at den sendte en Lærer fra Sydslesvig, som skulde have lov til at overvære Undervisningen og navnlig den, der foregik paa Dansk. Manden kom og viste sig at være en ældre Lærer, en Ditmarsker, som i 50erne havde været Elev paa Skaarup Seminarium og der lærte Dansk. Siden havde han været ansat i Sydslesvig og ikke talt Dansk i over 20 Aar. Han meddelte, at han efter endt Kursus hos os skulde have Embede som Degn i Tirslund i Haderslev Amt. Det Par Maaneder, han var i Bredebro, forbedrede ikke hans danske Sprog synderligt. Han havde sikkert aldrig kunnet det til Gavns, og noget Arbejde for at sætte sig ind i det gjorde han ikke. Hvad han kunde lære af Sproget ved at overvære Dansktimerne og ved Samtale med os Lærere, var ikke store Ting. Det var os da klart, at for Fremtiden vilde Myndighederne ikke stille store Krav til Lærernes Kendskab til Dansk.

Paa Seminariet i Tønder var allerede 1885 den danske Afdeling blevet ophævet, hvad der jo tydede i samme Retning.

Saa skete det en Dag, at en Wienervogn rullede op foran Skolens Dør, og tre Herrer stod af. Førstelæreren blev inde i sin Klasse, mens jeg modtog dem ude i Forstuen, og derfor fulgte de med ind i min Klasse. Førstemanden blandt dem forestilte sig om Gehejme Overregeringsraad Schneider*) fra

*) Dr. theol. Karl Schneider, Virkelig Gehejme Overregeringsraad i det preussiske Kultusministerium, født 1826 i Neusalz ved Oder, død 1905 i Berlin, Teolog, havde været Seminariedirektor i Bromberg, Bunzlau og Berlin, udformede som Overregeringsraad i Ministeriet Falk de saakaldte »Allgemeinen Bestimmungen vom 15. Okt. 1872«, der paa en Gang var en Folkeskolelov og en Seminarielov, som løftede Undervisningen saavel i Folkeskolen som i Seminarierne op i et højere Plan, idet de ophævede de for deres reaktionære Tendens berygtede Stiehlske Regulativer af 1854 for det preussiske Skolevæsen, der efter 1866 ogsaa var blevet Lov i den ny erhvervede Provins Schleswig-Holstein, hvad der foranledigede den slesvigholstensksindede daværende Seminariedirektor Niels Schmidt i Tønder i 1871 at søge sin Afsked.

Berlin; hans to Ledsagere var Regeringsraad S c h n e i d e r*) fra Slesvig og Kredsskoleinspektør Mosehuus. De hilste alle meget venligt paa mig. Slesvig-Schneider kendte jeg fra Afgangseksamen og Anden Eksamen i Tønder, hvor han ogsaa var optraadt med stor Venlighed over for mig. Ved Eksamenen havde han været den, som alle krummede Ryg for, og som nok kunde optræde brutalt. Ved Anden Eksamen havde han saaledes paa en meget tydelig Maade ignoreret Seminariedirektor, en Gammelpreusser ved Navn Munther, der i Løbet af kort Tid ved sit gammel-preussiske stive Væsen og sine efter ægte preussisk Mønster lavede Anordninger med Hensyn til Seminariets Styrelse gjorde sig ganske umulig i Tønder, saa at Regeringen ligefrem nødtes til at flytte ham andetsteds hen. Morsomt var det at se, hvorledes den over for Seminariedirektor saa stormægtige Schneider-Slesvig skrumpede ind til næsten ingenting i Berlinerens Følge.

Der blev straks taget fat med Læsning af en tysk Tekst, som var ukendt for Børnene. Nogle Børn læste op, og der stilledes nogle Spørgsmaal til dem. Saa bad Berliner-Schneider mig fortsætte, til de kom igen, hvorefter hele Selskabet begav sig ind i øverste Klasse.

Et Øjeblik efter kom Regeringsraad S a s s**) ind til mig. Han havde været hos Præsten for at hente ham, men havde ikke truffet ham; nu kom han altsaa bagefter de andre. Han spurgte, hvordan jeg var tilfreds med Besøget. Jeg mente, det var gaaet ret godt med, hvad der allerede var foregaaet, men sagde ogsaa, at jeg jo havde ventet at faa mere Lejlighed til Samtale med Børnene. Det lo Sass højt af og sagde: »Vær De bare glad, at De slap for det«. Jeg forstod hverken hans Latter eller hvad han mente med sine Ord. Han gik den samme Vej som de andre, og jeg saa ikke mere til dem.

Inde i første Klasse var det imidlertid gaaet stormende til,

*) Dr. theol. Karl Schneider, Regerings- og Skoleraad, født 1821 i Niebusch i Slesien, Teolog, havde været Seminariedirektor i Neuwied, siden 1868 Tilsynsførende for Seminarierne ved Regeringen i Slesvig, tog sin Afsked 1893.

**) Regerings- og Skoleraad, senere med Titel Gehejme Regeringsraad Sass var tilsynsførende for Folkeskolerne ved Regeringen i Slesvig; han havde tidligere været Præst.

fik jeg bagefter at vide. De fremmede havde øjeblikkelig faaet Øje paa, at Førstelæreren gik med — Trætøfler i Klassen! Det maa have været en frygtelig Halvtime for Degnen, mens Inspektionen fandt Sted hos mig. Jeg kan tænke mig, hvor ulykkelig denne »Herrendiener« maa have været ved at vide, at han her stod i en uhjælpelig og ikke misundelsesværdig Situation; han maatte, om han vilde eller ikke, modtage de høje Herrer i en i og for sig for en Embedsmand i Funktion usømmelig og tilmed latterlig Paaklædning. Gaa hjem for at skifte Fodtøj kunde han jo ikke, da ingen kunde vide, hvornaar Besøget indfandt sig hos ham; sende et Barn efter Støvler gik ligesaa lidt, thi sæt at Ungen først kom med dem, naar de fremmede var i Klassen! Ved Opdagelsen af de frygtelige Tøfler løb Vreden helt af med Berlineren. Degnen fik en Røffel, der efter Elevernes Meddelelse fremkaldte Taarer hos ham, og saa for hele Flokken af Autoriteter med Berlin-Schneider i Spidsen ud af Døren. Saadan gik jeg altsaa Glip af den lovede Fortsættelse af Besøget.

Om Eftermiddagen fik jeg Besøg af en Kollega fra Nabosogne, der kom for at se, om der ogsaa her havde været »Æsler i Rom«. De fremmede havde været hos ham, og Gehejmerraaden havde følt sig højlig forarget over, at Læreren havde talt Dansk til en lille Dreng, der kun havde gaaet i Skole nogle faa Maaneder og derfor endnu ikke var helt konversationsfähig i Tysk. Han havde endogsaa i den Anledning anbefalet Læreren at gaa over Grænsen med sit Dansk. Tillige fik jeg at vide, at der rundt om i Skolerne som Tema for en Samtale med Børnene blev opgivet en bestemt lille Gruppe paa et af Winckelmanns Anskuelsesbilleder. De allerfleste Steder blev der saa serveret en Samtale, der var taget af en af tre Seminarielærere udgivet lille Vejleder for Samtaler over de nævnte Billeder. Dette bragte alle Vegne Gehejmerraaden i Raseri, og nu forstod jeg jo nok Sass's Bemærkning og Latter.

Paa den Maade for Inspektionen som en Stormvind over Nordslesvig. Det konstateredes naturligvis, at Nordslesvigerne endnu ikke var blevet tysktalende, skønt der var gaaet 20 Aar siden Indlemmelsen i Preussen. Der maatte da lægges mere Kraft i Arbejdet, og det var gennem Skolen, Sprogskiftet skulde fremtvinges. Aaret efter kom saa Sprogskriptet (1888), der

udelukkede Dansk af Skolerne og kun tillod Brugen af Sproget i et Par ugentlige Religionstimer. Ak ja — hvis Skolen kunde gøre det! Forøvrigt blev det sagt, at det var Regeringen i Berlin, der tvang Reskriptet igennem til Trods for, at Provinsregeringen i Slesvig gjorde Modstand. Uoverensstemmelsen mellem de to Regeringer skal endog have været Aarsagen til, at Regeringspræsident Steinmann i Slesvig tog sin Afsked. I Slesvig, hvor man vel endnu havde Virkningerne af de danske Sprogregulativer i Angel i Erindring, har man bedre end i Berlin kunnet bedømme, hvad Modstand en saadan voldelig Uddrivelse af Modersmaalet af Skolen vilde møde i den sejge nordslesvigske Befolkning. Den umiddelbare Følge blev da ogsaa, at naar Børnene ikke maatte lære Dansk i Skolen, saa var der ingen anden Udvej end at sende de unge senere paa Efterskoler og Højskoler Nord for Grænsen, og derved blev saa det aandelige Samkvem mellem Nordslesvigerne og Kongeriget fremmet i høj Grad.

I over tre Aar havde jeg arbejdet i Bredebro uden i mindste Maade at kolliderere med Myndighederne; tværtimod syntes det, som om jeg stod i det bedste Forhold til dem, og jeg mødte aldrig andet end Velvillie. Men pludselig vendte Bladet sig.

Skønt mit Forhold til Førstelæreren snart var blevet køligt, havde jeg dog holdt ham for en hæderlig Mand. Det skulde dog her vise sig, at det kunde have sin Betydning ikke at være »kommet af Godtfolk«. Brede Sogn var et af Vestkystens største, og da Thomsen tillige var Degn og Organist, fik han som saadan Offer fra hele Sognet. Det store Embede havde han faaet paa Grund af sin Iver for Tyskhedens Fremme. Vi var jo Lærere ved samme Skole, og ved den daglige Omgang kunde det vanskeligt undgaas, at vort vidt forskellige Syn paa den preussiske Skole- og Sprogpolitik, paa vort Hjemlands historiske Forhold og mange andre Ting, der i denne Forbindelse var tilstrækkeligt til at skille os ad, kom frem, og han opdagede snart, at jeg var dansksindet. Første Gang, Kredsskoleinspektør Burgdorf besøgte mig, sagde han til mig, at jeg for ham nationalt maatte tænke, hvad jeg vilde, men jeg skulde ikke ytre noget om mit Sindelag. Jeg antog dengang, at Burgdorf havde sit Kendskab til mit Sindelag fra Seminariet. Det kunde aldrig falde mig ind, at Førstelæreren allerede da havde været ude med Angiveri.

Burgdorf var imidlertid alt for nobel en Mand til at bruge dette Angiveri paa anden Maade end til at advare mig; men heldigere havde det været, hvis han tillige havde givet mig et Vink om, hvorfra han havde sin Viden. Senere fortalte den i Byen stationerede Gendarm mig, at ogsaa til ham havde Degnen henvendt sig med Meddelelse om mit Sindelag; Gendarmen havde imidlertid svaret, at det jo ikke vedkom ham.

Saa hændte det i Sommeren 1887, at en saa højtstaaende Personlighed som den preussiske Indenrigsminister passerede gennem Byen. En Del Folk var paa Gaden, da han kørte forbi, for at se saa mærkeligt et Syn. Blandt dem var jeg ikke. Det var nu slet ikke nogen Demonstration, men jeg er aldrig nogen Sideløbet efter den Slags, har f. Eks. aldrig set en af de mange Fyrstemodtagelser her i København. Min Fraværelse og en Bemærkning i Anledning af Degnens Uheld med, at han i Skynningen var kommet for Skade med at hejse Flaget forkert, foranledigede ham til en fornyet Henvendelse til Gendarmen med Anmodning om at meddele Landraadskontoret min Ikketilstedeværelse ved Ministerens Gennemrejse og den »uforskammede Ytring« med Hensyn til det forkert vendte Flag. Da Gendarmen igen vægrede, truede Degnen med ogsaa at ville melde ham. Saa blev Gendarmen skræmt og meldte mig til Landraaden.

Det havde jeg imidlertid ikke mindste Anelse om. Men saa læste jeg en Dag i Tønders tyske Avis en Kundgørelse om, at mit Embede var vakant, og først en Times Tid senere fik jeg fra Præsten som Lokalskoleinspektør bragt en Skrivelse fra Regeringen i Slesvig, at den »im Interesse des Dienstes« havde forflyttet mig til et Embede i Sydslesvig. Denne Skrivelse var naturligvis gaaet gennem Mosehuus's Hænder, og det var altsaa ham, der optraadte saa gentlemanlike over for mig, at han op slog Embedet vakant, inden han afsendte Skrivelsen til mig. Saa fin en Mand har jeg aldrig mødt siden, skønt der jo ellers ikke er Mangel paa Slyngler hertillands.

Selvfølgelig tog jeg straks til Tønder til Kredsskoleinspektør Mosehuus for at faa at vide, hvad dette skulde betyde. Han hævdede, at han var fuldstændig uskyldig i det skete, men indrømmede, at den »tjenstlige interesse«, som nødvendiggjorde min Nærværelse i Sydslesvig, var mit danske Sindelag, der jo

dernede var helt uskadeligt. Paa mit Spørgsmaal, hvad han havde at bebrejde mig i den Henseende, svarede han undvigende. Jeg fragik ikke, at jeg var dansksindet, men mente, at nogen Demonstration havde jeg ikke deltaget i, og at jeg i national Henseende havde været meget tilbageholdende, saaledes som min Embedsstilling krævede. Jeg spurgte ham, om det var Degnen, der var Angiver, hvad han naturligvis benægtede. Det kneb i det hele med at faa ham til at meddele, hvad han da vidste om mit danske Sindelag, men til sidst kom det da frem, at jeg jo var født i en saa fremtrædende dansk By som Møgeltønder, saa dette alene var nok til at gøre mig mistænkelig i national Henseende, og da denne Bemærkning fremkaldte et Smil hos mig, begyndte han med Forsikringer om, at Folkene i Møgeltønder vel var »gute Leute«, men som sagt nationalt vildførte. Et andet graverende Moment var det, at jeg havde udtalt, at jeg fandt Monumentet i Fredericia, »Landsoldaten«, smukt. Det var han ordentlig rystet over, skønt han maatte indrømme, at der her var Tale om Smag og ikke behøvede at være det nationale Sindelag, der her havde faaet Udtryk. Ministergennemrejsen og min Fraværelse berørte han derimod ikke. Bemærkningen om »Landsoldaten« havde jeg engang gjort over for Degnen, og jeg udtalte da til Mosehuus, at nu vidste jeg altsaa, hvem der var Angiveren. Dette benægtede han imidlertid paa det bestemtteste. I det hele var han synligt nervøs under vor Samtale, bange for at sige for meget og tillige forlegen ved at spille den uvidende, da han jo var min foresatte. Til sidst lod han en Bemærkning falde om, at den Sag behøvede jeg ikke at tage mig nær, for »De vil ikke blive den eneste; der vil komme flere efter«, hvortil jeg svarede, at det var en meget daarlig Trøst. Da han bekræftede mit Spørgsmaal, om denne Tvangsforflyttelse var at betragte som en Straf, sagde jeg, at saa vilde jeg protestere hos Regeringen i Slesvig.

Jeg henvendte mig saa skriftligt til Regeringen, der ligesaa lidt som Mosehuus vilde give Grunde for det skete. Kredsskoleinspektørens Bemærkning om, »at andre vilde komme efter«, gav mig dog noget at tænke paa. Det var i Efteraaret 1887, om Sommeren havde Berliner-Schneider og hans Følge været paa Færde, en mildest talt ikke dansktalende Lærer var blevet for-

flyttet fra Sydslesvig til Nordslesvig, den danske Undervisning paa Seminariet var saa godt som ophævet: alt pegede i Retning af, at noget var under Forberedelse. I Nordslesvig var der Lærermangel paa Grund af Kravet om Kendskab til Dansk; i Sydslesvig og Holsten var der Lærere nok. Naar nu nordslesvigske dansksindede Lærere blev tvangsforflyttede til tyske Egne mod Syd, laa det nær at slutte, at Erstatningen maatte skaffes dernede fra, men saa maatte Dansken forsvinde fra de nordslesvigske Skoler.

Jeg var i Tvivl om, hvad jeg skulde gøre og rejste til Flensborg for maaske at faa Raad der. Jessen var i Fængsel, Gustav Johannsen i Berlin, Jac. Plaëtner, min gamle Ven, turde ikke raade mig til noget. Paa forhenværende Kollaborator Monrad gjorde min Meddelelse om Mosehuuses Ytring om flere Tvangsforflyttelser Indtryk, saa han raadede mig til ikke at lyde Regeringens Ordre, men at træde ud af preussisk Skoletjeneste. Han mente som jeg, at det maaske kunde gøre Regeringen lidt mere varsom med at sende flere sydpaa. Dette gjorde jeg saa, idet jeg meddelte Regeringen, at jeg ikke vilde tiltræde det mig anviste Embede. I Slesvig lod de, som om de misforstod mig, og de sendte mig en Skrivelse med Befaling til at tiltræde inden en vis Frist; i modsat Fald idømtes jeg en Bøde. Jeg svarede, at det undrede mig, at Regeringen ikke havde forstaaet, at jeg traadte ud af preussisk Skoletjeneste. Saa holdt Korrespondancen med Slesvig op.

Monrads Raad var maaske ikke helt uegennyttigt. Redaktør Jens Jessen sad som sagt fængslet, Fængsel truede ogsaa den midlertidige Redaktør R. P. Rossen, Jessens Svoger, den senere Bankdirektør i Tønder. Naar han blev fængslet, maatte maaske Monrad overtage den ikke attraaværdige Redaktion af »Flensborg Avis«. Han opfordrede mig da til at overtage den, hvad jeg afslog, da jeg var fuldstændig ukendt med redaktionelle Sager og antog, at min Stilling blev saadan, at Monrad skrev og jeg lagde Navn til, og det tiltalte mig ikke.

Der fulgte dengang ikke flere Tvangsforflyttelser efter. Om Uheldet med den første har afholdt Regeringen fra at gaa videre ad den Vej, er ikke nemt at sige. Følgende kunde imid-

lertid tyde paa, at Myndighederne ikke var tilfredse med Udfaldet.

Da jeg et Par Maaneder efter, at jeg var fratraadt, havde faaet Ansættelse som Vikar i København, kom en Dag Gendarmen, en Nordslesviger, hen til mig for at faa en Samtale. Han fortalte mig da, hvad han vidste af Sagens Forhistorie og navnlig om Degnens Angiveri; det betroedes mig ikke under noget Tavshedsløfte, saa jeg fik Indtryk af, at han nok vilde have det bragt ud blandt Folk, muligvis for at fri sig selv for Mistanke. Til sidst ønskede han at faa at vide, om det var rigtigt, at jeg nu rejste til København. Da han hørte, at det var Tilfældet, sagde han: »Da jeg sidst var i Tønder, sagde Landraaden, at han havde hørt om det og tilføjede, at det havde naturligvis ikke været Meningen at jage en flittig og dygtig Lærer over Grænsen. Jeg er sikker paa, at hvis De henvender Dem til Landraaden, er der ingenting i Vejen for, at De kan blive her«. Min Beslutning var imidlertid taget, og jeg indlod mig ikke paa nogen Henvendelse til Landraaden. Hans Udtalelse tyder jo imidlertid paa, at han var blevet skuffet ved Udfaldet af den mod mig indledede Aktion, og det er da ikke udelukket, at man er blevet betænkelig ved at gaa videre ad den Vej, der syntes ret ufarbar. Efter den Tid sad rundt omkring i Nordslesvig mange vitterligt dansksindede Lærere, uden at Regeringen krummede et Haar paa deres Hoveder, og det var ikke deres større Forsigtighed, der friede dem fra at dele Skæbne med mig, men kun den Omstændighed, at der ikke fandtes en Angiver. Hvorledes min forhenværende Kredsskoleinspektør Burgdorf saa paa Sagen, fremgik af hans Ytring, da der engang i hans Nærværelse var Tale om min Tilbagetræden: »Ja, daran ist allein der Schuft in Bredebro schuldig«. Om Udfaldet imidlertid var blevet anderledes, hvis han endnu havde været min Kredsskoleinspektør, er vel dog tvivlsomt.

Naar jeg efter nøje Overvejelse valgte at træde ud af preussisk Skoletjenste, saa var det ud fra den Betragtning, at i Sydslesvig laa der slet ingen Opgave for mig. I Nordslesvig gjorde en dansksindet Lærer ud over den Gerning at undervise altid den Nytte at udfylde en Plads, som ellers vilde blive udfyldt af en Tysker. Hvad en dansksindet Lærer positivt kunde

udrette i Nationalitetskampen, var forsvindende lidt; men det kunde han altid udrette: ikke at gøre mere i Germaniseringens Tjeneste, end der ved Regeringens Forordninger forlangtes af ham. I det skjulte kunde han ogsaa en Gang imellem tillade sig at sidde en Ordre overhørig. I min Læreplan havde jeg f. Eks. ved Siden af de tyske Sange, der befalede lærte, ogsaa optegnet nogle uskyldige danske Smaasange, som jeg vilde indøve. Kredsskoleinspektøren forbød dette; danske Sange hørte ikke til den tyske Skoles Pensum. Jeg gjorde naturligvis ingen unyttige Indvendinger, men strøg Sangene i Læreplanen og — blev ved med som før at indøve dem, saa der i det mindste til Efteraaret 1887 blev sunget danske Sange i Skolen i Bredebro. At ikke engang Hjemmetyskerne foragedes over dette, fremgaa af, at det blev en Hemmelighed for Myndighederne, saa der ikke blev rejst Anker imod mig i den Anledning, da til sidst mit Synderegister blev stillet op.

Havde jeg haft Valget mellem at tage til København som Lærer eller blive i Nordslesvig i en fri og af Regeringen uafhængig Stilling, havde jeg naturligvis valgt det sidste. Det kan paa en Maade siges, at der blev mig en saadan Stilling tilbudt ved »Flensborg Avis«; men denne Stilling var kun ganske midlertidig. Avisen havde dengang ikke den Udbredelse, den siden fik. Økonomisk havde den vist saa meget at bære, som det i det hele var den muligt at bære: I Flensborg skulde den give Udkomme til to Familier: Jessens og hans Svoger Rossens, og i Tønder skulde Skovrøy leve af den. De mange Retssager og Bøder slugte en Mængde Penge; der var ikke Plads for overflødige Medarbejdere paa den Tid. De store Foreninger, som senere dannedes til Værn mod de tyske Overgreb, var dengang ikke til, heller ikke de Banker og Sparekasser, hvor senerehen Lærere, der kom i Strid med Autoriteterne, fandt Beskæftigelse. Forsamlingshusene, der senere byggedes og fik Brug for Talere og Oplæsere, kendtes ikke endnu. Det var Aaret efter, der her blev det skelsættende, da den sidste Tids mange Forvarsler kronedes med den berygtede Sprogforordning af 1888, der gjorde det af med Danskundervisningen i Nordslesvigs Skoler og saaledes tvang Befolkningen til Selvhjælp. Men for mig var der i 1887 ikke andet at gøre end at udvandre til Danmark.

Men nu viste det sig, at var der Lærermangel i Nordslesvig, saa var der Overflod af Lærere i Kongeriget. Jeg skrev Ansøgninger i Massevis uden nogen Sinde at høre et Ord fra dem, de sendtes til. Jeg foretog et Par Rejser op i Jylland for at tale med forskellige Sogneraad og kaldende Myndigheder. Alt sammen forgæves. Dengang havde jeg jo ikke den ringeste Anelse om, hvorledes Embeder besættes hertillands. Men den Lære fik jeg, at der skulde Protektion til, naar man skulde have Haab om at faa noget. Det, der overraskede mig mest paa mine Rejser var den fuldkomne Ligegyldighed for de Danske i Nordslesvig, jeg fandt alle Vegne. Jeg mindes kun én eneste, en Præst i et af Grænsesognene ved Ribe, som viste nogen Interesse for Forholdene dernede, maaske fordi han havde dem for tæt ind paa Livet til, at han helt kunde undgaa at lægge Mærke til dem. Jeg kom hjem med Følelsen af, at Nordslesvigernes Kærlighed til Danmark og hvad der var Dansk kun gengældtes yderst køligt, ja, hos nogle Nord for Grænsen syntes den varme Kærlighed Syd for Grænsen nærmest at være til Besvær.

Min Stilling var blevet betænkelig usikker. Saa blev det min gamle, trofaste Ven Jacob Plaetner, som tilsidst reddede Situationen. Han henvendte sig til Muremester Kruse, en født Flensborger og boende paa Frederiksberg, og bad ham om at interessere sig for mig, og saadan fandt jeg da den Protektor, som hertillands er uundværlig. Kruse advarede nok mod at søge til København. Han skrev til Plaetner: »Hvis den unge Mand paa nogen Maade kan blive i Nordslesvig, saa lad ham endelig gøre det; Stillingen som Lærer er her elendig«. Men der var jo faktisk ikke andet at gøre, og saa gik Kruse til Skoledirektør Theisen, og fra Januar 1888 var jeg saa Vikar i København. Den 1. Marts 1888 blev jeg Timelærer ved Østerfarimagsgades Skole.
